

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Осадча Тетяна Юріївна

УДК 330.34:334(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
МЕХАНІЗМ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

051 Економіка
05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Тетяна ОСАДЧА
(підпис, ім'я та прізвище здобувача)

Науковий керівник

Боровік Любов Володимирівна, доктор економічних наук, доцент

Хмельницький 2026

АНОТАЦІЯ

Осадча Т. Ю. Механізм активізації розвитку підприємництва в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (05 – Соціальні та поведінкові науки). – Херсонський національний технічний університет, МОН України, Хмельницький, 2026.

Дисертація присвячена вирішенню актуального наукового завдання теоретичного обґрунтування та розроблення науково-методичного забезпечення механізму активізації розвитку підприємництва в Україні в умовах економічної нестабільності та повоєнного відновлення.

Актуальність теми дослідження зумовлена критичними структурними деформаціями підприємницького сектору України, високою вразливістю бізнесу до зовнішніх шоків, обмеженим доступом до фінансових ресурсів, значними трансакційними витратами та низькою ефективністю існуючих фрагментарних заходів державної підтримки в умовах повномасштабної війни та повоєнного відновлення економіки. У сучасних реаліях традиційні механізми регулювання підприємництва вичерпали свій потенціал, що вимагає розроблення нового комплексного адаптивного механізму, здатного забезпечити якісну трансформацію підприємницького середовища, підвищення його капіталізації та стійкості.

У першому розділі дисертаційного дослідження розкрито теоретико-методологічні основи активізації розвитку підприємництва. Переосмислено сутність підприємницької діяльності в умовах макроекономічної нестабільності та воєнно-економічних шоків. На основі синергії системно-резильєнтного та цифрового трансакційного підходів удосконалено визначення підприємництва, яке позиціоновано як динамічну, цифровізовану та резильєнтну систему господарювання. Доведено, що її фундаментальною ознакою є спроможність до гнучкого маневрування цільовими орієнтирами та оперативної переорієнтації

внутрішніх бізнес-процесів від тактики антикризового самозбереження до стратегії довгострокового інноваційного розвитку й нарощування вартості під впливом змін ринкового середовища та рівня доступності фінансово-кредитного капіталу.

Систематизовано існуючі наукові підходи до формування механізмів активізації розвитку підприємництва, виявлено їхні ключові недоліки - переважну фрагментарність, лінійність, недостатню диференціацію інструментів та слабку адаптивність до умов високої невизначеності та безпекових ризиків. Запропоновано авторську класифікацію механізмів активізації розвитку підприємництва за рівнем інституційно-технологічної зрілості та адаптивності, що дозволило чітко розмежувати традиційні фрагментарні (одноконтурні) моделі від сучасних комплексних багатовимірних адаптивних механізмів.

Узагальнено міжнародний досвід активізації підприємницької діяльності в країнах Європейського Союзу, США та нових індустріальних країнах Азії. Визначено перспективні напрями його адаптації до українських реалій, зокрема щодо застосування принципів «Think Small First», інструменту «SME Test» та розвитку цифрової інфраструктури підтримки бізнесу. Отримані теоретичні результати створюють надійний методологічний фундамент для подальшого концептуального обґрунтування та практичної реалізації комплексного механізму активізації розвитку підприємництва в Україні.

У другому розділі дисертації проведено комплексну аналітичну оцінку функціонування та розвитку підприємницького сектору України в умовах сучасних економічних викликів. Здійснено детальний моніторинг сучасного стану підприємництва, виявлено глибокі структурні деформації, зокрема критичну «мікронізацію» бізнесу - абсолютне кількісне домінування мікро- та малого підприємництва при суттєвому скороченні частки середніх підприємств, що є основним драйвером капіталізації та інноваційного розвитку. Проаналізовано основні тенденції розвитку підприємницької діяльності, її галузеву, регіональну та розмірну структуру, динаміку кількості суб'єктів господарювання та їх економічної активності.

Особливу увагу приділено оцінці ключових економічних індикаторів розвитку підприємництва: обсягам реалізованої продукції, рівню рентабельності, доданої вартості, інвестиційній активності та капіталізації. Виявлено низьку ефективність використання фінансового левериджу та суттєві бар'єри доступу до кредитних ресурсів для більшості підприємств. Оцінено вплив фінансово-кредитних детермінант на розвиток підприємництва. Кількісно підтверджено та всебічно проаналізовано ефект витіснення банківських ресурсів у державні облігації внутрішньої державної позики, який у досліджуваному періоді набув значних масштабів і суттєво обмежив інвестиційні можливості реального сектору економіки. Отримані аналітичні результати свідчать про вичерпання потенціалу традиційних інструментів державної підтримки підприємництва та обґрунтовують нагальну необхідність переходу до нового комплексного адаптивного механізму, здатного забезпечити якісну трансформацію та підвищення стійкості підприємницького сектору України.

У третьому розділі обґрунтовано концептуальні засади та розроблено інструментальне забезпечення механізму активізації розвитку підприємництва в Україні. Запропоновано авторське визначення комплексного механізму активізації розвитку підприємництва як адаптивної багаторівневої цифрової платформи, яка забезпечує диференційовану, проактивну та тригерну підтримку суб'єктів господарювання залежно від їхнього масштабу та поточного рівня безпекової та економічної стійкості. Розроблено формалізовану архітектуру механізму у вигляді кортежу елементів, що включає дворівневу структуру (стабілізаційний контур для мікро- та малого бізнесу та інвестиційно-розвитковий контур для середнього підприємництва), блок постійного моніторингу та тригерний механізм перерозподілу ресурсів.

Удосконалено підходи до стратегічного управління бізнес-процесами підприємницьких структур в умовах інтенсивної цифровізації. Розроблено та практично апробовано інструментарій моделювання та сценарного прогнозування траєкторій розвитку підприємництва в умовах дисбалансів ринку капіталу. Обґрунтовано алгоритм автоматичного перемикавання контурів

механізму залежно від порогових значень індексу активізації розвитку підприємництва. Адаптовано європейський інструмент «SME Test» до вітчизняної практики для превентивного оцінювання регуляторного навантаження на малий бізнес. Доведено, що запропонований механізм активізації розвитку підприємництва дозволяє забезпечити перехід підприємницького сектору від моделі інерційного виживання до моделі стійкого інноваційного зростання, поєднуючи інструменти державної підтримки, фінансово-кредитні важелі, цифрові технології та механізми мінімізації трансакційних витрат.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає в поглибленні теоретико-методологічних засад функціонування підприємництва та розробленні комплексного інструментарію його адаптивного розвитку й фінансово-кредитного підживлення в умовах макроекономічної турбулентності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці конкретних рекомендацій щодо впровадження механізму активізації розвитку підприємництва, які можуть бути використані центральними та регіональними органами влади, банківськими установами та суб'єктами господарювання. Результати дослідження впроваджено у діяльність підприємств та інтегровано в навчальний процес Херсонського національного технічного університету.

Ключові слова: підприємництво, механізм активізації, малий і середній бізнес, цифровізація бізнес-процесів, державна підтримка підприємництва, людський капітал, кредитування, блокчейн-технології, стратегічне управління бізнес-процесами, інвестиційна привабливість, SME Test, адаптивне управління, фінансова стійкість, економічна стійкість.

SUMMARY

Osadcha T. Yu. Mechanism for Activating the Development of Entrepreneurship in Ukraine. – Qualifying scientific work submitted as a manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 “Economics” (05 – Social and Behavioral Sciences). – Kherson National Technical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2026.

The dissertation is devoted to addressing a relevant scientific task of theoretically substantiating and developing scientific and methodological support for the mechanism of activating the development of entrepreneurship in Ukraine under conditions of economic instability and post-war recovery.

The relevance of the research topic is determined by critical structural deformations in Ukraine’s entrepreneurial sector, the high vulnerability of business to external shocks, limited access to financial resources, significant transaction costs, and the low effectiveness of existing fragmented state support measures under conditions of full-scale war and post-war economic recovery. In the current realities, traditional mechanisms for regulating entrepreneurship have exhausted their potential, which necessitates the development of a new comprehensive adaptive mechanism capable of ensuring the qualitative transformation of the entrepreneurial environment, as well as increasing its capitalization and resilience.

The first chapter of the dissertation reveals the theoretical and methodological foundations for activating the development of entrepreneurship. The essence of entrepreneurial activity is reconsidered under conditions of macroeconomic instability and wartime economic shocks. Based on the synergy of systems-resilience and digital transactional approaches, the definition of entrepreneurship has been improved, positioning it as a dynamic, digitalized, and resilient system of economic activity. It is substantiated that its fundamental feature is the ability to flexible adjust target orientations and the promptly reorient internal business processes from the tactics of anti-crisis self-preservation to the strategy of long-term innovative development and value enhancement under the influence of changes in the market environment and the

level of accessibility of financial and credit capital.

Existing scientific approaches to the formation of mechanisms for activating the development of entrepreneurship have been systematized, and their key shortcomings have been identified, namely predominant fragmentation, linearity, insufficient differentiation of instruments, and weak adaptability to conditions of high uncertainty and security risks. The author's classification of mechanisms for activating the development of entrepreneurship according to the level of institutional and technological maturity and adaptability has been proposed, which made it possible to clearly distinguish traditional fragmented single-loop models from modern complex multidimensional adaptive mechanisms.

International experience of activating entrepreneurial activity in the countries of the European Union, the United States, and the newly industrialized countries of Asia has been summarized. Promising areas for its adaptation to Ukrainian realities have been identified, in particular with regard to the application of the "Think Small First" principles, the "SME Test" instrument, and the development of digital infrastructure for business support. The obtained theoretical results provide a solid methodological foundation for further conceptual substantiation and practical implementation of a comprehensive mechanism for activating the development of entrepreneurship in Ukraine.

The second chapter of the dissertation provides a comprehensive analytical assessment of the functioning and development of Ukraine's entrepreneurial sector under current economic challenges. A detailed monitoring of the current state of entrepreneurship has been carried out, and deep structural deformations have been identified, in particular the critical "micronization" of business, manifested in the absolute quantitative dominance of micro- and small enterprises alongside a substantial reduction in the share of medium-sized enterprises, which serve as the main drivers of capitalization and innovative development. The key trends in the development of entrepreneurial activity, its sectoral, regional, and size structure, as well as the dynamics of the number of business entities and their economic activity, has been analyzed.

Particular attention is paid to the assessment of key economic indicators of entrepreneurship development, including the volume of sold products, profitability, value added, investment activity, and capitalization. The low efficiency of financial leverage use and substantial barriers to access to credit resources for most enterprises have been identified. The impact of financial and credit determinants on entrepreneurship development has been assessed. The crowding-out effect of banking resources into domestic government bonds has been quantitatively confirmed and comprehensively analyzed; during the period under study, this effect reached a significant scale and substantially limited the investment capacity of the real sector of the economy. The obtained analytical results indicate the exhaustion of the potential of traditional instruments of state support for entrepreneurship and substantiate the urgent need to transition to a new comprehensive adaptive mechanism capable of ensuring qualitative transformation and strengthening the resilience of Ukraine's entrepreneurial sector.

The third chapter substantiates the conceptual foundations and develops the instrumental support for the mechanism of activating the development of entrepreneurship in Ukraine. The author's definition of a comprehensive mechanism for activating the development of entrepreneurship is proposed as an adaptive multilevel digital platform that provides differentiated, proactive, and trigger-based support for business entities depending on their scale and current level of security and economic resilience. A formalized architecture of the mechanism has been developed in the form of a tuple of elements, which includes a two-level structure, namely a stabilization contour for micro- and small businesses and an investment and development contour for medium-sized enterprises, as well as a continuous monitoring block and a trigger mechanism for resource reallocation.

Approaches to the strategic management of business processes in entrepreneurial structures under conditions of intensive digitalization have been improved. A toolkit for modeling and scenario forecasting of entrepreneurship development trajectories under conditions of capital market imbalances has been developed and practically tested. An algorithm for the automatic switching of the mechanism's contours

depending on the threshold values of the entrepreneurship development activation index has been substantiated. The European “SME Test” instrument has been adapted to domestic practice for the preventive assessment of the regulatory burden on small businesses. It is proved that the proposed mechanism for activating the development of entrepreneurship makes it possible to ensure the transition of the entrepreneurial sector from a model of inertial survival to a model of sustainable innovative growth by combining state support instruments, financial and credit levers, digital technologies, and mechanisms for minimizing transaction costs.

The scientific novelty of the dissertation research results lies in deepening the theoretical and methodological foundations of the functioning of entrepreneurship and developing a comprehensive toolkit for its adaptive development and financial and credit support under conditions of macroeconomic turbulence.

The practical significance of the obtained results lies in the development of specific recommendations for implementing the mechanism for activating the development of entrepreneurship, which may be used by central and regional authorities, banking institutions, and business entities. The research results have been implemented in the activities of enterprises and integrated into the educational process of Kherson National Technical University.

Keywords: entrepreneurship, activation mechanism, small and medium-sized enterprises, digitalization of business processes, state support for entrepreneurship, human capital, lending, blockchain technologies, strategic management of business processes, investment attractiveness, SME Test, adaptive management, financial resilience, economic resilience.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Залучення інвестицій як напрям активізації розвитку підприємництва в Україні. *Вісник ХНТУ*. 2024. № 1(88). С. 397-402. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.1.56>.

(особистий внесок здобувача – запропоновано комплекс заходів для формування позитивного інвестиційного іміджу держави та покращення інвестиційного клімату, що сприяє активізації інвестиційних процесів і зростанню інвестиційної привабливості національної економіки).

2. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Перспективи розвитку підприємницької діяльності в Україні в контексті державної підтримки. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*. 2024. № 3 (496). С. 114-119. DOI: [https://doi.org/10.15589/znp2024.3\(496\).17](https://doi.org/10.15589/znp2024.3(496).17).

(особистий внесок здобувача – досліджено та запропоновано впровадження державних і партнерських програм фінансової підтримки для відновлення та розширення підприємницької діяльності).

3. Осадча Т. Ю. Технологія блокчейн у діяльності підприємств: теоретичний базис та практичне застосування. *Economic Synergy*. 2024. № 4 (14). С. 205-219. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-4-15>.

4. Сідельникова Л. П., Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Вектори впливу системи оподаткування на розвиток підприємницької діяльності в Україні. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. Вип. 6 (15). С. 377-383. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.15-60>.

(особистий внесок здобувача – запропоновано напрями покращення вітчизняної системи оподаткування в контексті її впливу на розвиток підприємницької діяльності в державі).

5. Осадча Т. Ю. Макроекономічні детермінанти розвитку підприємництва в Україні: аналіз поточного стану та прогностичні орієнтири. *Вісник ХНТУ*. 2025.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Підприємництво як основа стабілізації економіки у повоєнний час. *Концептуальні підходи та механізми стимулювання розвитку соціально-економічних систем та суб'єктів ринку* : монографія / за заг. ред. Н. В. Шандової. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2023. С. 176-188.

(особистий внесок здобувача – розкрито економічну сутність підприємництва та визначено його місце в архітектурі сучасної економіки).

7. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Світовий досвід управління бізнес-процесами у підприємницькій діяльності та напрями його імплементації в Україні. *Фінансово-економічні та обліково-аналітичні аспекти забезпечення сталого розвитку* : монографія / за заг. ред. Л. П. Сідельникової. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 40-55.

(особистий внесок здобувача – здійснено ретроспективний аналіз та узагальнено міжнародний досвід управління бізнес-процесами у підприємницькій діяльності).

8. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Соціально-економічний контекст підтримки конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу в післявоєнний період. *Економічні системи в умовах глобальної нестійкості: шляхи оновлення і модернізації* : монографія / за заг. ред. Н. В. Шандової. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 263-280.

(особистий внесок здобувача – здійснено оцінку сучасного стану підприємництва в Україні та доведено, що малі та середні підприємства є рушійною силою для повоєнного відновлення економіки України).

9. Боровік Л., Осадча Т. Теоретичні засади управління фінансовою діяльністю підприємства. *Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 20 грудня 2022 р.). Хмельницький-Херсон : ХНТУ, 2022. С. 114-116.

(особистий внесок здобувача – обґрунтовано сутність фінансової діяльності підприємства).

10. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Діджиталізація підприємства у сучасних умовах функціонування. *Цифрова трансформація та діджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ломжа, Республіка Польща, 26 січ. 2023 р.). Ломжа, Республіка Польща : MANS w Łomży, 2023 р. Ч. 3. С. 80-84.

(особистий внесок здобувача – визначено теоретичний зміст та переваги діджиталізації на сучасному підприємстві).

11. Боровік Л., Осадча Т. Розвиток підприємницької діяльності в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 26-27 квітня 2023 р.). Полтава : ПДАУ, 2023 р. С. 265-267.

(особистий внесок здобувача – проаналізовано сучасний стан підприємницької діяльності в Україні).

12. Боровік Л., Осадча Т. Напрями залучення інвестицій для розвитку підприємництва на Херсонщині. *Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні Херсонщини* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26-28 квітня 2023 р.). Одеса : Олді+, 2023 р. С. 39-43.

(особистий внесок здобувача – обґрунтовано пріоритетні напрями залучення інвестицій для розвитку підприємництва на Херсонщині).

13. Боровік Л., Осадча Т. Теоретичні аспекти механізму максимізації прибутку на сучасному підприємстві. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 27-28 квітня 2023 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2023 р. С. 105-108.

(особистий внесок здобувача – виокремлено зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на формування прибутку підприємства).

14. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Україна в Європейському Союзі:

перспективи для підприємництва. *Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кременчук, 27-28 листопада 2023 року). Кременчук : КрНУ, 2023. С. 61-64.

(особистий внесок здобувача – окреслено напрями підприємницької діяльності, розвиток яких зазнає суттєвого поліпшення в умовах вступу до Європейського Союзу).

15. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Характеристика бізнес-процесів підприємства та пропозиції щодо їх удосконалення. *Глобалізаційні процеси та їх вплив на соціально-економічний та правовий розвиток України*: матеріали II Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Київ, 20 грудня 2023 р.). Київ : КТГГ, 2023. С. 155-159.

(особистий внесок здобувача – здійснено характеристику бізнес-процесів підприємства).

16. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Напрями залучення інвестицій для розширення видів підприємницької діяльності в Україні. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку*: Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 18-19 квітня 2024 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 58-60.

(особистий внесок здобувача – визначено загальнодержавні проблеми, які впливають на скорочення інвестиційної привабливості та акцентовано увагу на перспективних видах підприємницької діяльності для залучення інвестицій).

17. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Аналіз діючих підприємств в Україні та напрями повоєнного відновлення економіки регіонів України. *Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні регіонів України*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 24-26 квітня 2024 р.). Одеса : Олді+, 2024. С. 415-418.

(особистий внесок здобувача – окреслено фактори, які впливають на відновлення підприємництва в регіонах, які постраждали від військової агресії).

18. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Фактори та пріоритети сталого розвитку економіки повоєнного періоду. *Сучасний менеджмент : моделі, стратегії, технології* : матеріали XXV Всеукраїнської щорічної студентської науково-практичної конференції за міжнародною участю. (м. Одеса, 25 квітня 2024 р.). Одеса : НУ «Одеська політехніка», 2024. С. 246-247.

(особистий внесок здобувача – сформульовано пріоритетні напрями сталого розвитку національної економіки в умовах повоєнного відновлення).

19. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Державна підтримка розвитку підприємництва в Україні. *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 31 травня 2024 р.). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 110-112.

(особистий внесок здобувача – зазначено напрями державної підтримки розвитку підприємництва в умовах повоєнного відновлення).

20. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Повоєнний розвиток підприємництва в Україні: імплементація державних програм. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 20 червня 2024 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 197-200.

(особистий внесок здобувача – здійснено характеристику державних програм розвитку підприємницької діяльності в Україні).

21. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Напрями розвитку вітчизняного підприємництва за підтримки уряду та міжнародних донорів. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика. Поствоєнне відновлення*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Харків, 14–15 листопада 2024 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. С. 130-132.

(особистий внесок здобувача – окреслено напрями підтримки розвитку підприємництва в Україні в межах програм міжнародної донорської допомоги).

22. Боровік Л., Осадча Т. Цифрова трансформація економіки України та її вплив на роботу підприємництва. *Кращі практики цифровізації в ЄС та цифрова трансформація економіки України* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Запоріжжя, 19 листопада 2024 р.). Запоріжжя : ФОП Мокшанов В. В., 2024. С. 304-308.

(особистий внесок здобувача – визначено основні напрями цифрової трансформації у роботі підприємств).

23. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Роль фінансових ресурсів підприємства у забезпеченні його діяльності. *Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 10 грудня 2024 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 131-134.

(особистий внесок здобувача – обґрунтовано теоретичну сутність фінансових ресурсів підприємства).

24. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Проблеми та напрями підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств в Україні. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 17-18 квітня 2025 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 90-92.

(особистий внесок здобувача – визначено проблеми, які перешкоджають зростанню конкурентоспроможності малих та середніх підприємств в Україні).

25. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Актуальні виклики та рушії розвитку підприємництва в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 22 травня 2025 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 186-188.

(особистий внесок здобувача – систематизовано актуальні виклики, з якими стикаються підприємства України в процесі поточної господарської діяльності).

26. Осадча Т. Ю. Підприємницька активність в Україні: сучасні виклики для малого та середнього бізнесу. *Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції* : матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 18 листопада 2025 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 256-259.

27. Осадча Т. Інституційне вдосконалення податкової системи як чинник формування сприятливого бізнес-середовища в Україні. *Актуальні проблеми фінансової системи України* : матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 20 листопада 2025 р.). Черкаси : ЧДТУ, 2025. С. 67-70.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА	27
1.1. Сутність підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку України	27
1.2. Наукові підходи до формування механізму активізації розвитку підприємництва	42
1.3. Міжнародний досвід активізації розвитку підприємницької діяльності	54
Висновки до розділу 1	70
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ	73
2.1. Моніторинг сучасного стану та тенденцій функціонування підприємницького сектору України	73
2.2. Аналіз економічних індикаторів розвитку підприємницької діяльності в Україні	100
2.3. Оцінка впливу фінансово-кредитних детермінант на розвиток підприємницької діяльності в Україні	123
Висновки до розділу 2	144
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	147
3.1. Концептуальні підходи до формування комплексного механізму активізації розвитку підприємництва	147
3.2. Стратегічне управління бізнес-процесами в умовах цифровізації як чинник активізації розвитку підприємництва в Україні	164
3.3. Моделювання та сценарне прогнозування траєкторій розвитку підприємництва в умовах дисбалансів ринку капіталу	188
Висновки до розділу 3	204
ВИСНОВКИ	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	210
ДОДАТКИ	226

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Підприємництво є одним із провідних драйверів у питаннях забезпечення економічного зростання, структурної модернізації та формування національної економіки в сучасних умовах глобальної трансформації світового економічного простору. Посилення конкуренції на міжнародних ринках, стрімка цифровізація економічних відносин та швидкість технологічних змін задають нові параметри функціонування підприємницького середовища, розширюючи спектр для можливостей розвитку, але при цьому загострюючи ризики та виклики для діяльності суб'єктів господарювання.

В умовах змінних економічних реалій світова спільнота зіштовхується з комплексом масштабних потрясінь, таких як: геополітичні конфлікти, продовольча та енергетична нестабільність, а також прискорені темпи екологічних і соціальних трансформацій. Для України така ситуація ускладнюється і наслідками повномасштабної військової агресії, що спричинила суттєве зниження економічної активності, порушення логістичних маршрутів, втрату виробничих потужностей і скорочення ресурсної бази підприємств.

Тому зростає потреба у формуванні нових підходів до забезпечення стійкості підприємницького сектору, підвищення його адаптивності, конкурентоспроможності та здатності до відновлення і розвитку в умовах турбулентності. Підприємства, які становлять основу інноваційної, соціально-економічної та структурної модернізації економіки, потребують цілісного інституційного, організаційно-економічного та фінансового підґрунтя для забезпечення життєздатності у короткостроковому періоді та досягнення стратегічних цілей у довгостроковій перспективі.

З огляду на актуальність проблеми розвитку підприємницької активності, а також на недостатню опрацьованість окремих її аспектів у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, виникає необхідність системного наукового осмислення механізму активізації розвитку підприємництва в Україні. Водночас

процеси створення сприятливого бізнес-середовища, формування ефективної моделі взаємодії держави, ринку та інституцій громадянського суспільства, спрямованої на стимулювання інновацій, залучення інвестицій, розширення підприємницьких можливостей та формування конкурентної економіки, здатної до самовідтворення та зростання у довгостроковій перспективі, набувають визначального значення.

Серед зарубіжних вчених питання активізації розвитку підприємництва досліджували Д. Акуті, М. Белучі, В. С. Джевонс, Р. Діскеті, А. Ерл, Р. Кантільйон, Ф. Кене, А.Р. Кокхольм, А. Маршал, С.С. Моріш, С. Ньюгор, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, А. Сміт, Г. Сміт, Т. Лі, А.-Р.-Ж. Тюрго, Ф. Хайєк, Р.Д. Хуулгор, Й. Шумпетер та ін.

У вітчизняній літературі питання практичного функціонування підприємницького середовища та активізації розвитку підприємництва знайшли своє відображення у дослідженнях О. Амоші, В. Базилевича, О. Балазюк, А. Бачинського, Л. Боровік, З. Варналія, О. Василика, В. Волощука, В. Геєця, І. Грабовської, В. Демиденка, З. Живко, М. Житара, Є. Забашти, О. Казак, О. Квасниці, Г. Купалової, І. Лукінова, С. Мочерного, Т. Мурованої, Ю. Ніколенко, Н. Олійник, О. Ольшанського, В. Пилявця, І. Підоричевої, Ю. Романовської, Л. Саломатіної, Л. Сідельникової, Н. Танклевської, Т. Чижової, Н. Шандової, О. Шкуренко, Р. Шолі, Н. Ющенко та ін.

Проте, попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених дослідженню сучасних тенденцій та умов розвитку підприємництва в контексті трансформаційних та глобалізаційних процесів, проблема розробки ефективного механізму активізації розвитку підприємницької діяльності в Україні залишається недостатньо опрацьованою. Саме комплексність і системність підходів до розробки такого механізму зумовили актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, визначили його мету та завдання, а також об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні положення і рекомендації, викладені у дисертаційній роботі, є складовими науково-дослідної роботи Херсонського національного технічного університету.

Зокрема, результати дослідження інтегровано в межах науково-дослідної роботи кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки у рамках теми «Відновлення та модернізація економічних процесів і систем в умовах глобальної нестійкості» (державний реєстраційний № 0123 U 101497), під час виконання якої автором обґрунтовано доцільність запровадження на підприємствах систематичного моніторингу стану підприємницької діяльності у споріднених сферах, що дозволить своєчасно виявляти тенденції та закономірності розвитку галузі, а також розроблено рекомендації щодо запровадження заходів на державному рівні, які стимулюватимуть розвиток підприємництва в Україні. Окремі результати дисертаційного дослідження апробовано у межах науково-дослідної роботи кафедри фінансів, обліку та оподаткування за темою «Фінансові інструменти сталого розвитку України в умовах системної економічної трансформації» (державний реєстраційний № 0121 U 112967), у процесі виконання якої автором здійснено теоретичний аналіз бізнес-процесів підприємств та розроблено практичні рекомендації для оптимізації бізнес-процесів підприємств в Україні. Вищезазначені напрацювання підтверджуються Актом про впровадження результатів дисертаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування та розроблення науково-методичного забезпечення механізму активізації розвитку підприємництва в Україні в умовах економічної нестабільності та повоєнного відновлення.

Для досягнення поставленої мети у роботі визначено та вирішено такі завдання:

- дослідити теоретико-методологічні засади становлення підприємництва та обґрунтувати трансформацію його сутнісних характеристик під впливом інтенсифікації цифровізації, безпекової турбулентності та фінансово-кредитних обмежень реального сектору економіки;
- систематизувати наукові підходи до формування механізмів активізації розвитку підприємницької діяльності;
- узагальнити міжнародний досвід інституційного забезпечення

підприємництва та визначити релевантні напрями його адаптації до умов України;

- здійснити комплексний моніторинг сучасного стану та тенденцій функціонування підприємницького сектору України;

- провести оцінку ключових економічних індикаторів розвитку суб'єктів підприємництва;

- розробити науково-методичний підхід до комплексного оцінювання фінансово-кредитних детермінант розвитку підприємництва;

- обґрунтувати концептуальні підходи та розробити комплексний механізм активізації розвитку підприємництва;

- визначити стратегічні напрями управління бізнес-процесами підприємницьких структур в умовах цифровізації як чинника активізації їх розвитку;

- здійснити моделювання та сценарне прогнозування траєкторій розвитку підприємництва в умовах дисбалансів ринку капіталу.

Об'єктом дослідження є процеси функціонування та розвитку підприємницької діяльності в Україні в умовах економічної нестабільності та трансформаційних змін.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади формування і реалізації механізму активізації розвитку підприємництва в Україні

Методи дослідження. Обґрунтованість і достовірність отриманих у процесі дослідження висновків забезпечується використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання: систематизації та узагальнення – під час розгляду теоретичних засад розвитку підприємництва та при обґрунтуванні категоріально-понятійного апарату; історичний – при дослідженні теорій та наукових шкіл; порівняльного аналізу – під час обробки статистичних даних з питань сучасного стану підприємництва в Україні та при дослідженні світового досвіду активізації розвитку підприємництва; графічний та табличний методи – для наочної ілюстрації тенденцій, які мають місце у сфері підприємницької активності; метод порівняльних коефіцієнтів – при розрахунку показників

ліквідності, фінансової стійкості та рентабельності підприємств; економіко-математичне моделювання – для кількісного оцінювання впливу фінансово-кредитних детермінант на розвиток підприємництва та сценарного прогнозування траєкторій його розвитку в умовах дисбалансів ринку капіталу; індукції та дедукції – під час виокремлення особливостей сучасного стану підприємництва в Україні; системного аналізу та синтезу – під час формулювання обґрунтованих висновків та наведення перспективних напрямів для активізації розвитку підприємництва.

Застосування всіх вищезазначених методів дозволило досягти поставленої мети, виконати завдання дослідження та отримати достовірні результати.

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, постанови та статистичні матеріали Національного банку України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства, Державної служби статистики України, Державної служби зайнятості, Європейського інвестиційного фонду, Міністерства торгівлі США, Національного наукового фонду США, Світового банку та інших міжнародних фінансових організацій, результати наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних учених з питань активізації розвитку підприємницької діяльності України, а також ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає у наступному:

удосконалено:

- комплексний механізм активізації розвитку підприємництва, який, на відміну від існуючих фрагментарних моделей, трактується як адаптивна багаторівнева цифрова платформа, що забезпечує диференційовану, проактивну та тригерну підтримку суб'єктів господарювання на засадах реалізації їхнього безпекового та економічного потенціалу. Специфікою запропонованої архітектури механізму є впровадження дворівневого контуру управління (стабілізаційного - для мікро- та малого бізнесу, інвестиційно-розвиткового - для середнього підприємництва) та інтеграція інструменту алгоритмізованого перерозподілу ресурсів залежно від динаміки результуючого індексу активізації,

що дозволяє превентивно мінімізувати трансакційні витрати бізнесу та забезпечує гнучкий перехід системи від режиму виживання до капіталізації;

- наукові підходи до класифікації механізмів активізації розвитку підприємництва, які, на відміну від існуючих лінійних дескриптивних підходів, доповнено ознакою їхньої інституційно-технологічної зрілості та адаптивності, що уможливило типізацію та чітке розмежування традиційних фрагментарних (одноконтурних) моделей і комплексних багатовимірних механізмів (координаційних цифрових платформ), створюючи теоретичний базис для системної ідентифікації чинників стримування бізнес-активності та забезпечення адресності й превентивності заходів державної підтримки залежно від масштабу суб'єктів господарювання;

- інструментарій моніторингу та комплексного оцінювання розвитку підприємництва, який, на відміну від існуючих підходів, доповнено системою взаємозв'язків між індикаторами фінансової доступності, динамікою ділової активності та деструктивним ефектом витіснення приватного капіталу в державні боргові інструменти, що уможливило математичне обґрунтування базового, песимістичного та оптимістичного сценаріїв прогнозування обсягів банківського кредитування, а також адаптацію європейського інструментарію «SME Test» до вітчизняної практики для превентивного виявлення інституційних бар'єрів та мінімізації регуляторного навантаження на малий бізнес;

набули подальшого розвитку:

- концептуальний підхід до стимулювання підприємницької діяльності, який, на відміну від фрагментарних галузевих підходів, базується на синергії інституційних, фінансово-економічних та цифрових інструментів, шляхом інтеграції комплексної оцінки фінансово-кредитних детермінант макрорівня у процесі прийняття стратегічних управлінських рішень, що спрямовано на підвищення життєздатності бізнес-середовища в умовах високої турбулентності та повоєнного відновлення;

- сутнісно-змістовна характеристика категорії «підприємництво», яке, на відміну від наявних підходів, орієнтованих на лінійну функцію комерційної

діяльності задля отримання прибутку, трактується як динамічна, цифровізована та резильєнтна система господарювання, інтегрована у системно-резильєнтний, цифровий трансакційний та адаптивний виміри, що дозволило формалізувати його здатність до оперативного переформатування власних пріоритетів, від тактики антикризового самозбереження до стратегії довгострокового інноваційного розвитку, під впливом коливань макроекономічної кон'юнктури та рівня доступності капіталу;

- поняття «механізм активізації розвитку підприємництва», яке, на відміну від існуючих підходів, визначено як динамічна багаторівнева система узгоджених інструментів, правових регуляторів та цифрових рішень, що функціонує на засадах адаптивного зворотного зв'язку і забезпечує превентивний захист та диференційовану підтримку суб'єктів господарювання залежно від їхнього масштабу й безпекового стану середовища.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці конкретних методичних рекомендацій та інструментарію, спрямованих на стимулювання підприємницької активності в умовах економічної турбулентності. Запропоновані автором положення підтверджуються їх успішним впровадженням у діяльність суб'єктів господарювання. Зокрема, у ТОВ «АГРОФІРМА МУРАВКА» імплементовано рекомендації щодо вдосконалення бізнес-процесів (довідка № 29-11 від 27.11.2025 р.). Апробацію інноваційного інструментарію на основі блокчейн-технологій здійснено у ТОВ «СОФОРТ», що дозволило оптимізувати діяльність підприємства (довідка № 02-264/2025 від 17.09.2025 р.). Рекомендації щодо застосування смарт-контрактів на основі блокчейн-технології у діяльність ТОВ «ГРАНД ПРОФІ 777» сприяло спрощенню процедур укладання та виконання договірних зобов'язань (довідка № 9/15-175 від 02.10.2025 р.).

Науково-теоретичні напрацювання автора впроваджено у навчальний процес Херсонського національного технічного університету на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти при викладанні дисциплін ОПП «Економіка підприємства і бізнес-аналітика»: «Підприємництво і бізнес-культура», «Бізнес-стратегії розвитку підприємств», «Фінансово-економічна безпека бізнесу»;

ОПП «Міжнародний бізнес»: «Підприємництво в Україні». Це підтверджується Актом про впровадження результатів дисертаційної роботи.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним завершеним науковим дослідженням. Ключові положення дисертації, висновки та рекомендації розроблені автором самостійно. Із наукових публікацій, підготовлених у співавторстві, для дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого наукового доробку здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися і отримали позитивну оцінку на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні» (м. Херсон – м. Хмельницький, 2022 р.), «Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики» (м. Ломжа, Республіка Польща, 2023 р.), «Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених» (м. Полтава, 2023 р.), «Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні Херсонщини» (м. Одеса, 2023 р.), «Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку» (м. Херсон – м. Хмельницький, 2023 р.), «Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції» (м. Херсон – м. Хмельницький, 2023 р.), «Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Кременчук, 2023 р.), «Глобалізаційні процеси та їх вплив на соціально-економічний та правовий розвиток України» (м. Київ, 2023 р.), «Науковий вимір осмислення та пошуку оптимальних моделей розвитку України: маркетинговий, економічний, фінансовий та управлінський аспекти» (м. Київ, 2024 р.), «Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку» (м. Херсон – м. Хмельницький, 2024 р.), «Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні регіонів України» (м. Херсон – м. Хмельницький, 2024 р.), «Сучасний менеджмент: моделі, стратегії, технології» (м. Одеса, 2024 р.), «Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови» (м. Ірпінь,

2024 р.), «Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації» (м. Херсон – м. Хмельницький, 2024 р.), «Перспективи розвитку територій: теорія і практика. Поствоєнне відновлення» (м. Харків, 2024 р.), «Кращі практики цифровізації в ЄС та цифрова трансформація економіки України» (м. Запоріжжя, 2024 р.), «Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні» (м. Хмельницький – м. Херсон, 2024 р.), «Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку» (м. Херсон – м. Хмельницький, 2025 р.), «Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації» (м. Херсон-Хмельницький, 2025 р.), «Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції» (м. Хмельницький, 2025 р.), «Актуальні проблеми фінансової системи України» (м. Черкаси, 2025 р.).

Публікації. Результати наукових розробок, висновків, результатів дисертаційної роботи опубліковано в 27 наукових працях, з них: 3 статті – у колективних монографіях (особисто автору належить 0,98 д. а.); 5 статей – у наукових фахових виданнях (особисто автору належить 1,17 д. а.); 19 праць апробаційного характеру обсягом 1,60 д. а. Загальний обсяг опублікованих праць автора 3,75 д. а.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 232 сторінки. Основний текст розміщений на 192 сторінках, містить 40 таблиць, 26 рисунків. Список використаних джерел складається із 131 найменування та розміщений на 16 сторінках. Один додаток розміщений на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Сутність підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку України

Рівень розвитку підприємництва та підприємницької діяльності залежить від розвитку цивілізації та від науково-технічного прогресу, який впливає на формування життя людей. Відповідно, це ж саме населення і приходить до висновку як під впливом еволюційного розвитку правильно формувати та розвивати власну діяльність, яка дасть можливість виробляти продукт для реалізації серед споживачів, створювати робочі місця та буде приносити дохід. Тому варто розглянути більш детально етимологію становлення таких категорій, як «підприємець», «підприємство» та «підприємництво», адже теорія розвитку підприємництва має широкий спектр досліджень серед вітчизняних та зарубіжних учених.

Поняття «підприємництво» як економічна категорія має тривалу історію свого формування та наукового значення. Перші згадки про розуміння підприємницьких відносин були вже у дослідженнях меркантилістів та інших ранніх економічних мислителів. Дослідження представників школи меркантилізму свідчать про їх бачення у збагаченні країни через зовнішньоекономічну активність. Меркантилісти вважали, що успішна підприємницька діяльність пов'язана саме з вивезенням товарів на експорт, в результаті чого було нагромадженням золота й срібла [58].

Вперше поняття «підприємець» (з фр. «entrepreneur») ввів у науковий обіг французький економіст Річард Кантільйон (1680-1734 рр.). Р. Кантільйон ще з молодих років розумівся на основах створення та роботи підприємств, питаннях ведення торгівлі, спекуляції та у роботі банківського сектору. Тому, маючи

власний практичний досвід, учений у своїй праці, «*Essai sur la Nature du Commerce en Général*» («Есеї про природу торгівлі взагалі»), яку опубліковано після його смерті, описує підприємця як носія ризику, який купує ресурси для виробництва за вже відому ціну, виготовляє товар та потім продає його, але цей підприємець ще не знає наперед за якою ціною він зможе, у підсумку, продати виготовлений товар. Науковець наділяє підприємця характеристиками людини, яка працює та приймає рішення щодо організації виробництва в умовах невизначеності. Такий підхід є важливим для обґрунтування потреби підприємництва у фінансово-кредитному забезпеченні, оскільки реалізація підприємницької ініціативи потребує доступу до капіталу. Економіст Р. Кантільйон у своїй науковій праці заклав основи розуміння підприємця як ключової ланки економічної системи, у якого завжди присутня готовність до ризику [109].

Вагоме місце у формуванні уявлень про стимулюючу роль кредиту належить Джону Ло (1671-1729 рр.), який обґрунтував значення грошового обігу, банківського кредиту та паперових грошей для розширення торгівлі й активізації економічної діяльності. У своїй науковій праці «*Money and Trade Considered*» (1705 р.) вчений описував питання забезпечення країни грошима та через використання кредиту та паперових грошей можна змінити фінансову систему в країні [119].

Представники класичної політичної економії - французькі фізіократи Франсуа Кене та Анн-Робер-Жак Тюрго, теж мали свої бачення стосовно роботи підприємств та ролі підприємців у функціонуванні економіки. Франсуа Кене (1694-1774 рр.), який є засновником фізіократів, значної уваги підприємництву не приділяв. Проте, науковець більше намагався акцентувати увагу на «чистому продукті» та економічній організації, де кожний клас відігравав свою функцію. У своїй найвідомішій науковій праці «*Tableau economique*» («Економічна таблиця») вчений хотів показати основні пропорції та лінії реалізації суспільного продукту через рух та обмін грошей і товарів. Ф. Кене більше розглядав землеробство та напрями його розвитку. Тому сам термін «підприємець» чи

«підприємництво» вчений не використовував у своїй науковій діяльності, а ми уже можемо провести паралелі між «землеробом» Ф. Кене та розумінням сучасного терміну «підприємець». Також, у своїх економічних напрацюваннях економіст використовує поняття «фермери», які орендують землю, обробляють її, отримують дохід від своєї сільськогосподарської діяльності, тим самим ми можемо зробити висновок, що вже тоді було уявлення, що ці фермери виконують підприємницькі функції. Ще одним важливим акцентом у дослідженнях Ф. Кене було використання поняття «авансів», тобто вчений заклав уявлення про необхідність попереднього капіталу (авансу) як умови продуктивної господарської діяльності, передусім у сільському господарстві. Це дає підстави трактувати його підхід як раннє обґрунтування ролі капіталу у розвитку господарської діяльності [51].

Ще одним французьким економістом, який теж досліджував розвиток теорії підприємництва у свій час і був представником школи фізіократів, є Анн-Робер-Жак Тюрго (1727-1781 рр.). Науковець вважав землеробство істинним джерелом «чистого прибутку» і стверджував, що лише праця в сільському господарстві «є тою єдиною працею, яка здатна виробляти понад те, що йде на її оплату» [51].

А. Тюрго, на нашу думку, можна вважати послідовником наукового вчення Р. Кантільйона через схожість у наділенні підприємця властивістю ризикувати заради отримання прибутку. За вченням А. Тюрго, як і за визначенням Р. Кантільйона, підприємець працює в умовах невизначеності і щоб отримати прибуток в результаті діяльності власного підприємства, потрібно передбачити попит на ринку, організувати виробництво та при цьому забезпечити економічну ефективність. У своїх працях А. Тюрго звертав увагу і на використання позикових коштів для розвитку землеробства, промисловості й торгівлі, а також досліджував вплив рівня процента на можливості розгортання підприємницьких ініціатив [51].

Наступним представником, який поступово розширював розуміння ролі підприємця був Адам Сміт (1723-1790 рр.). Він, як представник класичної

англійської політичної економіки, продовжив досліджувати економічну діяльність населення та сформував власне бачення стосовно розвитку підприємницької діяльності. У часи дослідження А. Сміта не застосовувався сучасний термін «підприємництво», але це поняття інтерпретувалося як фермери, землевласники, майстри, купці тощо. Він наголошував на процесі обміну товарами між людьми, що у свою чергу зумовило формування поділу праці. А. Сміт зазначає, що вироблені однією людиною різноманітні продукти можна об'єднати з продуктами, які виготовила і інша людина, таким чином створиться загальна маса товарів, в якій кожна людина матиме змогу обрати бажаний товар чи продукт. Як наслідок, формується розподіл праці між людьми, яких можна назвати підприємцями або бізнесменами, за сучасною термінологією. Також А. Сміт розглядав та досліджував банківські операції та паперові гроші як інструменти активізації продуктивного використання капіталу. На його думку, раціональна діяльність банків дає змогу перетворювати частину «мертвого запасу» у продуктивний капітал, що сприяє зростанню промисловості, торгівлі та загального обсягу виробництва [91, с. 261].

Далі поступовий розвиток економічних процесів знайшов своє відображення у наукових творах ще одного відомого класика політичної економії Девіда Рікардо (1772-1823 рр.).

Д. Рікардо був послідовником учень А. Сміта і також приділяв значну увагу аналізу економічних процесів, які впливають на розвиток суспільства, в тому числі і на розвиток підприємництва. Хоч він не писав прямо про саме підприємництво, як цей термін розуміється у сучасні часи, а його праці містять ключові аспекти, які є основою для формування підприємницької діяльності. Роки життя ученого припали саме на період промислового перевороту кінця XVIII – початку XIX ст. та економічного розвитку Англії у цей період. Такі бурхливі економічні процеси спонукали до:

- швидкого зростання продуктивності праці;
- зростання розмірів найманої праці;
- розширення та розвитку ринку;

- загострення соціально-економічних проблем та майнового розшарування населення тощо [51].

Д. Рікардо вважав, що прибуток підприємця залежить від правильного розподілу доходів між трьома факторами виробництва – працею, капіталом і землею. Тому ті підприємці, які ефективно використовують капітал і землю, можуть отримати і більший дохід. Також дослідник відмічав, що залучення кредитних ресурсів сприятиме розширенню виробництва, а це в свою чергу створює нові можливості для підприємництва [60, с. 271]. Як наслідок, теорії Д. Рікардо і в теперішній час допомагають підприємцям приймати рішення щодо залучення інвестицій, банківського кредитування та розподілу фінансових ресурсів.

Ще один представник французької школи класичної політичної економії Жан-Батіст Сей (1767-1832 рр.) розглядав підприємця як координатора виробничих факторів і особу, яка поєднує природні ресурси, капітал та працівників з метою створення корисності та вартості. У цьому контексті капітал, у тому числі залучений, виступає необхідною умовою реалізації підприємницької функції. У своїй відомій науковій праці «Трактат з політичної економії, або Простий виклад способу, яким формуються, розподіляються та споживаються багатства», яку було опубліковано у 1803 р., Ж.-Б. Сей визначає підприємництво як одну з центральних складових економічної системи. Також учений наголошує, що саме підприємці організовують фактори виробництва настільки ефективним, щоб отримати більший прибуток від реалізації створених товарів та послуг [125, с. 90].

Маржиналістська революція та неокласична традиція кінця XIX – початку XX ст. теж зробили свій значний внесок у розвиток сучасного підприємництва. Економічні учення цього періоду зосереджують увагу на раціональності та максимізації прибутку від ведення підприємницької діяльності. Яскравий представник цього напрямку Вільям Стенлі Джевонс (1835-1882 рр.) трактував економічну теорію як науку, яка вивчає поведінку суспільства з метою виявлення можливостей для максимального задоволення людських потреб використовуючи

мінімальну кількість зусиль, тобто затрат. Учений визначав, що політична економія є наукою, яка досліджує зусилля для задоволення потреб людства, тим самим вчить населення знаходити найкоротший шлях до досягнення задоволення своїх бажань. Метою, до якої людство прагне, є здобуття якомога більше багатств, затративши найменше праці [51].

Альфред Маршалл (1842-1924 рр.) провів паралелі між поясненням підприємництва та менеджменту. У своїй фундаментальній праці «Принципи економіки» («Principles of Economics») (1890 р.) розкрив новий напрям розвитку і розглядав вплив окремого підприємства на створення ринку та ціни на товари [29, с. 15].

Вчений відносив себе до продовжувачів класичної теорії започаткованої Д. Рікардо і вважав, що економічний добробут залежить від нагромадження капіталу та приросту населення так само, як і від розподілу ресурсів. Науковець акцентував увагу на тому, що особа підприємця є ключовою фігурою в економічному процесі, тому що він виконує функцію координації факторів виробництва таких, як праця, капітал та земля.

Ще однією важливою умовою для ефективного забезпечення роботи підприємця є його знання. Учений визначав «знання», як важливий вид капіталу для підприємця. «Економіст ніколи не повинен випускати з уваги можливості практичного застосування отриманих результатів економічних досліджень», - писав А. Маршалл [51]. З таким визначенням науковця варто погодитися, тому що індивід має постійно удосконалювати свої знання та навчатися задля подальшого уміння адаптуватися до змін у ринкових умовах. Адже саме вміння вчасно та ефективно застосувати отримані раніше знання, сприяють успішності підприємця.

Наступним нововведенням від А. Маршала стало запровадження концепції еластичності, яка сприяє визначенню ціноутворення та адаптації до змін попиту на ринку. Підприємцям розуміння даної концепції допомагає приймати вірні стратегічні рішення. Також, А. Маршал увів поняття «економії від масштабу» та «економії локалізації», які пояснюють, як кількість підприємств у певному

регіоні може стимулювати розвиток галузі та створювати сприятливі умови для ведення підприємницької діяльності. Таким чином, А. Маршал підкреслював значення регіонального розвитку для підприємництва. Роботи ученого мали значний вплив на розвиток теорії підприємництва, хоча прямої окремої концепції підприємництва він не розробляв [51].

Варто відмітити, що А. Маршал розглядав кредит і позиковий капітал як важливі елементи підприємницької діяльності, що забезпечують розширення масштабів бізнесу, підвищення ефективності використання капіталу та посилення конкурентних переваг підприємця. Водночас учений наголошував, що використання позикових коштів супроводжується додатковими ризиками, оскільки кредитор оцінює не лише економічну доцільність проєкту, а й особисті якості, ділову репутацію та управлінські здібності підприємця. Отже, у підході А. Маршала кредитне фінансування виступає не лише джерелом залучення капіталу, а й інструментом активізації підприємницького розвитку за умови ефективного управління, довіри та здатності підприємця забезпечити результативне використання залучених ресурсів [121].

Ще одним визначним економістом, який зробив значний внесок у розвиток теорії підприємництва, був Йозеф Шумпетер (1883-1950 рр.). Це видатний австрійський економіст, вчення якого зосереджувалися на ролі інновацій у підприємстві. Він вважав підприємництво рушійною силою економічного розвитку.

Й. Шумпетер визначав підприємця як новатора, який розробляє та приводить у дію «нові комбінації» факторів виробництва (рис. 1.1).

Підприємець-новатор, за Й. Шумпетером, наділений принципово новими якостями підприємництва та лідерства. Такі якості стали рушієм науково-технічного прогресу з економіки у XX ст. та допомагають підприємцю швидко адаптуватися до ринку та змінювати його через інновації. Інновації займають центральне місце у працях Й. Шумпетера та можуть бути технологічними, організаційними або маркетинговими. Він наголошував, що саме підприємці впроваджують новації, які змінюють структуру економіки та стимулюють

економічне зростання. Вчений стверджував, що розвиток інновацій та практичне їх застосування тісно пов'язане з економічними циклами. Економічні підйоми викликані хвилями інноваційної активності, а економічні спади виникають, коли інновації вичерпують свій потенціал. Й. Шумпетер також акцентував увагу, як важливо фінансово підтримувати інноваційну діяльність через залучення фінансових ресурсів з банківських установ та фінансових інститутів [29, с. 26]. Учений вивчав банківський кредит як інструмент створення купівельної спроможності, необхідної підприємцю для впровадження нових комбінацій, інновацій та економічного розвитку. У цьому контексті кредитне фінансування виступає не лише джерелом ресурсів, а й механізмом активізації підприємницьких змін.



Рис. 1.1. Перелік «Нових комбінацій» використання факторів виробництва за Й. Шумпетером

Джерело: узагальнено автором на основі [29, с. 24]

Варто погодитися з науковими розробками Й. Шумпетера у питаннях залучення інновацій для розвитку підприємництва. Адже у наш час теорія

Йозефа Шумпетера залишається актуальною, особливо у контексті цифровізації, глобалізації та швидких технологічних змін. В українському підприємстві ідеї Й. Шумпетера можна використовувати для активізації розвитку підприємництва шляхом стимулювання інновацій, підтримки стартапів та залучення інвестицій у нові технології та розвиток інфраструктури.

Фрідріх Август фон Хайєк (1899-1992 рр.) являється одним із найвпливовіших економістів та філософів XX століття, який доклав багато зусиль у дослідження сутності «підприємництва». На думку, Ф. Хайєка сутність підприємництва полягає в пошуках та вивченні нових економічних можливостей, характеристики поведінки, а не виду діяльності [115].

Ф. Хайєк також наголошував на важливості набуття знань у ринковій економіці. У власному науковому виданні «Використання знань у суспільстві» (1945 р.) учений підкреслював, що «знання розпорошені серед індивідів і їх централізувати не може жодна держава» [116]. У вищезазначеній науковій праці Ф. Хайєка підприємці відіграють ключову роль у набутті знань власним практичним досвідом, оскільки вони інтегрують локальні знання, реагуючи на потреби ринку та зміни умов функціонування.

Як і у Й. Шумпетера, так і у Ф. Хайєка, підприємництво пов'язане з інноваціями та здатністю адаптуватися до невизначеності. Ф. Хайєк вважав, що саме підприємці є тією рушійною силою змін, яка сприяє пошуку нових можливостей, створенню нових продуктів та послуг, а також підприємці, які знаходять нові способи використання ресурсів.

Ф. Хайєк у своїх економічних нарисах звертав увагу і на етичний аспект підприємництва. Вчений вважав, що підприємництво сприяє розвитку суспільства, створюючи багатство, підвищуючи ефективність і забезпечуючи споживачів кращими продуктами та послугами.

Якщо діяльність фізичних або юридичних осіб не пов'язана з одержанням прибутку, то вона не може вважатися підприємницькою, зазначав Ф. Хайєк, але у будь-якому випадку підприємницька діяльність здійснюється на основі наступних функцій: планування, організація, мотивація, контроль, облік, аналіз,

координація, регулювання і адаптація. Отже, за визначенням Ф. Хайєка, «підприємництво – це комплекс функцій, які виконуються в економіці та спрямовані на забезпечення розвитку і вдосконалення господарського механізму, постійне оновлення економіки суб'єктів господарювання, які створюють інноваційне поле діяльності» [50, с. 30].

Ф. Хаєк розглядав також і кредитні ресурси як важливий чинник впливу на підприємницьку активність у межах теорії економічного циклу. У його працях кредитування постає не лише як джерело фінансування виробничого розширення, а й як механізм, що через зміну процентної ставки впливає на рішення підприємців щодо інвестування, розширення виробництва та використання капіталу. Тому у поглядах вченого кредитне фінансування може виступати чинником активізації підприємницької діяльності, однак його стимулюючий вплив має бути збалансованим.

Нові умови розвитку та трансформації ставлять перед підприємцями та підприємствами нові вимоги щодо функціонування, а це суттєво впливає на зміст підприємницької діяльності.

У вітчизняній літературі розвиток та виокремлення термінології «підприємництва» має свої характерні особливості. Якщо почати дослідження розвитку поняття «підприємництво» ще з років радянської України, то в цей період також ще не було офіційного визначення терміну «підприємництво».

У побудові радянської економічної системи за основу взято державну власність на засоби виробництва та планову економіку. А саме підприємництво, яке передбачає приватну ініціативу, ринкову конкуренцію та отримання особистої економічної вигоди, суперечило ідеології соціалізму. Тому у радянській науковій літературі замість терміну «підприємництво» використовували такі поняття, як «господарська ініціатива», «трудове новаторство» або «раціоналізаторська діяльність». За офіційними документами ідея приватного підприємництва вважалася буржуазним пережитком і протиставлялася колективній праці. Тому до 1980-х років будь-які прояви приватної економічної ініціативи, наприклад, торгівля або ремісництво, для

органів влади сприймалися як «спекуляція» та переслідувалися законом.

Загалом, дослідження розвитку підприємництва та виокремлення поняття «підприємництво» у період радянської України були значно обмежені через ідеологічні рамки, проте періодично все ж таки відбувалися часткові прояви економічної ініціативи. Найбільше економічна сутність досліджень надавалася таким сферам, як кооперації, кустарне виробництво та споживча діяльність, які офіційно були визнані владою. У цей же період, на розвиток економіки мало великий вплив і тіньове підприємництво, але дана сфера не могла бути об'єктом відкритих досліджень [50, с. 35].

Становлення незалежності України та відродження українського підприємництва має свої характерні особливості. Це знайшло відображення як у правовому полі, так і в наукових напрацюваннях українських дослідників.

Ще у лютому 1991 р. було Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про підприємництво», в якому вже було наведено визначення поняття підприємництва. Згідно із вищезазначеним законом, «підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством» [81].

Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» визначає підприємництво як «самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється юридичними особами та фізичними особами - підприємцями з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [80]. Тобто у законодавстві уже чітко прописується «підприємництво як господарська діяльність» [80].

Наукові погляди також зазнали певної еволюції. У таблиці 1.1 узагальнено наукові праці про розвиток наукових досліджень у сфері становлення

підприємництва в Україні від початку її незалежності до сучасності.

Таблиця 1.1

Узагальнення наукових досліджень про розвиток підприємництва

Період	Ключові постаті та наукові праці	Основні характеристики
1	2	3
1990-і роки. Формування підприємницького середовища	В. Гесць – «Трансформація моделі економіки України» (1999 р.) [37, с. 75]; «Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання» (2000 р.) [36, с. 102]	- Перехід від планової до ринкової економіки. - Початок масової приватизації майна. - Виникнення малого та середнього бізнесу.
	І. Лукінов – «До стабілізації еколого-економічного і соціального розвитку» (1998 р.) [56, с. 28]; «Методи та засоби державного регулювання економіки перехідного періоду» (1999 р.) [57, с. 10].	
2000-і роки. Стабілізація та розвиток підприємницького сектору	А. Гальчинський – «Україна - на перехресті геополітичних інтересів» (2002 р.) [35, с. 72].	- Акцент на удосконаленні законодавчої бази для підприємництва. - Аналіз впливу макроекономічних чинників на розвиток підприємництва. - Вивчення інноваційного напрямку розвитку підприємництва. - Дослідження впливу системи оподаткування у стимулюванні розвитку бізнесу.
	О. Василик – «Податкова система України» (2004 р.) [30, с. 130].	
	Ю. Бажал – «Інвестиційний ресурс інноваційного розвитку» (2005 р.) [2, с. 68].	
2010-і роки. Інновації та інтеграція	О. Амоша, Л. Саломатіна – «Інноваційний розвиток промислових підприємств у регіонах: проблеми та перспективи» (2017 р.) [1].	- Посилюється інтеграція України в європейський економічний простір. - Підвищується увага до розвитку інноваційного підприємництва. - Вивчається регіональний розвиток підприємництва. - Досліджується стан та адаптація українських підприємств у глобальному середовищі. - Досліджуються стан та напрями забезпечення економічної та фінансової безпеки України.
	І. Підоричева – «Україна у науково-технологічному та інноваційному просторах Європейського Союзу: проблеми, позитивні зрушення та напрями інтеграції» (2020 р.) [74].	
	З. Варналій – «Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації» (2020 р.) [28, с. 103].	

1	2	3
2020-і роки. Виклики сучасності	Н. Орлова, Т. Винник, С. Побігун – «Інноваційні стратегії розвитку бізнесу в умовах кризи: аналіз і практична реалізація в Україні» (2023 р.) [68].	- Досліджується вплив військового конфлікту на території України та його наслідки для підприємницького сектору.
	І. Гонтарева, В. Євтушенко, Д. Михайленко – «Особливості розвитку підприємництва в умовах військових дій та повоєнного відновлення України» (2023 р.) [39].	- Аналіз впливу пандемії Covid- 19 на бізнес. - Розпочато активну фазу цифровізації бізнесу. - Розвиток соціального підприємництва.
	І. Грабовська – «Управління підприємством в умовах невизначеності та кризи» (2024 р.) [41].	- Вивчаються напрями розвитку підприємництва в умовах криз. - Досліджуються особливості кредитування підприємств у розрізі суб'єктів
	Ю. Романовська, Л. Смоляр – «Роль банківських кредитів у розвитку малого та середнього бізнесу у повоєнному відновленні держави» (2025 р.) [85, с. 86].	господарювання, у тому числі у період повоєнного відновлення.

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 2, с. 68; 28, с. 103; 30, с. 130; 35, с. 72; 36, с. 102; 37, с. 75; 39; 41; 56, с. 28; 57, с. 10; 68; 74; 85]

Систематизація та критичний аналіз наведених у Таблиці 1.1 фундаментальних підходів до розуміння еволюції підприємницької діяльності унаочнюють, що сутнісні характеристики підприємництва не є статичними - якісні ознаки цієї категорії еволюціонували від суто функціональних характеристик (управління ризиком за Р. Кантільйоном, комбінування факторів виробництва за Ж.-Б. Сеєм) до динамічно-інноваційних імперативів (руйнівне творення за Й. Шумпетером). Проте сучасний етап розвитку глобального та національного економічного простору вимагає радикального переосмислення цих ортодоксальних підходів. У сучасних умовах безпрецедентних трансформацій, інтенсифікації діджиталізації та перманентних екзогенних шоків внутрішнє наповнення цієї категорії зазнало радикальних якісних змін порівняно з ретроспективними періодами відносної макроекономічної стабільності. Сучасні реалії економіки України, які характеризуються перманентними

кризами, безпековою турбулентністю, руйнуванням матеріально-технічної інфраструктури та глибокими логістичними блокадами, доводять, що традиційні ринкові чинники саморегуляції повністю вичерпали свій потенціал. За таких умов класичний підприємницький ризик змінює свій характер із суто комерційного (ризик не вгадати ринковий попит) на екстремально-деструктивний. Це суттєво викривляє поведінкові мотиви суб'єктів господарювання та формує хронічний інвестиційний і фінансово-кредитний голод у реальному секторі економіки.

Радикальна трансформація умов господарювання змушує змістити дослідницький фокус із загальних функцій підприємницької діяльності на її специфічні адаптаційні, технологічні та системні якості. В умовах, коли зовнішнє середовище генерує надвисокий макроекономічний тиск, ключовим критерієм життєздатності бізнесу стає не просто спроможність генерувати прибуток, а його внутрішня резильєнтність та швидкість цифрової трансформації. Саме ці характеристики дозволяють мінімізувати критично зростаючі інституційні бар'єри та трансакційні витрати.

Для обґрунтування здатності сучасних бізнес-систем до мобільного маневрування ресурсами в умовах такої нестабільності доцільно звернутися до фундаментальних концепцій провідних дослідників адаптаційного менеджменту. Зокрема, концептуальний базис теорії динамічних спроможностей підприємства (Dynamic Capabilities), обґрунтований у працях Д. Тіса, Г. Пізано та Е. Шуена, доводить, що виживання і розвиток фірми в турбулентному середовищі залежать не від накопичених статичних ресурсів, а від здатності менеджменту своєчасно інтегрувати, розбудовувати та реконфігурувати внутрішні й зовнішні компетенції [128, с. 517]. Зазначений підхід безпосередньо підтверджує об'єктивну потребу бізнесу в операційній гнучкості при різкій зміні ринкової кон'юнктури.

Протилежний за вектором, але комплементарний за змістом підхід формулюють представники теорії екологічної популяції бізнесу (Organizational Ecology), зокрема М. Ханнан та Д. Фрімен, які зазначають, що екзогенне

середовище здійснює жорсткий відбір (selection) господарюючих суб'єктів, детермінуючи рамки ринкового пресингу, через що підприємства змушені застосовувати специфічні інерційні або адаптаційні стратегії для упередження операційних провалів [114, с. 937]. Водночас у контексті фінансового забезпечення капіталізації підприємницьких структур важливими є дослідження Е. Деміргюч-Кунт та В. Максимовіча, які емпірично довели наявність прямого зв'язку між інституційним розвитком фінансово-кредитного каналу та спроможністю фірм фінансувати своє розширене відтворення [110, с. 2115]. Обмеженість доступу до зовнішнього капіталу, на їхню думку, штучно консервує бізнес у межах тактичних моделей самозбереження.

Узагальнюючи зазначені теоретичні підходи, можна констатувати, що сучасне підприємництво в Україні функціонує в умовах глибокого інституційного та фінансового розриву, де суб'єкти господарювання змушені безперервно балансувати між оптимізацією поточних транзакційних витрат та пошуком довгострокових інвестиційних ліфтів. Це актуалізує необхідність переосмислення сутності досліджуваної категорії та відходу від її спрощеного розуміння як суто комерційної діяльності.

З огляду на це, у межах нашого дослідження запропоновано авторське трактування, відповідно до якого підприємництво – це динамічна, цифровізована та резильєнтна система господарювання, яка володіє високою операційною гнучкістю та здатністю оперативно переорієнтовувати власні пріоритети від тактики антикризової стабілізації та самозбереження до стратегії довгострокового інноваційного розвитку й нарощування ринкової вартості під впливом змін макроекономічної кон'юнктури та рівня доступності капіталу.

Надане авторське визначення має принципові відмінності від наявних у науковому обігу дефініцій, що розкриваються через три фундаментальні аспекти:

- перехід від лінійно-функціонального до системно-резильєнтного підходу. Традиційні парадигми (від Р. Кантільйона та А. Сміта до Й. Шумпетера) розглядають підприємництво як відносно стабільну функцію комерційної

діяльності, орієнтовану на максимізацію прибутку в умовах класичного ринкового ризику. На противагу цьому, у запропонованому визначенні категорію позиціоновано як резильєнтну систему господарювання, головною ознакою якої є не просто генерація доходу, а спроможність зберігати життєздатність та поглинати екзогенні шоки військово-економічного та макроструктурного походження;

- імплантація цифрового трансакційного виміру. На відміну від існуючих дефініцій, які описують матеріально-технічний чи суто організаційний базис бізнесу, у сформованому трактуванні особливий акцент зміщено на цифровізований характер системи. Це відображає сучасну трансформацію підприємництва, за якої операційна гнучкість, швидкість обміну інформацією та мінімізація трансакційних витрат досягаються завдяки переведенню бізнес-процесів на хмарні технології та інтегровані платформні рішення;

- впровадження концепту динамічної адаптивності. Більшість наукових підходів розглядають стратегію підприємства як перманентно орієнтовану на зростання. Запропоноване визначення вперше формалізує динамічну властивість бізнес-середовища гнучко змінювати пріоритети функціонування залежно від рівня агресивності макроекономічного середовища та ступеня доступності джерел фінансування.

1.2. Наукові підходи до формування механізму активізації розвитку підприємництва

Підприємництво є невід'ємною складовою ринкової економіки, поєднуючи економічні функції, такі як виробництво товарів, надання послуг, формування фінансових ресурсів, із соціальними завданнями, серед яких – створення робочих місць, забезпечення доходів населення, а також сприяння реалізації творчого, організаційного та трудового потенціалу суспільства.

Підприємницька діяльність, в свою чергу, виступає важливим чинником і

для інноваційного розвитку економіки, стимулюючи впровадження нових технологій, управлінських рішень та підвищення ефективності використання ресурсів, що сприяє формуванню передумов для сталого соціально-економічного розвитку [101, с. 31].

Глобальна конкуренція вимагає безперервного розвитку підприємництва для забезпечення конкурентних переваг. Тому гостро постає питання щодо удосконалення механізму активізації розвитку підприємництва.

Ключовим елементом визначення «механізм активізації розвитку підприємництва» є поняття «механізм». Термін «механізм» має грецьке походження та у перекладі означає «машина, пристрій, засіб». Згідно з визначеннями, які представлені у «Словнику української мови» поняття «механізм» означає: пристрій, який передає або перетворює рух; внутрішня будова, або система чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне або будь-яке інше явище [89]. У більш широкому сенсі «механізм» визначається як сукупність складових частин, які взаємодіють між собою для досягнення певного результату або для виконання заданої функції. Дане поняття було запозичене з механіки, але протягом наукової еволюції знайшло своє місце і у розвитку підприємництва (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Приклади застосування терміну «механізм» у підприємництві

Назва	Пояснення
Механізм управління	Застосовується для створення та контролю бізнес-процесів, наприклад, механізм прийняття рішень, механізм фінансування діяльності тощо.
Механізм ринку	Включає конкуренцію, попит, пропозицію, регулювання цін.
Автоматизація виробництва	Механічні пристрої та механізми, які сприяли промисловій революції, що стало поштовхом до розвитку підприємництва.
Бізнес-екосистеми	Компанії працюють, використовуючи складні економічні механізми, що включають партнерство, логістику, маркетинг тощо.

Джерело: розроблено та систематизовано автором.

Отже, можна підсумувати, що термін «механізм» у підприємстві використовується для опису як технічних, так і організаційних процесів, що забезпечують ефективне функціонування сектору підприємництва.

Варто зазначити, що для досягнення більшої ефективності політики у сфері підтримки активізації розвитку підприємництва необхідно поєднувати дерегуляцію бізнес-діяльності із комплексними заходами, спрямованими на забезпечення збалансованого розвитку. Така політика має супроводжуватися формуванням сприятливих макроекономічних умов для економічного зростання, зокрема розширенням доступу суб'єктів підприємництва до кредитних ресурсів. Банківське кредитування відіграє важливу роль у фінансовому забезпеченні підприємницької діяльності, оскільки створює можливості для поповнення оборотного капіталу, модернізації виробництва, інвестування в інновації та розширення масштабів господарської діяльності. Швидке відновлення економіки країни можливе завдяки активному стимулюванню підприємницької діяльності та формуванню дієвого фінансово-кредитного механізму її підтримки.

Професорка Н. Єфіменко акцентує увагу на тому, що активізація підприємництва як комплексного соціально-економічного явища та формування ефективних підприємницьких стратегій повинні посідати пріоритетне місце у процесі побудови оновленої моделі національної економіки в умовах посткризового відновлення» [45, с. 301]. На думку науковиці, підприємницький компонент має бути інтегрований у всі ключові напрями державної економічної політики, оскільки саме через систему належних умов, стимулів і мотивацій можливо забезпечити більш повне розкриття економічного потенціалу країни. Такий підхід є цілком обґрунтованим, адже в сучасних умовах розвиток вітчизняного підприємництва виступає не лише чинником пожвавлення господарської активності, а й важливою передумовою підвищення стійкості національної економіки, її адаптації до кризових викликів та формування нових джерел довгострокового економічного зростання.

Також погоджуємося ще з одним твердженням Н. Єфіменко, що «підтримка та розвиток національного підприємництва (а саме малого та середнього бізнесу) є ключовим елементом економічних реформ, спрямованих на зміцнення економічної стабільності та динамічного росту економіки» [45, с. 302]. Створення сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності

передбачає зменшення адміністративних бар'єрів, удосконалення системи оподаткування, забезпечення вільного доступу до фінансових ресурсів та стимулювання розвитку інновацій. Особливу роль варто віддати розвитку підприємницької інфраструктури, включаючи підтримку стартапів, надання пільгового кредитування та фінансових грантів, а також створення бізнес-інкубаторів, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки та формуванню нових робочих місць.

Як слушно зазначає професорка Н. Єфіменко, «...формування дієвого механізму активізації розвитку підприємництва в Україні має ґрунтуватися насамперед на стимулюванні внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту. Такий підхід дає змогу розглядати підприємництво не лише як окремий сектор господарської активності, а як важливий чинник відновлення економічної динаміки, розширення виробничого потенціалу та забезпечення збалансованого розвитку національної економіки» [45, с. 302]. Тому, за результатами вивчених досліджень можемо виділити три основні напрями, які сприятимуть швидкому та одночасно збалансованому економічному зростанню, а саме [45, с. 302]:

- забезпечити максимальне використання потенціалу для стимулювання попиту через реалізацію великих інфраструктурних проєктів, що можуть сприяти підвищенню внутрішнього попиту на вітчизняному ринку;
- розбудова внутрішнього ринку через удосконалення системи інформування потенційних покупців і продавців товарів та послуг, а також через розвиток мережі прямих поставок продукції до споживача;
- підвищення ефективності роботи Антимонопольного комітету України через удосконалення антимонопольного законодавства.

Покращення економічного середовища у країні сприятиме розвитку підприємництва, що у свою чергу буде стимулом для створення нових робочих місць і стане важливим показником до залучення інвестицій, як внутрішніх так і зовнішніх [47, с. 288]. Важливе значення у цьому процесі має також розширення доступу суб'єктів підприємництва до кредитних ресурсів, оскільки банківське кредитування сприяє активізації розвитку підприємництва та розширення

масштабів господарювання.

Є. Забашта визначив, що для активізації розвитку підприємництва повинні вживатися певні заходи на державному, регіональному та місцевому рівнях. Вчений окремо виділяє саме державний рівень, де варто формувати та забезпечувати ефективну реалізацію політики розвитку підприємництва, яка включає у себе певні механізми та відповідні їм заходи (табл. 1.3) [49].

Таблиця 1.3

Механізми розвитку підприємницької діяльності в Україні

Механізм	Основні заходи
Інституційний механізм	- досягнення миру в країні, деокупація всіх окупованих територій; - забезпечення економічного розвитку регіонів після повної деокупації
Нормативно-правовий механізм	- забезпечення відкритої та чесної конкуренції з боку держави, спрощення процесу адміністрування регуляторних процедур у сфері малого та середнього підприємництва (далі - МСП); - запровадження пільгового режиму реалізації місцевої продукції у власному регіоні
Організаційний механізм	- конструктивний діалог органів державної влади з суб'єктами підприємництва
Фінансовий механізм	- відбудова зруйнованої інфраструктури за державні кошти силами місцевих та регіональних компаній та робітників; - стимулювання банків до кредитування підприємницької діяльності на пільгових умовах для ефективного розвитку економіки
Інформаційний механізм	- інформування місцевого населення про можливості створення власного бізнесу в регіоні
Інноваційний механізм	- розвиток інноваційного підприємництва
Соціальний механізм	- підтримка ведення соціального підприємництва; - активне залучення до сектору підприємництва внутрішньо переміщених осіб та учасників бойових дій; - перекваліфікація наявних трудових ресурсів на потрібні регіону спеціальності

Джерело: узагальнено автором на основі [49]

Також, Є. Забашта наголошує, що серед шляхів покращення розвитку підприємництва особливу увагу варто приділити саме фінансовій підтримці. Адже є можливість отримати фінансову допомогу з боку держави, залучити міжнародні організації для інвестування в бізнес та кредитування підприємницької діяльності. Також перспективним напрямом є стимулювання

розвитку підприємництва у сільській місцевості.

Колектив авторів Т. Таукешева, Г. Даудова, В. Прасол у своєму дослідженні наголошують, що «...в умовах суспільних трансформацій підприємницький сектор, який є головною базою як економічного потенціалу країни, так і соціально-економічного розвитку окремих територіальних громад. Різні аспекти функціонування підприємництва створюють підґрунтя для реалізації стратегії економічного зростання в Україні, що підкреслює необхідність запровадження комплексу заходів, спрямованих саме на розвиток підприємництва. І актуальним питанням є розробка та застосування механізмів фінансової підтримки розвитку підприємницької діяльності як на державному, так і на регіональному рівні» [94, с. 8]. Тому вчені виділяють саме прямі та непрямі заходи як необхідність вдосконалення механізмів державної підтримки активізації розвитку підприємництва через запровадження дієвих бюджетно-податкових та кредитних інструментів (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Механізм прямих та непрямих заходів
для активізації розвитку підприємництва

Механізм	Заходи застосування
Механізм прямих заходів	Надання субсидій, створення державних фондів та спеціалізованих фінансових установ, розширення доступу до фінансових та майнових ресурсів, підвищення рівня залучення інвестицій для розвитку малого та середнього бізнесу. Розвиток інфраструктури коштом місцевих бюджетів.
	Розширення переліку кредитних послуг: впровадження гарантованих схем кредитування та отримання депозитів; надання послуг із лізингу та факторингу; використання венчурного капіталу, краудфандингу, коштів «бізнес-ангелів»; розробка цільових довгострокових програм кредитування з низьким рівнем відсоткової ставки за кредитами; розробка програм фінансової підтримки підприємців, що передбачають часткове відшкодування суми кредиту (тіла кредиту), відсоткових ставок за кредитами.
Механізм непрямих заходів	Можливість зменшення оподаткованого доходу на розмір податкової знижки та податкової соціальної пільги.

Джерело: узагальнено автором на основі [94, с. 9]

Погоджуємося з науковцями, що захист підприємницького сектору від

можливих ризиків потребує постійного моніторингу та контролю на всіх стадіях діяльності підприємств. Перспективи розвитку підприємництва в Україні напряду залежать від безпекової та політичної ситуації в країні, а також від нівелювання загроз та ефективного використання позитивних впливів за допомогою системи заходів державної підтримки розвитку підприємництва [94, с. 12].

Загалом, підприємництво вирішує широкий спектр питань, які пов'язані з ринковою кон'юктурою, мобілізацією фінансових ресурсів, кредитуванням, створенням наукових розробок, зайнятістю населення тощо [94, с. 8].

Н. Олійник та О. Олійник досліджували організаційно-економічний механізм забезпечення сталого розвитку підприємства та визначили цю дефініцію як «сукупність важелів організаційного та економічного характеру, усіх можливих методів управління та ведення господарства, в межах дії законодавства, практичних заходів економічного, екологічного та соціального характеру, які є орієнтованими на пошук і реалізацію можливостей підприємства та забезпечать його сталий розвиток в умовах підвищеної невизначеності» [65, с. 9].

Л. Газуда та Н. Волощук аналізували питання активізації розвитку підприємств малого і середнього бізнесу та стверджують, що «...проблемними залишаються питання активізації функціонування малого та середнього підприємництва як на національному, так і регіональному рівнях». Науковці також виділяють два головні напрямки розвитку підприємництва. Один з таких напрямів має назву «...активізаційні підходи до розвитку підприємств малого і середнього бізнесу» [34, с. 279], а інший – «...регіональні особливості перспективного розвитку підприємств малого і середнього бізнесу» [34, с. 281].

Л. Газуда та Н. Волощук акцентують увагу, що ефективне функціонування підприємств малого та середнього бізнесу залежить від виваженої регіональної політики в державі, яка забезпечує розвиток адміністративно-територіальних одиниць, що входять до її складу [34, с. 279]. Також вчені виділяють основні заходи активізації розвитку підприємств малого і середнього бізнесу, а саме: «...законодавче забезпечення регулювання підприємницької діяльності; усунення адміністративних бар'єрів та зменшення

регуляторних факторів щодо функціонування суб'єктів підприємництва; подальший розвиток інфраструктури малого підприємництва; створення механізму фінансової підтримки підприємств; заохочення банківських установ до інвестування малого підприємництва; покращення співпраці з органами державного управління» [34, с. 280].

В. Волощук у своїх наукових напрацюваннях про механізми активізації інноваційного розвитку економіки країни в цілому та у підприємстві, як первинної ланки всієї господарюючої системи, зазначав, що «...підвищення конкурентоспроможності можливе при використанні нових технологій, запровадженні сучасного устаткування для виготовлення ринково-орієнтованої продукції, що викликає необхідність формування механізмів інноваційного розвитку спільними зусиллями держави, бізнесу, науки та суспільства» [32, с. 27].

Вчений визначає, що інноваційна політика влади має стати інструментом, який буде забезпечувати сталий розвиток інноваційного потенціалу в економіці, адже в сучасному світі розвиток інноваційного потенціалу є ключовою умовою та чинником економічної політики країни, що сприяє забезпеченню та досягненню конкурентної переваги господарюючих суб'єктів [32, с. 29].

Дослідивши сутність поняття «інноваційний розвиток» та значні можливості нашої країни у цьому напрямі, В. Волощук розглядає механізм інноваційного розвитку, як «...складну інтегровану систему взаємопов'язаних функцій, процесів та забезпечуючих підсистем, спрямованих на результативне проходження всіх етапів інноваційного циклу. Такий механізм включає в себе сукупність елементів, як зовнішнього, так і внутрішнього середовища на різних етапах інноваційного процесу створення, трансферу, запровадження новацій стартапу чи вже існуючого підприємства, трансформації ідеї в інноваційну продукцію, виявлення проблем, які потрібно вирішити за допомогою інструментів державної політики, та системного процесу, що реалізує конкурентні переваги, а також забезпечує стаке зростання, підвищення якості та рівня життя суспільства шляхом гармонізації інтересів усіх його учасників» [32, с. 29]. Тому з вищенаведеного визначення, зробимо висновок, що процес формування

механізмів активізації інноваційного розвитку складається з таких основних етапів, як: визначення проблематики, мети, завдань та структурних елементів; створення сприятливих умов роботи; розвиток інноваційної інфраструктури; підвищення можливості вирішення проблем у процесі діяльності; створення сприятливого інвестиційного клімату та залучення інвестицій для забезпечення показників результативності інноваційного розвитку [32, с. 30]. Погоджуємося з автором, що дотримання всіх цих етапів формування механізмів інноваційного розвитку забезпечить раціональне використання наявних та потенційних ресурсів, організує ефективність виконання робіт та мінімізує ризики, пов'язані з розробкою таких механізмів.

М. Кузьмінов також досліджував питання механізму стратегічного інноваційного розвитку підприємництва та зауважив, що «...постійне вдосконалення міжнародних комунікацій, економічні та політичні зміни в країнах, глобальне впровадження та поширення інновацій призводять до застосування нових механізмів розвитку підприємництва» [54, с. 7]. Також вчений відмітив, що «...ефективне функціонування механізму стратегічного інноваційного розвитку підприємств на сьогодні варто розглядати як перспективний чинник виходу України з економічної кризи» [54, с. 9].

М. Кузьмінов, як і Т. Таукешева, Г. Даудова, В. Прасол, наголошує, що для підвищення ефективності механізму діяльності підприємств, потрібно постійно аналізувати їхню роботу, здійснювати коригування в робочих процесах підприємств для покращення кінцевого продукту (за необхідності) та контролювати весь процес від створення до отримання певних результатів.

Тому механізм забезпечення інноваційного розвитку підприємництва, за визначенням М. Кузьмінова, має [54, с. 9]: забезпечити практичне застосування інноваційних досягнень в певних галузях; стимулювати ефективне використання інноваційного обладнання та технологій; забезпечити створення об'єктів інтелектуальної власності; мотивувати вкладати власні та залучені кошти у новітні технології та розробки.

А. Бачинський у своїх дослідженнях розглядає механізм державного

регулювання підприємницької діяльності в Україні, як «...окрему функцію державного управління, що являє собою діяльність органів державної влади, яка спрямовується на розвиток підприємницької активності суб'єктів господарювання та оптимізацію регуляторних процедур відповідно до норм і стандартів, прийнятих у розвинених економіках, а також із врахуванням динаміки розвитку внутрішнього і зовнішнього середовища» [4, с. 53].

За висновками вченого, методологія механізму регулювання підприємницької діяльності має будуватися на: використанні раніше визначених залежностей; врахуванні особливостей процесів, що відбуваються; усуненні протиріч; прийнятті економічно вигідних пропозицій та стабільних правових засадах; обмеженні та недопущенні негативних наслідків тощо.

Отже, за дослідженням А. Бачинського розвиток складових механізму державного регулювання підприємницької діяльності варто деталізувати, як процес поступового переходу від консервативних адміністративних методів, важелів та інструментів до застосування нових елементів, притаманних якісному сучасному менеджменту, з метою переходу системи та її складових на більш якісний та ефективний рівень [4, с. 54].

З вищенаведеного можна побачити, що механізм розвитку підприємництва має свої особливості та різновиди у напрямках застосування. Наявні у науковій літературі підходи до трактування цього поняття мають важливе теоретичне значення, однак переважно акцентують увагу на окремих його складових – інноваційній, стратегічній, фінансовій тощо. Тому виникає потреба у формулюванні власного визначення, яке б дозволяло узагальнити наявні наукові підходи та водночас усунути їхню фрагментарність. Пропонуємо авторську дефініцію «механізму активізації розвитку підприємництва», який розглядається як динамічна багаторівнева система узгоджених інструментів, правових регуляторів та цифрових рішень, що функціонує на засадах адаптивного зворотного зв'язку і структурується за інституційними, технологічними та часовими ознаками задля превентивного захисту бізнесу від екзогенних шоків та стимулювання його інвестиційно-розвиткового потенціалу. На відміну від

існуючих дефініцій, такий підхід дозволяє трактувати механізм не як статичний набір регуляторних заходів, а як гнучкий адаптивний навігатор, спроможний диференціювати заходи підтримки залежно від масштабу суб'єктів господарювання та безпекового стану середовища.

У таблиці 1.5 розглянемо авторські запропоновані наукові підходи до класифікації механізмів активізації розвитку підприємництва.

Таблиця 1.5

Наукові підходи до класифікації механізмів активізації розвитку
підприємництва

Категорія	Напрямок застосування
1	2
Функціональний підхід передбачає розподіл механізмів активізації розвитку підприємництва за їх основними функціями в економічній системі:	
Регуляторні механізми	Включають державні нормативно-правові акти, податкову та митну політику, механізми державного нагляду та контролю.
Інституційні механізми	Стосуються створення та функціонування організацій, які сприяють підприємницькій діяльності (бізнес-асоціації, фонди підтримки підприємництва).
Інформаційно-консультаційні механізми	Забезпечують доступ підприємців до інформації, навчання, консалтингових послуг, бізнес-інкубаторів, акселераторів.
Економічний підхід розподіляє механізми активізації розвитку підприємництва за економічною природою впливу:	
Фінансово-кредитні механізми	Державне стимулювання розвитку підприємництва за допомогою: регулювання процентних ставок за кредитами на впровадження та розширення діяльності, дотацій, субсидій, грантів та державних програм підтримки підприємництва, розвитку фінансового ринку.
Податкові механізми	Податкові пільги для малого бізнесу, спрощене оподаткування, податкові канікули.
Інвестиційні механізми	Залучення інвестицій, стимулювання інвестиційного клімату, державні програми підтримки інвесторів, забезпечення конкурентного середовища, механізми державно-приватного партнерства.
Інституційний підхід розглядає механізми активізації розвитку підприємництва через призму інституцій, які їх впроваджують:	
Державні механізми	Державні органи влади, служби з питань регуляторної політики, державні фонди підтримки підприємництва, розвиток інституцій підтримки бізнесу, агентства з розвитку підприємництва.
Недержавні механізми	Бізнес-асоціації, громадські організації, фонди розвитку, міжнародні фінансові організації (ЄБРР, Світовий банк).
Освітньо-наукові механізми	Заклади вищої освіти, науково-дослідні інститути, аналітичні центри, що займаються розробкою та впровадженням інновацій у підприємницьку сферу, консультаційні центри, розвиток підприємницької культури, мотивація та підтримка підприємців.

1	2
Галузевий підхід передбачає розподіл механізмів активізації розвитку підприємництва залежно від сфери їх застосування:	
Агропромислові механізми	Субсидії для фермерських господарств, підтримка кооперації, розвиток органічного землеробства.
Інноваційно-технологічні механізми	Стимулювання стартапів, надання грантів на інноваційні розробки, технопарки та бізнес-інкубатори, впровадження технологій, автоматизація.
Індустріальні механізми	Підтримка промислових кластерів, розвиток експортного потенціалу виробничих підприємств.
Сервісно-торговельні механізми	Розвиток франчайзингу, електронної комерції, маркетингові платформи.
Гендерні аспекти розвитку підприємництва	Підтримка жіночого підприємництва, соціальні програми для вразливих груп, програми Українського ветеранського фонду.
Територіальний підхід, який розподіляє механізми активізації розвитку підприємництва зважаючи на нерівномірний розвиток регіонів України:	
Загальнодержавні механізми	Діють на всій території України та формуються на рівні центральних органів влади.
Регіональні механізми	Адаптовані під специфіку конкретного регіону, передбачають місцеві програми підтримки бізнесу, спеціальні економічні зони, регіональні фонди розвитку.
Локальні механізми	Діють на рівні міст та громад, включають муніципальні програми сприяння ведення підприємництва, податкові преференції для малого бізнесу.
Часовий підхід визначає механізми активізації розвитку підприємництва за терміном їхньої реалізації:	
Короткострокові механізми	Антикризові заходи, програми швидкого реагування, тимчасові податкові канікули.
Середньострокові механізми	Програми підтримки малого та середнього бізнесу, розвиток інфраструктури підтримки підприємництва.
Довгострокові механізми	Реформи економічного середовища, розбудова інституційної підтримки підприємництва, інвестиційні стратегії розвитку.
За рівнем інституційно-технологічної зрілості та адаптивності (авторський підхід)	
Фрагментарні (одноконтурні) механізми	Лінійне застосування окремих інструментів (лише фінансових або лише правових) без гнучкого врахування динаміки середовища; характеризуються низьким рівнем цифровізації та довгими бюрократичними ланцюжками прийняття рішень.
Комплексні багатовимірні (адаптивні) механізми (цифрові платформи)	Інтеграція інструментів стратегічного управління бізнес-процесами, сучасному технологічному укладі (блокчейн) та гнучкому часовому горизонті; забезпечують автоматизований моніторинг ринку та адресне, превентивне перемикання ресурсів між захистом (стабілізацією) та масштабуванням (розвитком) бізнесу залежно від безпекових викликів.

Джерело: розроблено та систематизовано автором.

Запропонована авторська систематизація ключових підходів до

класифікації механізмів активізації розвитку підприємництва (табл. 1.5) дозволяє чітко визначити межі та обмеження існуючих інструментів державної підтримки. Виокремлення авторського підходу за рівнем інституційно-технологічної зрілості та адаптивності доводить, що традиційні фрагментарні моделі нездатні ефективно реагувати на воєнні та повоєнні проблеми бізнес-середовища через свою лінійність та відсутність швидких каналів зворотного зв'язку. Наявна фрагментарність дескриптивних підходів обґрунтовує необхідність переходу до багатовимірної системи ознак – зокрема за рівнем інституційного забезпечення, технологічним укладом та часовим горизонтом функціонування елементів управління. Саме така інтегральна класифікація дозволяє ідентифікувати специфічні чинники стримування підприємницької активності та забезпечити превентивність і адресність заходів підтримки залежно від характеристик суб'єктів господарювання.

1.3. Міжнародний досвід активізації розвитку підприємницької діяльності

У сучасних умовах глобалізації та структурних трансформацій економіки, підприємництво відіграє ключову роль як джерело інновацій, зайнятості та економічної динаміки. Світовий досвід демонструє, що ефективна підтримка підприємницької діяльності здатна не лише сприяти зростанню ВВП країни, але й забезпечити стійкість національної економіки у кризових умовах. Успішні приклади країн Європейського Союзу (далі – ЄС), Сполучені Штати Америки (далі – США), а також нових індустріальних держав Азії свідчать про те, що підприємництво є одним з головних інструментів формування конкурентоспроможного національного господарства.

На сучасному етапі розвитку, Україна перебуває у стані глибокої економічної перебудови та адаптації до європейських інтеграційних вимог, у зв'язку з чим вивчення застосування міжнародного досвіду активізації розвитку підприємництва набуває особливої актуальності. Поєднання успішних практик

різних країн може сприяти формуванню дієвого механізму підтримки підприємництва, розвитку інфраструктури, цифровізації бізнес-процесів та посиленню ролі малого і середнього бізнесу у структурі економіки країни. Тому у своєму дослідженні розглянемо приклади механізмів активізації розвитку підприємництва, які застосовувались та продовжують застосовуватися у різних країнах під впливом певних факторів.

У своєму дослідженні Т. Гончарук зазначає, що досвід розвинених країн свідчить, що ключовим видом бізнесу, який сприяє економічному зростанню країни є саме мале та середнє підприємництво. Найбільш ефективно розвиваються вищезазначені види підприємництва за умови державної підтримки, яка включає використання бюджетних ресурсів, політичних інструментів та механізмів залучення фінансів від суб'єктів господарювання [40].

Розглянемо досвід європейських країн у активізації та стимулюванні розвитку підприємництва.

Підтримка малого та середнього бізнесу в Європі здійснюється як на рівні окремих держав, так і шляхом впровадження спеціальних програм, що реалізуються за ініціативою ЄС [40].

Фінансування заходів підтримки малого та середнього бізнесу в країнах ЄС здійснюється переважно за рахунок коштів Структурних фондів ЄС, серед яких ключову роль відіграють Європейський фонд регіонального розвитку (European Regional Development Fund та Європейський соціальний фонд плюс (European Social Fund Plus). Ці фонди спрямовані на зменшення диспропорцій у розвитку регіонів, підвищення рівня зайнятості, стимулювання економічного зростання та розвитку інновацій.

На національному рівні держави-члени ЄС реалізують власні програми фінансової підтримки підприємництва, які включають надання податкових пільг новоствореним підприємствам, особливо протягом перших років їхньої діяльності. Крім того, широко застосовуються механізми пільгового кредитування, які орієнтовані на суб'єкти господарювання, що займаються інноваційною діяльністю, впроваджують екологічно чисті технології, реалізують

проекти з охорони довкілля або функціонують у депресивних та слаборозвинених регіонах. Окрему увагу в європейській політиці підтримки та розвитку підприємництва приділяють підприємствам, які мають високий рівень соціальної значущості, а саме, тим, які створюють робочі місця для вразливих груп населення, сприяють професійній реінтеграції безробітних або підтримують місцеві громади. Такий підхід забезпечує не лише економічний, а й соціальний ефект, сприяючи формуванню стійкого підприємницького середовища [84, с. 237].

ЄС має значний досвід у формуванні сприятливого підприємницького середовища, особливо для малого та середнього бізнесу, які є основою економіки більшості країн-членів. Розвиток підприємництва тут ґрунтується на системному підході, який включає інституційну підтримку, фінансові інструменти, податкові стимули, розвиток інфраструктури та сприяння цифровізації [123].

Далі у таблиці 1.6 розглянемо більш детально досвід ЄС через компоненти системного підходу у стимулюванні розвитку підприємництва.

Таблиця 1.6

Основні механізми підтримки та стимулювання підприємництва у
Європейському Союзі

Назва	Характеристика
1	2
1. Інституційна підтримка	
Європейська комісія (DG GROW)	Координатор загальної стратегії розвитку малого та середнього підприємництва у рамках Small Business Act for Europe.
Європейський інвестиційний фонд (EIF)	Надає фінансові гарантії та підтримує венчурні фонди, мікрофінансування, стартапи.
Мережа Enterprise Network (EEN)	Безкоштовні консультації для бізнесу, підтримка в інтернаціоналізації, пошук партнерів.
2. Програми та фінансові інструменти підтримки	
COSME (Competitiveness of Enterprises and SMEs)	Полегшення доступу МСП до фінансування (через банки та мікрофінансові організації). Сприяння виходу на зовнішні ринки. Розвиток підприємницької культури.
Європейські структурні та інвестиційні фонди (ESIF)	Підтримка бізнесу через регіональні програми.

1	2
Horizon Europe	Фінансування інноваційних проєктів, зокрема стартапів і глибоких технологій (deep tech).
3. Податкові стимули	
Податкові пільги для стартапів	У Франції та Німеччині діють податкові кредити для НДДКР. Спрощена система оподаткування для МСП у Польщі, Естонії, Чехії.
Пільги для інвесторів у венчурні фонди	Стимулювання приватного капіталу для стартапів.
4. Розвиток інфраструктури для підприємництва	
Бізнес-інкубатори, акселератори, кластери	Start-Up Chile, Station F у Франції, Berlin Startup Stipendium. Спільна участь держави, університетів і приватного сектору.
Цифрові платформи для реєстрації бізнесу	Можливість відкриття компанії онлайн за 24-72 години (Естонія, Данія).
Е-резиденція в Естонії	Інноваційна ініціатива для залучення підприємців з усього світу.
5. Підтримка підприємницької освіти та молодіжних ініціатив	
Розвиток підприємницької освіти	Впровадження підприємницьких курсів у шкільну та університетську освіту.
Erasmus for Young Entrepreneurs	Програми обміну досвідом для молодих підприємців.
Вплив гендерного фактору	Підтримка розвитку жіночого підприємництва, соціального підприємництва для національних меншин.
6. Зменшення регуляторного навантаження	
Принцип «Think Small First»	Урахування потреб МСП при формуванні політики.
Зниження адміністративних бар'єрів	Запровадження електронних ліцензій, декларативний принцип ведення діяльності.
SME Test	Регулярне оцінювання впливу економічного середовища на МСП.

Джерело: розроблено та систематизовано автором.

Одним із ключових стратегічних документів ЄС у питанні розвитку підприємництва є Small Business Act for Europe, що передбачає реалізацію принципу «Think Small First», тобто пріоритетного урахування інтересів МСП у процесі формування політик.

За координацію цієї діяльності відповідає Генеральний директорат Європейської Комісії з питань внутрішнього ринку, промисловості, підприємництва та МСП (DG GROW), а реалізація фінансових механізмів

підтримки здійснюється за участі таких інституцій, як Європейський інвестиційний фонд з акціонерами (рис. 1.2).

Особливе значення має програма COSME, яка спрямована на полегшення доступу МСП до фінансування, розширення доступу до ринків, покращення умов ведення бізнесу та популяризацію підприємництва. Водночас інноваційні компанії мають можливість отримати підтримку через програму.

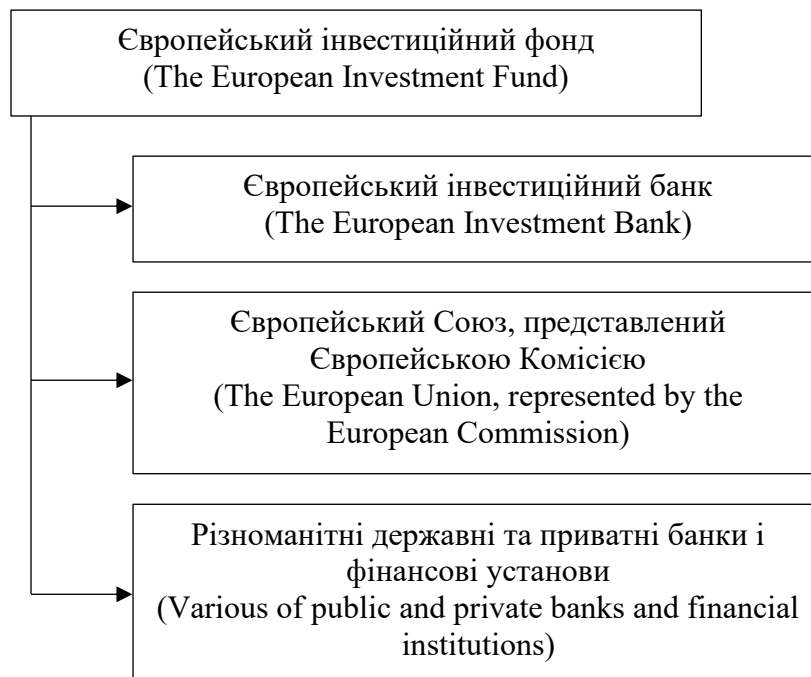


Рис. 1.2. Акціонери Європейського інвестиційного фонду

Джерело: узагальнено автором на основі [112]

Horizon Europe є ключовою програмою ЄС для фінансування досліджень та інновацій (рис. 1.3). Згідно з рішенням багаторічного середньострокового огляду фінансової програми, індикативний обсяг фінансування Horizon Europe на період 2021-2027 рр. становить 93,5 млрд. євро [117].

Суттєвим елементом підтримки підприємництва в ЄС є податкові стимули. У Франції, Німеччині, Нідерландах активно використовуються податкові кредити на дослідження і розробки, що стимулює інноваційність. У Польщі та Чехії діє спрощена система оподаткування МСП, а в Естонії впроваджено унікальну модель, за якою прибуток не оподатковується до моменту його

ВИВЕДЕННЯ.

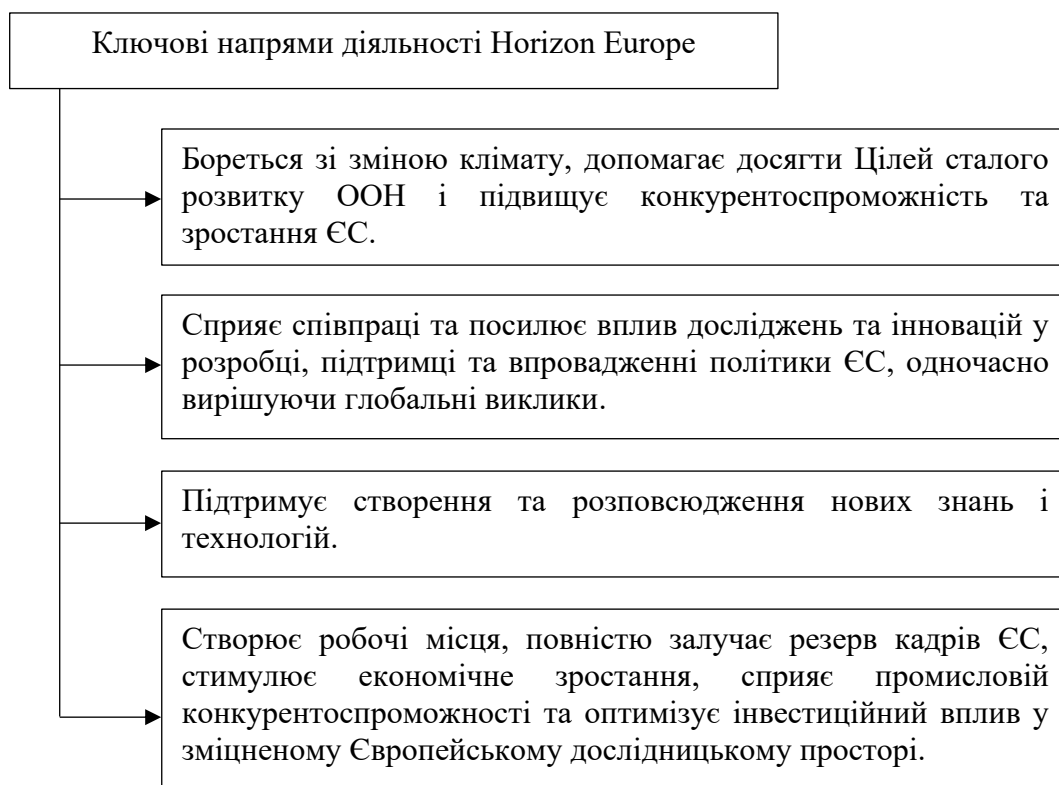


Рис. 1.3. Ключові напрями діяльності Horizon Europe

Джерело: узагальнено автором на основі [117]

Інфраструктурна підтримка реалізується через широке розгалуження бізнес-інкубаторів, акселераторів та технологічних парків. Прикладом інноваційної ініціативи є е-резидентство в Естонії, яке дозволяє підприємцям з усього світу відкривати компанії в цій країні дистанційно [124]. У більшості європейських країн впроваджено електронні платформи для реєстрації бізнесу, що дає змогу зареєструвати підприємство за 1-3 дні.

Окрему увагу в ЄС приділяють розвитку підприємницької освіти, зокрема через програму Erasmus for Young Entrepreneurs, яка дозволяє молодим підприємцям отримати досвід роботи, необхідний для відкриття та/або успішного ведення малого бізнесу в Європі [111]. Підприємці-початківці збираються та обмінюються знаннями та бізнес-ідеями з досвідченим підприємцем, з яким вони залишаються та співпрацюють протягом періоду від

1 до 6 місяців. Також діють спеціальні програми підтримки жіночого підприємництва, соціального підприємництва та стартапів у сільській місцевості.

Регуляторна політика орієнтована на зменшення адміністративного тиску. У більшості країн проводиться SME Test – обов’язковий аналіз впливу законодавчих ініціатив на МСП (рис. 1.4). Такі підходи забезпечують баланс між захистом інтересів підприємців та публічним інтересом.

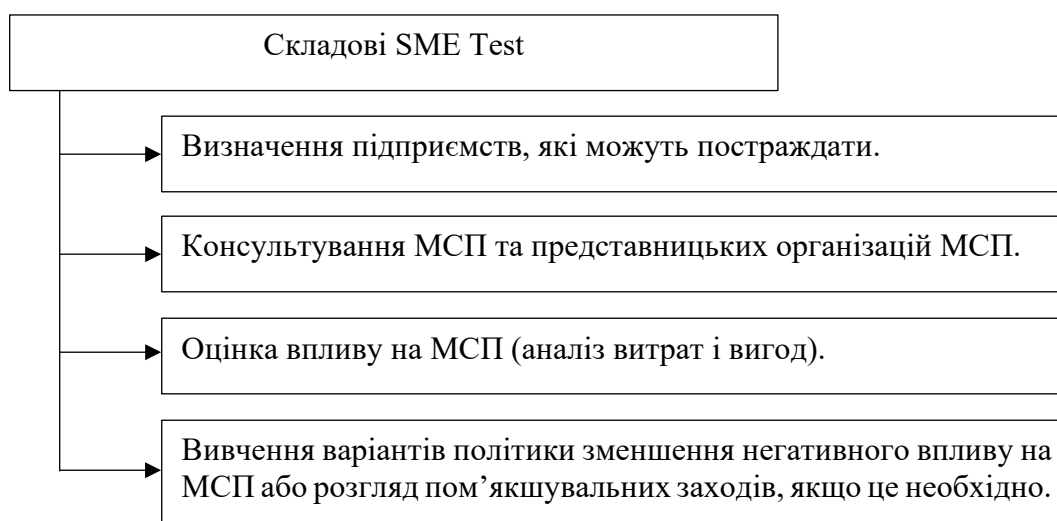


Рис. 1.4. Складові SME Test

Джерело: узагальнено автором на основі [126; 127]

Тест SME (тест МСП) аналізує вплив майбутніх законодавчих пропозицій ЄС на МСП. Оцінка витрат і вигід варіантів політики для МСП пропагує принцип «спочатку думай про мале» та покращує бізнес-середовище. Тест SME є невід’ємною частиною процесу оцінки регуляторного впливу Європейської комісії [126].

Європейська комісія активно заохочує країни ЄС систематично застосовувати тест SME у процесі формування політики діяльності підприємств. Такі звіти показують, як країни-члени ЄС розвиваються в оцінці впливу нових законодавчих пропозицій на МСП і впровадженні необхідних процедур. Досвід ЄС демонструє ефективність комплексного підходу до розвитку підприємництва, де поєднуються інституційна підтримка, цифровізація

процесів, спрощене регулювання та орієнтація на інновації [122]. Значна частина цих механізмів є потенційно адаптованою до українських реалій, з урахуванням національних особливостей та соціально-економічного контексту.

SME Test виконує такі функції, як: виявлення непропорційного регуляторного навантаження на малі та середні підприємства порівняно з великими підприємствами, кількісну та якісну оцінку адміністративних, фінансових та часових витрат та підвищення якості прийняття регуляторних рішень шляхом проведення консультацій із представниками бізнесу.

Так як для українських малих та середніх підприємств характерні обмежені фінансові ресурси, низька адаптивність до частих змін законодавства та висока чутливість до адміністративних витрат, тому доцільність інструменту SME Test в Україні сприятиме зниженню трансакційних витрат, мінімізації регуляторних бар'єрів при відкритті та розвитку підприємства, а також підвищенню підприємницької активності, особливо в повоєнний період. Адаптація SME Test відповідає зобов'язанням України в межах європейської інтеграції та сприятиме гармонізації регуляторної політики до стандартів європейського ринку.

Ще однією з країн, чий досвід є цінним для активізації розвитку та підтримки підприємництва, є Сполучені Штати Америки. Тому далі і розглянемо досвід цієї країни більш детально.

США мають одну з найрозвиненіших екосистем підприємництва у світі, яка базується на: принципах ліберального ринкового середовища; високому рівні фінансової підтримки стартапів; сприятливій регуляторній політиці; розвиненій інфраструктурі підтримки бізнесу.

Ключовим елементом державної політики у сфері розвитку підприємництва є діяльність Адміністрації малого бізнесу США (Small Business Administration) (рис. 1.5).

Важливою складовою є програма гарантування кредитів 7(a), за якою Адміністрація малого бізнесу компенсує банкам частину ризику, пов'язаного з кредитуванням малих бізнесів [131]. Це дозволяє підприємствам, які не мають достатнього забезпечення або кредитної історії, отримувати фінансування на

вигідних умовах. Додатково діє програма «504 Loan Program», що підтримує придбання обладнання чи нерухомості для розвитку бізнесу.

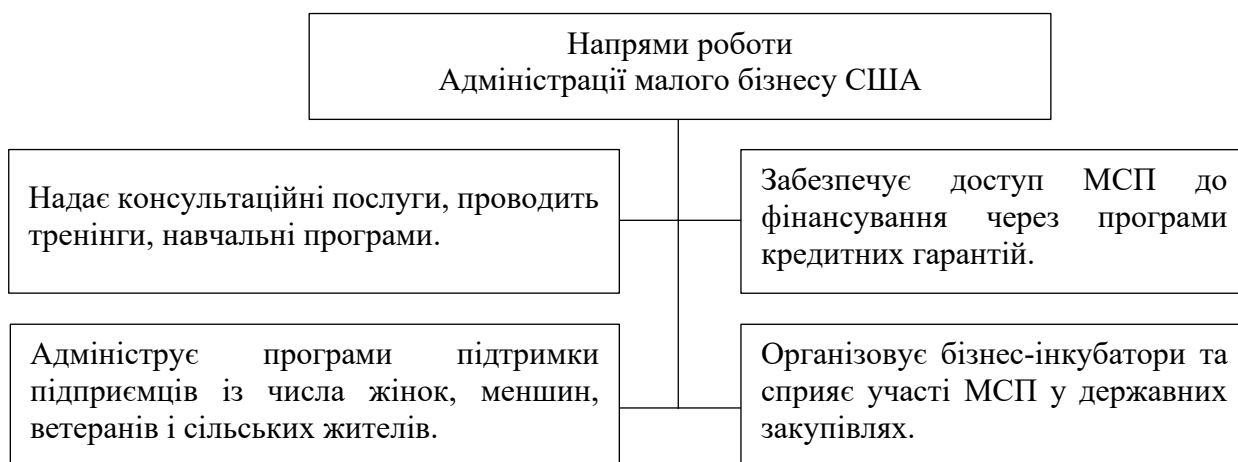


Рис. 1.5. Напрями роботи Адміністрації малого бізнесу

Джерело: узагальнено автором на основі [131]

Також, у США діє розвинута система венчурного фінансування, яку підтримують як приватні інвестори, так і державні фонди. Силіконова долина в Каліфорнії є прикладом кластерного розвитку інноваційного підприємництва, де сконцентровані венчурні фонди, технологічні стартапи, університети (наприклад, Стенфорд) і науково-дослідні центри. Іншими важливими центрами розвитку стартапів є Нью-Йорк, Бостон, Остін і Сіетл.

На федеральному рівні розвиток підприємництва підтримують такі інституції, як:

- Національний науковий фонд США, який фінансує наукові стартапи та інноваційні проекти через програми типу Small Business Innovation Research та Small Business Technology Transfer [130];

- Міністерство торгівлі США через свої підрозділи, зокрема Economic Development Administration, яка фінансує регіональні програми розвитку малого бізнесу [129];

- Офіс інновацій та підприємництва при Міністерстві торгівлі, який координує ініціативи з розвитку стартапів та інновацій [129].

Особливу увагу у США приділяють податковому стимулюванню бізнесу. Інвестори, які вкладують свої ресурси в стартапи, можуть користуватися пільгами за програмою Qualified Small Business Stock, що дозволяє зменшити або повністю уникнути оподаткування прибутків від продажу акцій нових компаній. Крім того, надаються податкові кредити на витрати, пов'язані з науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами.

Регулювання відкриття бізнесу є максимально спрощеним та у деяких штатах (наприклад, Делавер, Невада, Вайомінг) процедура реєстрації компанії займає кілька годин і може бути здійснення повністю онлайн.

Велике значення має розвиток бізнес-інкубаторів і акселераторів [129]:

- Y Combinator, Techstars, 500 Startups – це відомі акселератори, що пропонують стартапам фінансування на ранніх стадіях, менторство та доступ до інвесторів;

- SCORE – національна мережа менторів для малого бізнесу, що співпрацює з Адміністрацією малого бізнесу США;

- Small Business Development Centers – мережа центрів по всій країні, які надають консультації з розвитку бізнесу, маркетингу, фінансів і правових питань.

Окремо в США функціонують програми для підтримки підприємницької діяльності жінок, ветеранів та меншин. Ініціативи з підтримки розвитку підприємництва активно розвиваються і на місцевому рівні: міста та штати створюють власні фонди підтримки стартапів, бізнес-парки, зони інновацій та спеціальні податкові режими для малого бізнесу, доступне банківське кредитування. Таким чином, у США формування підприємницької екосистеми є результатом взаємодії федеральних і місцевих органів влади, приватного сектора, університетів, венчурних інвесторів та громадських організацій.

Наступною країною, досвід якої у сфері сприяння розвитку підприємництва буде розглянуто в дослідженні, є Канада (табл. 1.7).

У сучасних умовах Канада є однією з провідних країн світу за рівнем розвитку підприємницького середовища. Високі позиції у світових рейтингах

обумовлені стабільною економікою, підтримкою інновацій, сприятливою податковою політикою та наявністю розвиненої системи стимулювання малого і середнього бізнесу.

Таблиця 1.7

Інституційна основа стимулювання розвитку підприємництва у Канаді

Назва	Характеристика
Підтримка інновацій та стартапів	Програми Startup Visa Program та Industrial Research Assistance Program
Фінансування підприємницьких ініціатив	Canada Small Business Financing Program та Business Development Bank of Canada
Податкові стимули	Програми податкових кредитів для науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт
Освітні та менторські програми	Діють через мережу акселераторів та інкубаторів, зокрема MaRS Discovery District та Communitech
Підтримка інклюзивного підприємництва	Здійснюється через ініціативу Woman Entrepreneurship Strategy

Джерело: узагальнено автором на основі [104, с. 232]

Загалом, у Канаді сформовано ефективну багаторівневу систему підтримки підприємництва. Важливою рисою канадської політики так, як і політики у країнах ЄС та США, є надання окремої уваги розвитку підприємництва серед молоді, жінок, іммігрантів та представників корінних народів.

У результаті реалізації комплексної політики підтримки підприємництва Канада досягла таких результатів, як: високий рівень підприємницької активності серед населення; активний розвиток технологічних хабів; значне збільшення кількості інноваційних стартапів, орієнтованих на глобальні ринки.

Проте залишаються певні виклики, зокрема забезпечення доступу до фінансування на ранніх етапах розвитку бізнесу та підтримка масштабування компаній. Отже, канадський досвід демонструє ефективність інтегрованого підходу до розвитку підприємництва, що може бути використаний як орієнтир для країн, які прагнуть активізувати власне підприємницьке середовище.

Ще однією країною, досвід якої доцільно вивчити для України, є Велика Британія. Розвиток підприємництва у Великій Британії є комплексною задачею, яку реалізують Департамент бізнесу і торгівлі, British Business Bank, Національне

агентство з інноваційної підтримки, місцеві організації та громадські ініціативи. Уряд забезпечує стратегічне керівництво і фінансування, а велика роль у розвитку підприємництва відводиться приватному сектору і місцевим громадам.

Тому Велика Британія послідовно формує сприятливе підприємницьке середовище, використовуючи державну підтримку у розвитку підприємництва, фінансові інструменти, освіту та розвиток підприємницьких навичок, інновації та інклюзивне підприємництво.

Серед напрямів державної підтримки можна виділити [108]:

- програми підтримки стартапів та малого бізнесу, які надають фінансування, консалтинг, освітні послуги для новостворених підприємств;
- податкові стимули, які дозволяють інвесторам отримувати податкові пільги при вкладенні коштів у стартапи та стимулюють інноваційну діяльність малих і середніх підприємств через податкове відшкодування витрат на наукові дослідження та розробки;
- дерегуляцію бізнесу через прагнення знизити адміністративні бар'єри для бізнесу, наприклад, через спрощення процесу реєстрації підприємства;
- підтримку експорту компаніями, які допомагають малим підприємствам виходити на міжнародні ринки шляхом надання фінансових гарантій, кредитування та страхування експортних ризиків.

Вагому частку у розвитку підприємництва займають і фінансові інструменти, такі, як [105, с. 233]:

- фонди венчурного капіталу, які інвестують у стартапи на ранніх стадіях розвитку;
- краудфандингові платформи у вигляді альтернативного фінансування через відповідні платформи, які спрощують доступ підприємців до капіталу;
- пільгові кредити для малого бізнесу на вигідних умовах.

Ще одним напрямом для активізації розвитку підприємництва у Великій Британії, так само як і у країнах ЄС, США та Канаді є [105, с. 233]:

- розвиток підприємницької освіти та навичок через діяльність бізнес-інкубаторів та акселераторів в університетах, які допомагають студентам

перетворювати ідеї у бізнеси;

- надання безкоштовних консультацій, тренінгів та доступу до бізнес-наставників;

- підтримка у підприємництві жінок та етнічних меншин.

Розвиток підприємництва у Великій Британії базується на комплексній державній політиці, що поєднує фінансову підтримку, податкові стимули, дерегуляцію та інвестиції в інновації й освіту. Важливу роль відіграють ефективна взаємодія держави і приватного сектору, розвиток регіональних ініціатив та підтримка стартапів.

Для України доцільно застосувати британський досвід шляхом розроблення цілісної стратегії підтримки підприємництва, розширення доступу до кредитних ресурсів, стимулювання інноваційної діяльності та створення регіональних центрів підтримки бізнесу. Це сприятиме формуванню конкурентоспроможного підприємницького середовища та сталому економічному розвитку.

Варто звернути особливу увагу і на країни Азії, на їх досвід у розвитку підприємництва.

Підприємництво у країнах Азії активно розвивається завдяки ефективному поєднанню державної підтримки, розвитку інноваційної інфраструктури та стимулюванню міжнародної інтеграції. Серед найбільш успішних прикладів варто відзначити Китай, Південну Корею, Сінгапур, Індію та Індонезію.

Китай зосередився на створенні сприятливого середовища для малого та середнього бізнесу через впровадження спеціальних економічних зон із пільговим оподаткуванням, активну підтримку стартапів та розробку відповідних програм їх фінансування та стимулювання цифрової економіки. Китайська модель вдало поєднує державне регулювання із ринковими механізмами [102].

Південна Корея зробила акцент на інноваціях та технологіях, інвестуючи в освіту, підготовку висококваліфікованих кадрів і розвиток інженерних та ІТ-наук [38].

Важливе місце займає державна підтримка розвитку підприємництва, надаючи програми для іноземних стартапів, а також система грантів та податкових знижок для інноваційних підприємств. Тому, в Південній Кореї особливу роль відіграють програми державно-приватного партнерства. Через свою інноваційну спрямованість, Південна Корея посідає високі місця в рейтингах інноваційності.

Сінгапур створив одну з найбільших економік світу завдяки спрощеним процедурам реєстрації бізнесу, сприятливій податковій політиці та активному залученню іноземних інвестицій. Тому через таку «лояльну» систему розвитку підприємництва ця країна регулярно посідала топ-3 місце у рейтингу Doing Business за легкістю ведення бізнесу [38].

Індія орієнтується на масштабні державні програми стимулювання підприємництва, які передбачають податкові канікули для нових компаній, залучення інвестицій у виробничий сектор, розвиток цифрової інфраструктури тощо. Через свою політику розвитку підприємництва, Індія стала третім найбільшим ринком стартапів у світі після США і Китаю [82].

В Індонезії зусилля спрямовані на розвиток малого бізнесу і стартапів у сфері електронної комерції та фінансових технологій. Національна стратегія цифровізації забезпечує розвиток цифрової інфраструктури та стимулювання онлайн-бізнесу. Також в країні забезпечується розвиток підприємництва у вигляді тренінгів для підприємців у сільській місцевості та розробляються спеціальні програми підтримки для підприємницьких ініціатив серед молоді та жінок [107].

Далі розглянемо досвід Польщі у стимулюванні розвитку підприємництва. Польща пройшла шлях глибоких економічних реформ і сьогодні вважається однією з найуспішніших країн Центрально-Східної Європи за рівнем розвитку підприємницького середовища. Стимулювання розвитку підприємництва є ключовим напрямом економічної політики країни і базується на кількох основних принципах, які представлено на рисунку 1.6.

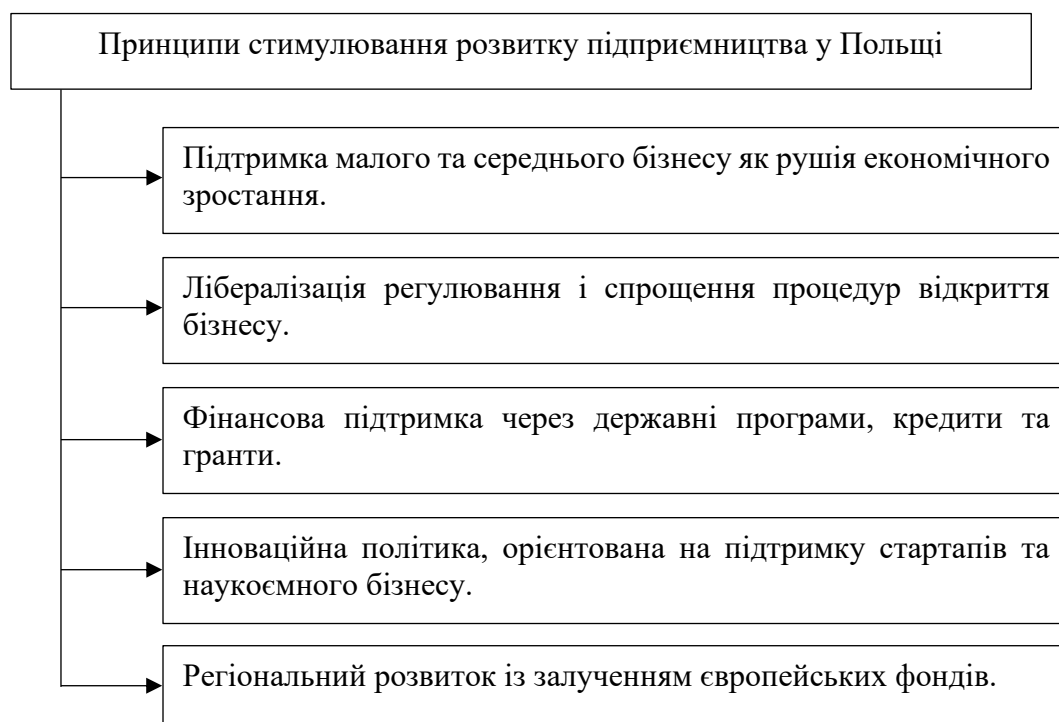


Рис. 1.6. Принципи стимулювання розвитку підприємництва у Польщі

Джерело: узагальнено автором на основі [83]

Далі виділимо основні механізми стимулювання розвитку підприємництва у Польщі, а саме [33]:

- спрощення адміністративних процедур та можливість реєстрації бізнесу онлайн; також в Польщі є практика принципу «мовчазної згоди» у випадках, коли органи влади не реагують на заяву підприємця у визначений термін;
- пільгове оподаткування для МСП: знижені ставки податку на прибуток для малих підприємств (з 2021 р. – 9% для доходів до певного порогу);
- стартова податкова амністія для нових підприємств;
- звільнення від сплати соціальних внесків протягом перших 6 місяців для новостворених бізнесів;
- діє програма грантів для підприємців на інновації, експорт та цифровізацію;
- доступні пільгові кредити через Польську агенцію розвитку підприємництва;

- підтримка стартапів через спеціалізовані фонди, у тому числі з участю державного капіталу;
- створення технологічних парків, інкубаторів бізнесу та науково-дослідних центрів, а програми типу Start in Poland є найбільшою ініціативою в Центральній Європі для підтримки стартапів;
- фінансова допомога від європейських фондів для підтримки підприємництва у менш розвинених регіонах.

Завдяки вдало проведеним діям влади за підтримки європейських партнерів у напрямі розвитку підприємництва, Польща входить до числа країн із найкращими умовами для ведення бізнесу в Центральній Європі. Польща змогла створити сприятливі умови для започаткування та ведення бізнесу завдяки спрощенню адміністративних процедур, запровадженню податкових стимулів для малого і середнього бізнесу, активному залученню європейських фондів і формуванню сучасної інфраструктури підтримки підприємництва.

Важливу роль відіграють такі елементи, як сприяння стартап-екосистемі, розвиток програм грантової та венчурної підтримки, а також підтримки інновацій та цифровізації підприємств. Завдяки цьому Польща не лише підвищила конкурентоспроможність власної економіки, а й стала привабливим місцем для інвесторів та підприємців [120].

Досвід Польщі доводить, що комплексний підхід до стимулювання підприємництва, за умови узгодженості державної політики та активної участі бізнес-спільноти, може забезпечити стійкий розвиток підприємницького середовища та стати основою економічного зростання.

У країнах Європейського Союзу, США та інших державах, підтримка підприємництва ґрунтується не на одному окремому інструменті, а на поєднанні комплексу заходів: SME Test (тест впливу на малі та середні підприємства), принцип «Think Small First» (спочатку думай про мале), механізм one-stop-shop (єдиного вікна), розвиток Single Market (єдиний ринок), державні гарантії тощо. Результативність цих інструментів у ЄС зумовлена високим рівнем інституційної узгодженості, стабільністю правил та дієвістю механізмів

виконання рішень. За відсутності таких передумов в Україні пряме відтворення європейської моделі може мати обмежений ефект, оскільки проблема полягає не лише у змісті регуляторних актів, а й у нестабільності нормативного середовища та нерівномірності їх практичного застосування. Тому для України доцільним є не механічне копіювання окремих інструментів ЄС, а поетапне впровадження тих елементів, які знижують адміністративні витрати бізнесу та підвищують передбачуваність державної політики.

Загалом, можна виділити, що найперспективнішим видом підприємництва для покращення економічного стану країни є саме малі та середні підприємства. Всі із вищерозглянутих країн сприяють розвитку саме МСП, розробляючи для цього відповідні програми, законодавчу базу та залучаючи інвесторів. Тому такий досвід є актуальним для української економіки у напрямі покращення економічного стану та підприємницького середовища в країні.

Висновки до розділу 1

1. На основі проведеного теоретико-методологічного дослідження було переосмислено сутнісно-змістовну характеристику категорії «підприємництво», яку в межах цієї роботи запропоновано розглядати як динамічну, цифровізовану та резильєнтну систему господарювання. Відмінність запропонованого авторського трактування від традиційних підходів, наявних у сучасній економічній літературі, комплексно виражається через синергію трьох фундаментальних вимірів. По-перше, у межах обґрунтованого системно-резильєнтного виміру досліджувану категорію позиціоновано як гнучку систему господарювання, орієнтовану не просто на лінійну генерацію доходу, а на збереження внутрішньої життєздатності та поглинання екзогенних шоків воєнно-економічного чи макроструктурного походження. По-друге, імплантація цифрового трансакційного виміру дозволяє перенести дослідницький фокус із традиційного матеріально-технічного базису на цифровізовану природу сучасних бізнес-процесів, за якої операційна гнучкість і мінімізація витрат

забезпечуються впровадженням хмарних технологій та інтегрованих платформних рішень. По-третє, реалізація концепту динамічної адаптивності, на противагу класичним парадигмам перманентного зростання, уперше формалізує здатність підприємства оперативно переорієнтовувати власні пріоритети від тактики антикризового самозбереження до стратегії довгострокового інноваційного розвитку залежно від рівня агресивності макроекономічного середовища та ступеня доступності капіталу, що дозволяє подолати статичність ортодоксальних дефініцій та сформувати надійне теоретичне підґрунтя для подальшого моделювання прикладних інструментів активізації розвитку бізнес-сектору.

2. Запропоновано дефініцію поняття «механізм активізації розвитку підприємництва», яку представлено як інтегровану систему інструментів (від правових до цифрових), спрямованих на створення сприятливих умов для функціонування бізнесу, що дало змогу всебічно розкрити сфери регуляторного впливу на підприємницьке середовище з урахуванням балансу інтересів держави та приватного сектору.

3. Визначено наукові підходи до класифікації механізмів активізації розвитку підприємництва на основі багатовимірної системи критеріїв (за рівнем інституційного забезпечення, технологічним укладом, часовим горизонтом тощо). Практичне значення такої систематизації полягає у можливості визначення найбільш дієвих напрямів державної політики підтримки бізнесу та формування цілісного механізму активізації розвитку підприємництва в Україні.

4. Проведено компаративний аналіз світової практики стимулювання ділової активності, який дозволяє констатувати, що міжнародний досвід не повинен розглядатися як об'єкт прямого копіювання, а має стати базисом для адаптивної імплементації в українську економічну систему. Доцільним є інтеграція в національний механізм активізації підприємництва таких інструментів, як SME Test. На відміну від формального аналізу регуляторного впливу, впровадження цієї процедури дозволить на етапі розробки законів превентивно оцінювати фінансове навантаження на малий сектор, що є критично

важливим для умов повоєнного відновлення. Також, на основі аналізованої інформації аргументовано необхідність переходу від загальної підтримки бізнесу до селективної моделі ЄС, яка фокусується на еко-інноваціях та проєктах із високою соціальною значущістю, що дозволить не лише оптимізувати використання обмежених державних ресурсів, а й синхронізувати розвиток вітчизняного підприємництва з вимогами європейського ринку в межах євроінтеграційних процесів України.

5. Результати досліджень знайшли відображення у публікаціях [8], [9], [10], [19], [24], [25], [26].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

2.1. Моніторинг сучасного стану та тенденцій функціонування підприємницького сектору України

Підприємницька активність у сучасних умовах розглядається як одна із головних детермінант економічного зростання держави, оскільки її інтенсивність визначає масштаби розвитку суб'єктів господарювання, темпи структурної модернізації економіки та рівень ділової активності в країні. Підприємницька діяльність виконує важливу функцію в забезпеченні соціально-економічного розвитку, оскільки не лише активізує господарські процеси, а й створює підґрунтя для суспільного прогресу, інноваційного оновлення та зміцнення економічної стійкості держави. Завдяки підприємництву відбувається впровадження нових технологій, удосконалення організаційних форм ведення бізнесу, розширення асортименту продукції та підвищення якості послуг. Водночас підприємництво є вагомим елементом національної економічної системи, адже сприяє формуванню конкурентного середовища, раціоналізації використання ресурсного потенціалу та посиленню адаптивності економіки до сучасних викликів. Його розвиток забезпечує диверсифікацію економічної діяльності, зменшує залежність економіки від окремих секторів, стимулює регіональний розвиток і підвищує ефективність використання трудових, фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів. Особливої актуальності це набуває в умовах нестабільності, воєнних ризиків, обмеженого доступу до фінансових ресурсів та необхідності відновлення економічного потенціалу держави.

Значна кількість підприємств зазнала суттєвих матеріальних та фінансових

втрат, частина з них була змушена повністю припинити діяльність або тимчасово зупинити виробничі процеси [118, с. 144].

Функціональна роль підприємництва у формуванні економічної системи країни полягає в тому, що результати підприємницької діяльності виступають основою генерування фінансових ресурсів і грошових потоків, необхідних для забезпечення безперервності господарських процесів, розширення масштабів діяльності та формування передумов подальшого розвитку.

З огляду на вагоме значення підприємництва у забезпеченні руху фінансових потоків та формуванні фінансової основи держави, наступним етапом дослідження є аналіз структури та динаміки розвитку мережі суб'єктів господарювання, через діяльність яких реалізується цей вплив.

На рисунку 2.1 розглянемо динаміку структури кількості діючих суб'єктів господарювання в Україні за 2014-2024 рр.

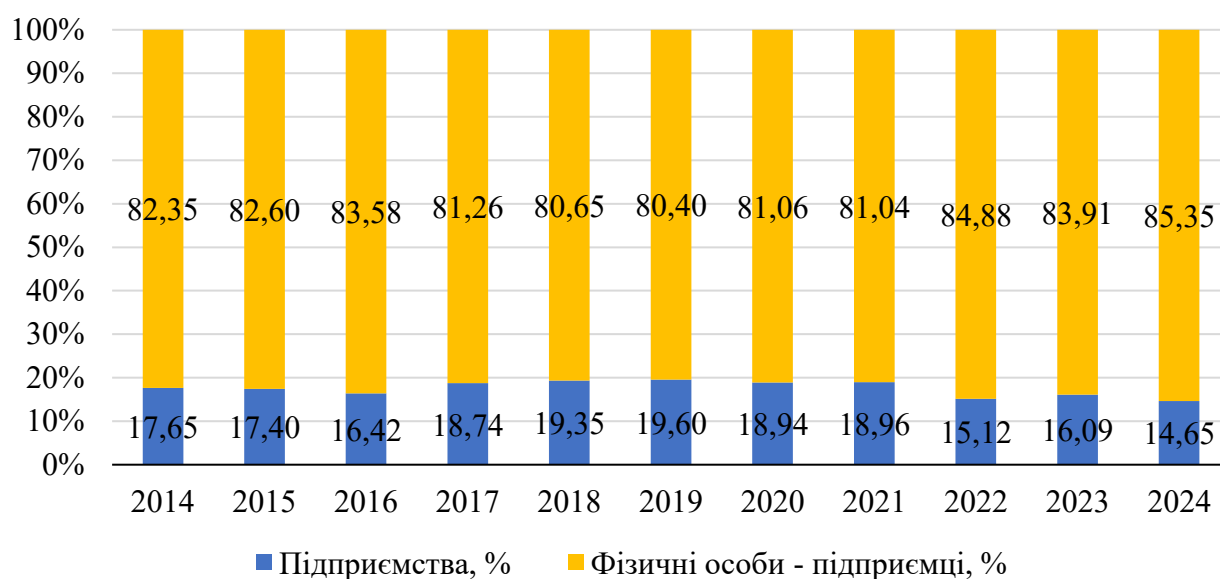


Рис. 2.1. Динаміка структури кількості діючих суб'єктів господарювання в Україні за 2014-2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Дані рисунка 2.1 свідчать про стале домінування фізичних осіб – підприємців (далі – ФОП) у загальній кількості діючих суб'єктів

господарювання. Упродовж усього аналізованого періоду їх частка перевищувала 80%, тоді як частка підприємств коливалася в межах приблизно 14,65-19,60%.

У 2014-2016 рр. частка підприємств незначно зменшилася. У 2017-2019 рр. спостерігалось поступове збільшення питомої ваги підприємств з 18,74% у 2017 р. до максимального значення 19,60% у 2019 р. Це свідчить про певне посилення ролі організаційно оформлених підприємницьких структур у цей період.

У 2020-2021 рр. структура залишалася відносно стабільною: частка підприємств становила близько 19%, а частка ФОП – близько 81%. Однак у 2022 р. відбулося помітне скорочення частки підприємств до 15,12%, що може бути пов'язано з погіршенням умов ведення бізнесу внаслідок повномасштабної війни, зростанням ризиків, руйнуванням виробничих потужностей та загальною економічною невизначеністю.

У 2023 р. частка підприємств дещо зросла до 16,09%, що може свідчити про часткову адаптацію бізнесу до нових умов. Проте у 2024 р. вона знову зменшилася до 14,65%, тоді як частка ФОП досягла найвищого значення за аналізований період – 85,35%.

Структурний розподіл діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2014-2024 рр. представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Структурний розподіл діючих суб'єктів господарювання
за видами економічної діяльності у 2014-2024 рр.

	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство											
од.	75660	79284	74620	76593	76328	75450	73368	70803	53281	62960	58703
%	3,92	4,02	4,00	4,24	4,15	3,89	3,72	3,62	3,08	3,29	3,01
Промисловість											
од.	131491	135149	127069	123876	125859	130324	126337	121787	102500	114155	115790
%	6,81	6,84	6,81	6,86	6,84	6,71	6,40	6,23	5,92	5,97	5,94
Будівництво											
од.	52189	55128	50208	50261	52531	56855	56926	56627	44720	50621	51159
%	2,70	2,79	2,69	2,78	2,86	2,93	2,88	2,89	2,58	2,65	2,62

Продовж. табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів											
од.	988694	989064	910413	837797	818217	834159	826129	777419	661158	714544	732532
%	51,17	50,09	48,80	46,41	44,48	42,96	41,86	39,74	38,16	37,35	37,58
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність											
од.	111807	119037	109334	95815	90591	96235	98307	94633	88184	101749	100953
%	5,79	6,03	5,86	5,31	4,92	4,96	4,98	4,84	5,09	5,32	5,18
Тимчасове розміщування й організація харчування											
од.	57553	58436	57696	57578	61761	69689	71748	69775	57734	67318	72760
%	2,98	2,96	3,09	3,19	3,36	3,59	3,64	3,57	3,33	3,52	3,73
Інформація та телекомунікації											
од.	114355	116136	129704	146909	174622	206147	234188	284141	295912	306822	293090
%	5,92	5,88	6,95	8,14	9,49	10,62	11,87	14,52	17,08	16,04	15,03
Фінансова та страхова діяльність											
од.	11888	12260	11764	10205	9660	10010	10150	10571	9193	10042	9899
%	0,62	0,62	0,63	0,57	0,53	0,52	0,51	0,54	0,53	0,52	0,51
Операції з нерухомим майном											
од.	97794	94077	90921	90553	93383	98361	95809	94342	79131	86625	87336
%	5,06	4,76	4,87	5,02	5,08	5,07	4,85	4,82	4,57	4,53	4,48
Професійна, наукова та технічна діяльність											
од.	115123	131035	125133	121546	126100	134800	140374	143210	137409	160419	169369
%	5,96	6,64	6,71	6,73	6,85	6,94	7,11	7,32	7,93	8,38	8,69
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування											
од.	44144	47361	45988	46553	49206	53787	53735	54153	45891	52651	52202
%	2,28	2,40	2,47	2,58	2,67	2,77	2,72	2,77	2,65	2,75	2,68
Освіта											
од.	10117	10873	11077	11656	13241	15429	16733	17927	17450	25321	32564
%	0,52	0,55	0,59	0,65	0,72	0,79	0,85	0,92	1,01	1,32	1,67
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги											
од.	21114	21683	21583	22085	24961	30994	37583	34574	32268	38131	41952
%	1,09	1,10	1,16	1,22	1,36	1,60	1,90	1,77	1,86	1,99	2,15
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок											
од.	13523	14887	13873	13045	13797	15168	15774	15829	13548	16116	17791
%	0,70	0,75	0,74	0,72	0,75	0,78	0,80	0,81	0,78	0,84	0,91
Надання інших видів послуг											
од.	86709	89908	86147	100587	109336	114217	116416	110457	94129	105719	113308
%	4,49	4,55	4,62	5,57	5,94	5,88	5,90	5,65	5,43	5,53	5,81
Разом											
од.	1932161	1974318	1865530	1805059	1839593	1941625	1973577	1956248	1732508	1913193	1949408

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Дані таблиці 2.1 свідчать, що суб'єкти господарювання у галузі оптової та роздрібної торгівлі, а також ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів займають найбільшу частку серед усіх діючих суб'єктів господарювання і становлять 51,17% у 2014 р., але протягом аналізованого періоду мали тенденцію до скорочення і у 2024 р. показник був 37,58%.

На другому місці у структурі серед усіх діючих суб'єктів господарювання

були суб'єкти господарювання в галузі інформації та телекомунікації. У 2014 р. даний показник становив 5,92% і протягом всього аналізованого періоду мав тенденцію до зростання, тому вже у 2022 р. становив 17,08%, але до 2024 р. у відсотковому значенні даний показник скоротився до 15,03% порівняно з 2022 р.

У середньому на рівні 4-8% у структурі діючих суб'єктів господарювання були такі галузі, як: промисловість – приблизно середній показник 6%; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 5%; операції з нерухомим майном – 4,5-5%; професійна, наукова та технічна діяльність – 7-8%; надання інших видів послуг – 5%.

Від 2% до 4% у структурі діючих суб'єктів господарювання займають такі галузі, як: охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 2%; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 2,8%; будівництво – 2,9%; тимчасове розміщування й організація харчування – 3,6%; сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство – 3,6%.

Від 0% до 1,3% у структурі діючих суб'єктів господарювання займають такі галузі, як: освіта – 1,3%; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок – 0,8%; фінансова та страхова діяльність – 0,5%.

На рисунку 2.2 розглянемо структуру кількості діючих підприємств в Україні за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Дані, наведені на рисунку 2.2, свідчать про те, що упродовж 2014-2024 рр. мікропідприємства займали домінуючу позицію у структурі діючих підприємств України за розміром суб'єктів господарювання. Їхня частка перевищувала 78% протягом усього аналізованого періоду і в середньому становила понад 81%, що свідчить про значну перевагу дрібних суб'єктів господарювання в українській економіці.

Найвище значення було зафіксовано у 2023 р. – 82,83%, тоді як найнижча частка спостерігалася у 2022 р. – 78,73%. Зниження частки мікропідприємств у 2022 р. можна пояснити негативним впливом повномасштабної війни, тимчасовим призупиненням господарської діяльності, руйнуванням виробничої та логістичної інфраструктури, а також посиленням економічної невизначеності.

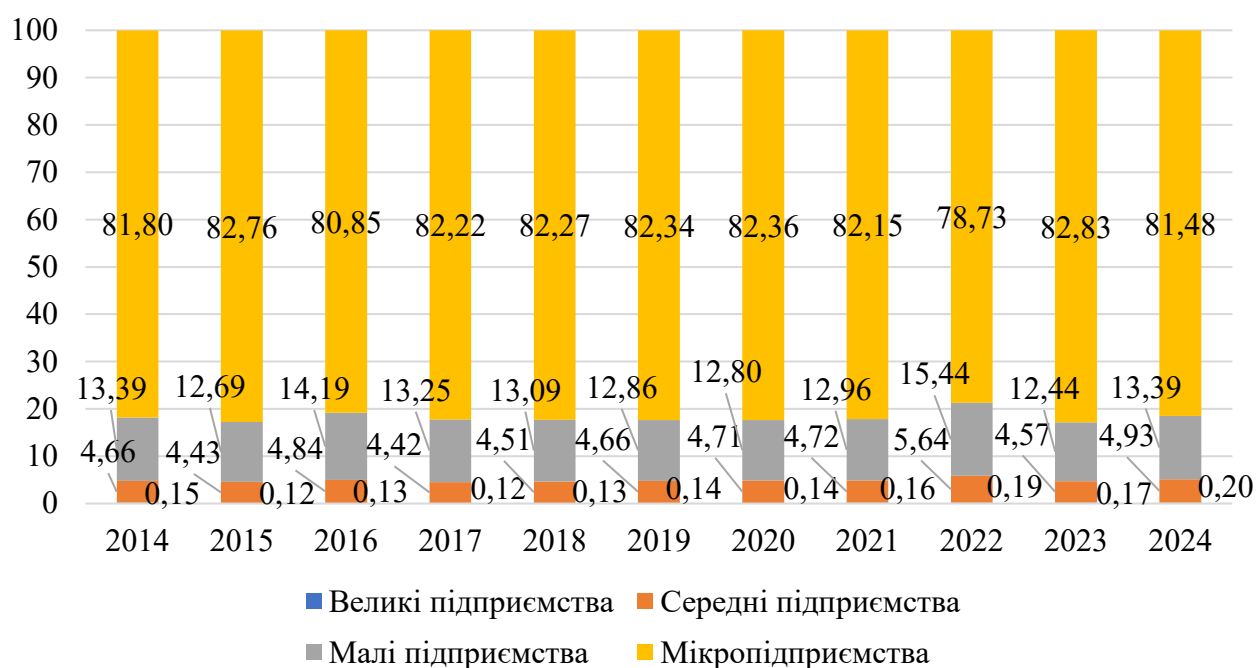


Рис. 2.2. Динаміка структури кількості діючих підприємств в Україні за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр., %

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Малі підприємства становили другу за величиною категорію в структурі, їхня частка коливалася в межах від 12,44% до 15,44%. Найбільша частка спостерігалася у 2022 р., що частково можна пояснити зменшенням кількості мікропідприємств та, відповідно, структурними перетвореннями у бізнес-секторі в умовах воєнного стану. У 2023-2024 рр. частка малих підприємств поступово зменшилася до 12,44% та 13,39% відповідно.

Питома вага середніх підприємств залишалася відносно стабільною протягом аналізованого періоду і коливалася в межах від 4,4% до 5,6%. Найвищий рівень було зафіксовано у 2022 р. – 5,64%, що свідчить про відносно вищу стійкість середніх підприємств до кризових умов порівняно з мікробізнесом. Однак у 2023-2024 рр. цей показник знизився до 4,57% та 4,93% відповідно.

Найменшу частку в структурі активних підприємств займали великі підприємства – від 0,12% до 0,20%. Незважаючи на незначну чисельність, великі

підприємства генерують значну частину загального обсягу продажів, забезпечують велику кількість робочих місць та відіграють важливу роль у формуванні експортного потенціалу країни, що в умовах війни приносить додаткові валютні надходження у країну та вирівнює платіжний баланс.

За результатами, які зазначено у таблиці 2.2 можна побачити, що протягом 2014-2024 рр. відбувалися певні флуктуації щодо кількості діючих підприємств.

Таблиця 2.2

Динаміка чисельності діючих підприємств в Україні
за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Рік	Усього, од.	У тому числі, од.:			
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	мікро-підприємства
2014	341001	497	15906	45676	278922
2015	343440	423	15203	43573	284241
2016	306369	383	14832	43459	247695
2017	338256	399	14937	44818	278102
2018	355877	446	16057	46602	292772
2019	380597	518	17751	48948	313380
2020	373822	512	17602	47837	307871
2021	370834	610	17502	48072	304650
2022	261924	494	14783	40434	206213
2023	307852	512	14070	38288	254982
2024	285597	560	14016	38135	232886
Абс. відх. 2024/2014 рр., од.	-55404	+63	-1890	-7541	-46036
Темп. прир., %	-16,25	+12,68	-11,88	-16,51	-16,50

Джерело: розраховано автором на основі [76]

За період 2014-2024 рр. загальна кількість діючих підприємств зменшилася на 55404 од., або на 16,25%.

У 2014-2016 рр. підприємницький сектор функціонував в умовах економічної кризи, спричиненої початком російської військової агресії, девальвацією гривні, втратою частини виробничого потенціалу та зниженням внутрішнього попиту. Протягом 2017-2019 рр. ситуація поступово стабілізувалася, що супроводжувалося відновленням економічної активності та

збільшенням кількості діючих підприємств до максимального значення – 380597 од. у 2019 р.

У 2020-2021 рр. на розвиток підприємницького сектору вплинули пандемія COVID-19 та карантинні обмеження, що негативно позначилося на діяльності значної кількості суб'єктів господарювання, особливо малого бізнесу. Однак, найістотніше скорочення кількості підприємств відбулося у 2022 р., коли цей показник знизився до 261924 од. Це було спричинено насамперед повномасштабною війною, руйнуванням виробничої інфраструктури, порушенням логістичних ланцюгів, тимчасовою окупацією територій та погіршенням фінансового стану підприємств.

У 2023 р. спостерігалось часткове відновлення підприємницької діяльності, що призвело до зростання кількості діючих підприємств до 307852 од. Це свідчить про поступову адаптацію підприємств до нових умов діяльності, зокрема про розвиток механізмів передислокації, цифровізацію та переорієнтацію ринків збуту. Проте у 2024 р. цей показник знову знизився до 285597 од., що підтверджує збереження високої економічної нестабільності та фінансових ризиків.

У структурі підприємств за розміром бізнесу найбільшу частку протягом усього аналізованого періоду займали мікропідприємства. Водночас ця категорія зазнала найбільшого абсолютного скорочення – на 46036 од., або на 16,50%. Таке скорочення демонструє високу вразливість мікробізнесу до кризових явищ через обмежені фінансові ресурси, нижчу капіталізацію та залежність від поточного споживчого попиту. Кількість малих підприємств також зменшилася на 7541 од., або 16,51%, що підтверджує значний негативний вплив кризових процесів на сектор малого бізнесу. Кількість середніх підприємств скоротилася на 1890 од., або на 11,88%. Однак ця категорія продемонструвала відносно вищу стійкість порівняно з мікро- та малими підприємствами.

На відміну від інших категорій, кількість великих підприємств у 2024 р. перевищила рівень 2014 р. на 63 од., або на 12,68%. Незважаючи на незначну частку у загальній структурі підприємств, великі підприємства виявилися більш стійкими до кризових умов завдяки вищому рівню фінансової спроможності,

кращому доступу до зовнішнього фінансування, диверсифікації діяльності та більшій здатності адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі.

Оскільки саме обсяги виробництва продукції (товарів, послуг) є показником розвитку підприємницької діяльності у країні, то у таблиці 2.3 нами проаналізовано структуру обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємствами за розміром суб'єкта підприємництва за 2014-2024 рр.

Таблиця 2.3

Структура обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємствами за розміром суб'єкта підприємництва за 2014-2024 рр.

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Великі підприємства											
млрд грн	1742,5	2053,2	2391,5	2929,5	3515,8	3631,4	3626,4	5140,3	4024,3	4797,0	5802,3
%	39,07	36,95	35,55	35,24	35,28	34,51	32,78	34,29	36,19	35,34	36,65
Середні підприємства											
млрд грн	1735,9	2184,4	2683,3	3315,0	3954,1	4194,5	4384,7	5931,9	4938,6	6032,7	7127,6
%	38,92	39,31	39,89	39,88	39,67	39,86	39,64	39,57	44,41	44,44	45,03
Малі підприємства, з них:											
млрд грн	981,3	1319,0	1652,0	2067,8	2496,9	2698,2	3051,2	3917,6	2157,0	2745,2	2899,7
%	22,00	23,74	24,56	24,88	25,05	25,64	27,58	26,14	19,40	20,22	18,32
мікропідприємства											
млрд грн	486,6	665,7	811,5	1052,1	1292,4	1430,6	1652,0	2153,5	704,0	916,6	119,1
%	10,91	11,98	12,06	12,66	12,97	13,59	14,93	14,37	6,33	6,75	0,75
Разом											
млрд грн	4459,7	5556,5	6726,8	8312,3	9966,8	10524,1	11062,3	14989,8	11119,9	13574,9	15829,6

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Дані таблиці 2.3 свідчать про загальне зростання обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємствами України у 2014-2024 рр. Сукупний обсяг реалізації збільшився з 4459,7 млрд грн у 2014 р. до 15829,6 млрд грн у 2024 р., тобто майже у 3,5 рази. Водночас така динаміка була нерівномірною, адже до 2021 р. спостерігалось поступове нарощування обсягів реалізації, у 2022 р. відбулося суттєве скорочення, а у 2023-2024 рр. вже можна побачити відновлення позитивної динаміки.

У структурі реалізованої продукції провідні позиції протягом аналізованого періоду займали середні та великі підприємства. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) великими підприємствами зріс із 1742,5 млрд грн у 2014 р. до 5802,3 млрд грн у 2024 р. проте їхня частка у загальній структурі дещо скоротилася з 39,07% у 2014 р. до 36,65% у 2024 р. Це свідчить про те, що хоч великі підприємства зберігають важливе значення у формуванні загального обсягу реалізації, їхня відносна домінуюча роль поступово зменшується. Така тенденція може бути пов'язана з посиленням ролі середнього бізнесу, структурними змінами в економіці, а також з тим, що великі підприємства часто є більш залежними від енергетичної, промислової, логістичної та зовнішньоекономічної кон'юнктури.

Найбільш стійку позитивну динаміку продемонстрували середні підприємства. Їхній обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) збільшився з 1735,9 млрд грн у 2014 р. до 7127,6 млрд грн у 2024 р. При цьому, протягом аналізованого періоду, частка середніх підприємств зросла з 38,92% до 45,03%, що вказує про посилення ролі середнього підприємництва у формуванні результатів господарської діяльності в Україні. Зростання питомої ваги середніх підприємств може вказувати на їхню вищу адаптивність до змін зовнішнього середовища, здатність швидше реагувати на ринкові виклики, а також на поступове зміщення економічної активності від великих підприємств у бік більш гнучких форм бізнесу. Така тенденція є позитивною, оскільки середні підприємства можуть виступати важливим джерелом зайнятості, інвестиційної активності та регіонального економічного розвитку.

Щодо малих підприємств, то їхній обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) збільшився з 981,3 млрд грн у 2014 р. до 2899,7 млрд грн у 2024 р. Однак їхня частка у структурі реалізації скоротилася з 22% до 18,32% протягом аналізованого періоду. За таблиці можна побачити, що абсолютне значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами зростає протягом 2014-2024 рр., проте їхня частка у загальній структурі залишається значно меншою порівняно з великими та середніми підприємствами. Такі

результати свідчать про вищу чутливість малого бізнесу до кризових умов, обмеженого доступу до фінансових ресурсів, втрати ринків збуту та зростання операційних ризиків. Скорочення частки малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) може призвести до послаблення їхнього внеску у формування економічної активності, зайнятості та конкуренції на внутрішньому ринку.

Окремої уваги потребує і динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) мікропідприємств, які є складовою малих підприємств. З 2014 р. і до кінця 2021 р. можна простежити зростання обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) від мікропідприємств з 486,6 млрд грн до 2153,5 млрд грн відповідно, що відображає поступове посилення ролі найменших суб'єктів господарювання в економіці. проте у 2022 р. відбулося різке скорочення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), що було спричинено повномасштабною війною, руйнуванням виробничих потужностей, втратою ринків збуту, міграцією населення та зниженням платоспроможного попиту. У 2023 р. простежувалося часткове відновлення показника до 916,6 млрд грн, однак у 2024 р. він знову різко скоротився до 119,1 млрд грн. Тому стійкої позитивної динаміки у діяльності мікропідприємств після 2022 р. не спостерігається, а також це є ознакою їх високої вразливості до кризових явищ.

Далі у нашому дослідженні розглянемо структуру виробництва та розподілу ВВП України за домінуючими видами економічної діяльності у 2014-2023 рр. (табл. 2.4).

Аналіз даних таблиці 2.4 демонструє помітну зміну галузевої структури виробництва та розподілу ВВП України у 2014-2023 рр. Найбільшу частку протягом усього досліджуваного періоду стабільно займала сфера послуг. Якщо у 2014 р. її частка становила 45,94%, то у 2023 р. – 55,94%. Особливо різке зростання спостерігалось у 2022 р., коли показник досяг 56,77%, що свідчить про посилення ролі сервісного сектору в економіці України, а також про відносне скорочення внеску виробничих галузей у формування ВВП, особливо в умовах воєнних викликів.

Таблиця 2.4

Структура виробництва та розподілу ВВП України
за домінуючими видами економічної діяльності у 2014-2023 рр., %

	Сільське господарство	Промисловість	Будівництво	Оптова та роздрібна торгівля	Транспорт	Послуги
2014	10,15	20,50	2,32	14,73	6,36	45,94
2015	12,06	19,77	1,96	13,78	6,79	45,65
2016	11,73	21,19	1,99	13,33	6,57	45,19
2017	10,18	21,13	2,16	13,73	6,40	46,40
2018	10,14	21,01	2,28	13,25	6,38	46,94
2019	8,97	19,88	2,70	13,22	6,66	48,57
2020	9,31	17,97	2,83	13,94	6,22	49,74
2021	10,89	20,40	2,76	13,61	5,42	46,93
2022	8,57	16,69	1,32	12,32	4,33	56,77
2023	7,55	17,52	1,57	13,06	4,36	55,94

Джерело: розраховано автором на основі [27; 76]

Частка промисловості протягом 2014-2021 рр. залишалася відносно вагомою і коливалася переважно в межах 18-21%. Найвищий показник зафіксовано у 2016 р. – 21,19%, однак у 2022 р. частка промисловості скоротилася до 16,69%. У 2023 р. відбулося незначне відновлення до 17,52%, проте цей рівень усе ще є нижчим, ніж на початку аналізованого періоду. Така тенденція може бути пов'язана з руйнуванням виробничих потужностей, порушення логістичних зв'язків, втратою частини промислових територій та загальним скороченням ділової активності в умовах війни.

Сільське господарство також демонструвало нестабільну динаміку. У 2015 р. його частка зросла до 12,06%, що було найвищим значенням за досліджуваний період. Проте надалі спостерігалася загальна тенденція до скорочення, і у 2023 р. частка сільського господарства становила лише 7,55%. Зменшення ролі цієї галузі у структурі ВВП може бути зумовлене обмеженим доступом до земельних ресурсів, мінуванням територій, ускладненням експорту аграрної продукції, зростанням виробничих витрат та логістичними проблемами.

Частка оптової та роздрібно торгівлі у ВВП протягом 2014-2023 рр. залишалася відносно стабільною. У 2014 р. вона становила 14,73%, а у 2023 р. – 13,06%. Незважаючи на певне скорочення, торгівля продовжує залишатися однією

з важливих складових економічної активності. Зниження у 2022 р. до 12,32% можна пояснити падінням купівельної спроможності населення, міграційними процесами, руйнуванням торгівельної інфраструктури та зміною споживчої поведінки. Будівництво протягом більшої частини аналізованого періоду мало незначну частку у структурі ВВП – у межах 2–3%. Найвищий показник спостерігався у 2020 р. – 2,83%, однак у 2022 р. він різко скоротився до 1,32%. У 2023 р. частка будівництва дещо зросла до 1,57%, але залишалася суттєво нижчою за довоєнний рівень, що свідчить про значне згортання будівельної активності через воєнні ризики, скорочення інвестицій, обмеженість фінансових ресурсів тощо.

Частка транспорту також мала тенденцію до скорочення. Якщо у 2014 р. вона становила 6,36%, то у 2023 р. – лише 4,36%. Найбільш відчутне зниження відбулося після 2021 р., що пов'язано з порушенням транспортної інфраструктури, блокуванням частини логістичних маршрутів, скороченням вантажних і пасажирських перевезень, а також загальним ускладненням внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

Загалом, у 2014-2023 рр. структура ВВП України поступово змінювалася в напрямі зростання частки сфери послуг при одночасному скороченні питомої ваги промисловості, сільського господарства, будівництва та транспорту. Особливо помітні структурні зрушення відбулися у 2022-2023 рр., що значною мірою пов'язано з наслідками повномасштабної війни. Така динаміка свідчить про трансформацію економічної структури України та посилення значення менш капіталомістких і більш адаптивних видів економічної діяльності в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Основною метою ведення підприємницької діяльності є отримання підприємством прибутку шляхом реалізації вироблених товарів, надання послуг чи виконання робіт. У таблиці 2.5 розглянемо більш детально структуру кількості підприємств, які отримали прибуток або збиток за розміром суб'єкта підприємництва за період 2014-2024 рр.

Таблиця 2.5

Структура кількості підприємств, які отримали прибуток або збиток
за розміром суб'єкта підприємництва за період 2014-2024 рр., %

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Великі підприємства, які отримали:											
прибуток	49,4	56,2	65,8	72,8	76,7	78,0	69,7	85,0	65,3	76,7	82,3
збиток	50,6	43,8	34,2	27,2	23,3	22,0	30,3	15,0	34,7	23,3	17,7
Середні підприємства, які отримали:											
прибуток	61,4	70,6	75,5	76,1	77,7	77,6	76,2	78,9	71,5	75,9	77,5
збиток	38,6	29,4	24,5	23,9	22,3	22,4	23,8	21,1	28,5	24,1	22,5
Малі підприємства, які отримали:											
прибуток	65,7	73,5	72,8	72,3	73,7	73,3	70,7	72,5	65,5	70,4	71,2
збиток	34,3	26,5	27,2	27,7	26,3	26,7	29,3	27,5	34,5	29,6	28,8
Мікропідприємства, які отримали:											
прибуток	66,1	73,3	71,9	71,4	72,8	72,1	69,7	70,9	63,9	68,7	69,6
збиток	33,9	26,7	28,1	28,6	27,2	27,9	30,3	29,1	26,1	31,3	30,4
Усього підприємств, які отримали:											
прибуток	65,5	73,3	73,0	72,4	73,9	73,6	71,0	72,9	65,8	70,7	71,5
збиток	34,5	26,7	27,0	27,6	26,1	26,4	29,0	27,1	34,2	29,3	28,5

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Таблиця 2.5 відображає структуру кількості підприємств, які отримали прибуток або збиток, за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр. Загалом упродовж аналізованого періоду переважала частка прибуткових підприємств, яка за всіма суб'єктами коливалася в межах 65,5-73,9%, тоді як частка збиткових підприємств становила 26,1-34,5%. Найвищий рівень прибутковості загалом спостерігався у 2018 р., а найнижчий – у 2014 р. та 2022 р.

У 2022 р. за всіма групами підприємств відбулося скорочення частки прибуткових суб'єктів та відповідне зростання частки збиткових, що можна пов'язати з впливом повномасштабної війни, руйнування виробничих і логістичних зв'язків, втратою ринків збуту та загальним погіршенням умов ведення бізнесу. Водночас у 2023-2024 рр. простежується поступове відновлення прибутковості підприємств, особливо серед великих і середніх суб'єктів господарювання, що є наслідком часткової адаптації підприємницького сектору до кризових умов та поступове відновлення економічної активності.

Прибуток для підприємства є стимулом і чинником його економічної безпеки в процесі своєї діяльності. Однак, аналіз результатів діяльності кожного

виду підприємств протягом 2014-2024 рр. показує, як раптово може «падати» прибуток підприємств від неготовності підприємств до швидкої адаптації та реакції у відповідь на економічні «виклики» сьогодення (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Чистий прибуток (збиток), отриманий підприємствами
за розміром суб'єкта підприємництва за 2014-2024 рр.

Роки										
2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Великі підприємства, млрд грн										
-204,5	-152,6	46,8	119,5	136,8	187,4	27,6	443,8	-126,8	202,3	252,6
Середні підприємства, млрд грн										
-206,2	-102,8	15,1	70,1	119,6	247,0	66,0	279,4	-56,4	237,8	304,4
Малі підприємства, млрд грн										
-77,0	-58,0	5,1	8,2	39,7	74,6	2,5	126,2	-20,2	-7,6	109,4
Мікропідприємства, млрд грн										
-102,3	-60,1	-37,3	-29,2	-7,8	14,8	-28,0	35,8	-72,9	-4,8	-1,4
Разом, млрд грн										
-590,0	-373,5	29,7	168,8	288,3	523,8	68,1	885,2	-276,3	427,7	665,0

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Дані таблиці 2.6 показують, що загалом підприємства отримали прибуток протягом аналізованого періоду за винятком деяких кризових років.

У 2014-2015 рр. усі групи підприємств демонстрували збитковість, а загальний фінансовий результат становив відповідно -590,0 млрд грн та -373,5 млрд грн. Найвищий сукупний чистий прибуток за досліджуваний період було зафіксовано у 2021 р. – 885,2 млрд грн, що свідчить про активізацію підприємницької діяльності та покращення фінансового стану суб'єктів господарювання.

Водночас у 2022 р., внаслідок розгортання повномасштабних військових дій на території України, відбулося різке погіршення показників і загальний результат мав від'ємний показник у розмірі -276,3 млрд грн. У 2023-2024 рр. простежується відновлення прибутковості і вже у 2024 р. загальний чистий прибуток підприємств досяг 665,0 млрд грн.

За розміром підприємств найстійкіші позитивні результати у 2024 р.

продемонстрували середні підприємства – 304,4 млрд грн та великі підприємства – 252,6 млрд грн. Малі підприємства також суттєво покращили фінансовий результат, досягнувши 109,4 млрд грн. Натомість мікропідприємства залишалися найбільш вразливою групою, тому у 2024 р. їхній фінансовий результат залишився від’ємним і становив -1,4 млрд грн.

Зниження рівня прибутковості підприємств у досліджуваний період було зумовлене сукупним впливом низки кризових чинників. Насамперед – економічна криза 2014-2015 рр., пов’язана з початком російської агресії, втратою ринків збуту, переорієнтацією експорту з Російської Федерації на європейський ринок, зниженню купівельної спроможності споживачів, викликану високою інфляцією. У 2020-2021 рр. суттєвий негативний ефект спричинила пандемія COVID-19, яка супроводжувалася обмежувальними карантинними заходами, спадом виробничої активності та ускладненням управління бізнес-процесами. За таких умов значна кількість суб’єктів господарювання виявилася неспроможною адаптуватися до нових викликів, що призвело до їх банкрутства або вимушеного припинення діяльності. У 2022 р. дестабілізуючий вплив посилювався внаслідок воєнних дій, регулярних обстрілів і перебоїв в енергопостачанні. Додатковими чинниками зниження прибутковості стали послаблення виробничого потенціалу підприємств, затримки постачання сировини, падіння платоспроможного попиту населення, скорочення кадрового забезпечення, а також загальне психологічне напруження в суспільстві та бізнес-середовищі.

Отже, динаміка чистого прибутку підприємств у 2014-2024 рр. свідчить про циклічність фінансових результатів, значну чутливість підприємницького сектору до кризових умов та поступове відновлення прибутковості після спаду у 2022 р. Найбільший внесок у формування позитивного фінансового результату забезпечують великі та середні підприємства, тоді як мікропідприємництво залишається найбільш нестійким сегментом.

Динаміку та порівняльний аналіз рівня рентабельності операційної та всієї діяльності підприємств України протягом 2014-2024 рр. унаочнено на рисунку 2.3.



Рис. 2.3. Рівень рентабельності операційної та всієї діяльності підприємств у 2014-2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Зображена на рисунку 2.3 динаміка рентабельності як операційної, так і всієї діяльності підприємств в Україні за 2014-2024 рр. демонструє поступове відновлення після кризових явищ, зумовлених військовими діями, макроекономічною нестабільністю та девальвацією гривні.

У 2014 р. підприємства зазнали збитковості у операційній діяльності у розмірі -4,1%, однак уже з 2016 р. показник перейшов у позитивну динаміку. Найвищий рівень рентабельності операційної діяльності спостерігався у 2021 р. (12,6%), що свідчить про ефективність основної діяльності підприємств перед початком повномасштабної війни.

У 2022 р. відбулося різке падіння до 3,3%, що пояснюється воєнними втратами, скороченням виробництва та логістичними проблемами. Надалі, у 2023-2024 рр., показник частково відновився і становив 8,0% та 5,7% відповідно, що свідчить про поступову стабілізацію виробничих процесів та ринкового попиту.

Щодо показників рентабельності усієї діяльності підприємств, то у 2014-

2015 рр. усі підприємства мали суттєву збитковість -14,2% і -7,3% відповідно, що відображає наслідки економічної кризи та втрати частини територій.

У 2022 р. рентабельність знову знизилася до -3,2%, що свідчить про загальне падіння ефективності господарювання через воєнні умови. У 2023-2024 рр. підприємства знову вийшли на позитивний результат – 4,5% та 5,8% відповідно, що підтверджує певне відновлення фінансової стійкості бізнесу.

У більшості аналізованих років рентабельність операційної діяльності перевищує показник рентабельності усієї діяльності, що свідчить про значний вплив позареалізаційних факторів (податки, фінансові витрати, втрати від інфляції та воєнних ризиків) на кінцеві результати діяльності підприємств. Це означає, що основна діяльність залишається прибутковою, але загальна рентабельність знижується через фінансові ризики та нестабільність зовнішнього середовища.

Упродовж аналізованого періоду українські підприємства продемонстрували здатність до відновлення та адаптації, незважаючи на кризові умови, пандемію COVID-19 та воєнні виклики. Проте нестійкість показників у 2020-2024 рр. свідчить про посилення державної підтримки бізнесу, особливо у сфері кредитування, інвестицій, логістики та податкових стимулів.

Варто відзначити, що саме малий та середній бізнес став рушієм для відновлення економічної активності вже з 2023 р. Тому доцільність подальших кроків, спрямованих на створення сприятливих умов для відновлення та розвитку малого й середнього бізнесу, підтверджується його високою стійкістю та здатністю виконувати ключові соціально-економічні функції навіть у надзвичайно складних умовах.

Сучасний економічний стан України характеризується високим рівнем невизначеності, спричиненим наслідками воєнних дій, макроекономічною нестабільністю, деструктивним впливом інфляційного тиску та ускладненням доступу до фінансових ресурсів. Незважаючи на це, підприємницький сектор залишається ключовим чинником підтримки економічної активності, формування робочих місць і забезпечення надходжень до бюджету. В умовах

воєнного та повоєнного відновлення саме підприємництво відіграє вирішальну роль у структурній трансформації економіки, підвищенні інвестиційної привабливості регіонів і реалізації інноваційних ініціатив. Такі умови вимагають від суб'єктів господарювання підвищеної уваги до питань фінансової стабільності, ефективного управління активами й зобов'язаннями, а також підтримання достатнього рівня ліквідності.

На рисунку 2.4 розглянемо динаміку показників коефіцієнта поточної ліквідності підприємств України за 2014-2024 рр.



Рис. 2.4. Показники коефіцієнта поточної ліквідності підприємств України у 2014–2024 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі [75]

Протягом 2014-2024 рр. показники коефіцієнта поточної ліквідності підприємств коливалися в межах 0,979-1,072, що свідчить про відносно стабільний, але недостатній рівень забезпеченості поточних зобов'язань оборотними активами. Оптимальним для цього показника вважається рівень 1,5-2,5, який забезпечує належну платоспроможність підприємства у короткостроковій перспективі.

У перші роки аналізу (2014-2017 рр.) спостерігається тенденція до

зниження показника з 1,038 до 0,979, що може бути наслідком погіршення фінансового стану підприємств, зменшення обсягів оборотних активів або зростання короткострокових зобов'язань у період економічної нестабільності та девальвації гривні.

У 2021-2024 рр. зафіксовано незначне покращення показника до 1,072, що може бути результатом оптимізації структури активів, збільшення обсягів грошових коштів та дебіторської заборгованості, або скорочення короткострокових боргових зобов'язань.

У цілому підприємства залишаються на межі платоспроможності, маючи мінімальні резерви для покриття поточних зобов'язань. Така динаміка свідчить про необхідність підвищення ефективності управління оборотним капіталом, посилення контролю за дебіторською заборгованістю та впровадження інструментів фінансової стабілізації.

На рисунку 2.5 розглянемо динаміку показників коефіцієнта швидкої ліквідності підприємств України за 2014-2024 рр.

Протягом аналізованого періоду можна побачити загальну тенденцію до стабілізації рівня швидкої ліквідності підприємств, хоча показники залишаються нижчими за нормативне значення (1,0). Це свідчить про обмежені можливості підприємств швидко погашати короткострокові зобов'язання за рахунок найбільш ліквідних активів – грошових коштів, короткострокових фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості.

У 2014 р. коефіцієнт становив 0,831, що свідчить про відносно прийнятний рівень фінансової стійкості. Проте вже у 2015 р. відбулося різке падіння показника, що є наслідком макроекономічної нестабільності, зниження ділової активності та суттєвого зростання короткострокових зобов'язань підприємства у кризових умовах.

Починаючи з 2016 р., відбулося поступове відновлення показника швидкої ліквідності: показник зріс до 0,808, після чого спостерігається незначне коливання у межах 0,739–0,796. Така стабілізація свідчить про певне пристосування роботи підприємств до економічних умов, які склалися в країні,

та більш раціональне управління оборотними активами.

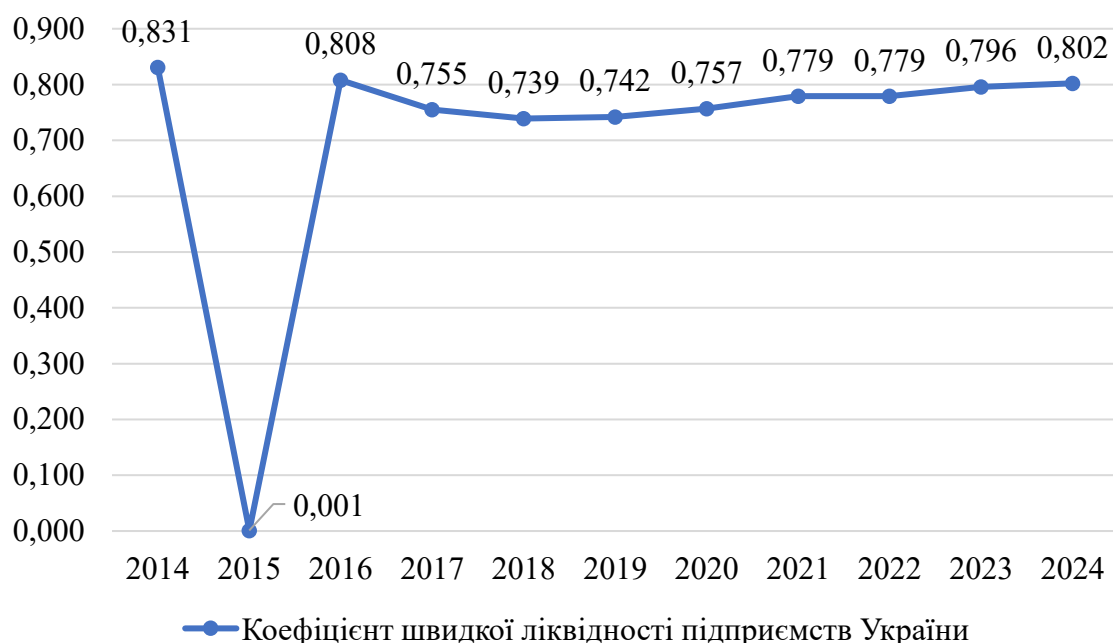


Рис. 2.5. Показники коефіцієнта швидкої ліквідності підприємств України у 2014–2024 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі [75]

У 2020–2024 р. коефіцієнт швидкої ліквідності коливався в межах 0,757–0,802, що показує тенденцію до поступового зміцнення платоспроможності підприємств, попри зовнішні виклики – пандемію, воєнний стан, інфляційні процеси. Проте, значення показника нижче 1,0 вказує на недостатній рівень ліквідності підприємства для забезпечення повного покриття короткострокових зобов’язань без реалізації запасів.

На рисунку 2.6 розглянемо динаміку коефіцієнта абсолютної ліквідності підприємств України за 2014–2024 рр.

Дані рисунку 2.6 демонструють, що протягом аналізованого періоду коефіцієнт абсолютної ліквідності підприємств був на низькому рівні, що свідчить про обмежені можливості підприємств своєчасно погашати поточні зобов’язання лише за рахунок найбільш ліквідних активів (грошових коштів та їх еквівалентів).

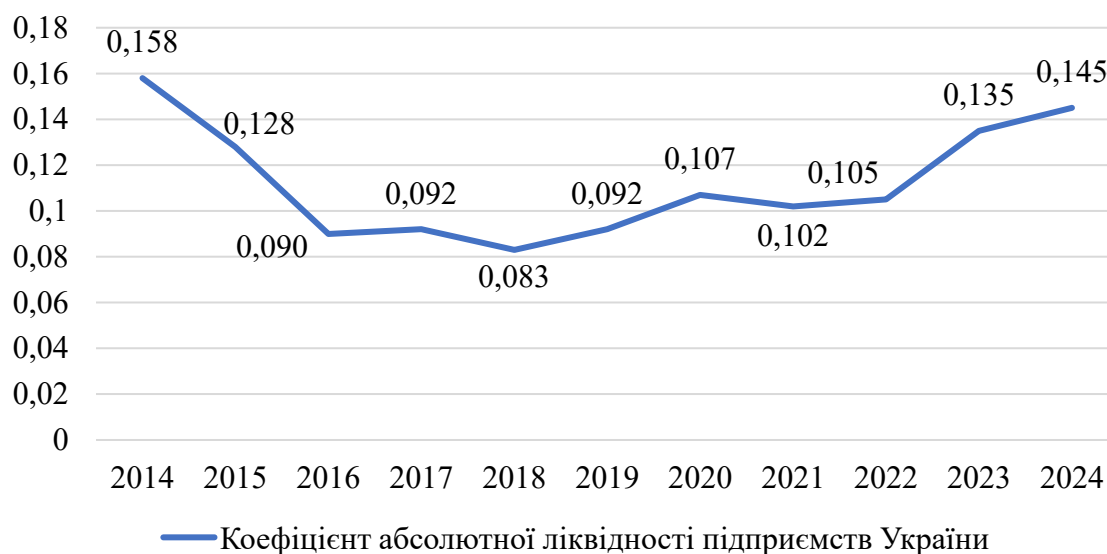


Рис. 2.6. Показники коефіцієнта абсолютної ліквідності підприємств України у 2014-2024 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі [75]

Найвище значення показник демонстрував у 2014 р. – 0,158, після цього спостерігалось поступове зниження. Починаючи з 2019 р., відбувається повільне покращення показника, який вже у 2024 р. становив 0,145, однак цей рівень залишається нижчим за нормативне значення (0,2–0,3).

Такі результати свідчать про недостатній рівень платоспроможності підприємств у короткостроковій перспективі. Поточні фінансові ресурси не забезпечують належного покриття термінових боргових зобов'язань, що знижує довіру кредиторів та партнерів.

У цілому рівень абсолютної ліквідності підприємств України в аналізованому періоду залишається недостатнім, що вимагає підвищення ефективності управління грошовими активами, оптимізації дебіторської заборгованості та прискорення обертання оборотного капіталу.

Сукупний аналіз трьох показників ліквідності демонструє, що ліквідність підприємств залишається на недостатньому рівні, проте має позитивну тенденцію до поступового покращення. Це свідчить про певне відновлення

фінансової стабільності, підвищення ефективності управління оборотними активами та зростання адаптивності підприємств до сучасних економічних умов.

Для підвищення фінансової стійкості доцільно зосередитися на оптимізації структури активів, скороченні дебіторської заборгованості, прискорення обігу грошових коштів та підвищенні рентабельності діяльності, що дозволить забезпечити стабільний рівень ліквідності у середньо- та довгостроковій перспективі.

Таким чином, проведений аналіз показників ліквідності дозволив оцінити здатність підприємств своєчасно погашати поточні зобов'язання та підтримувати платоспроможність у короткостроковій перспективі. Водночас, для формування цілісного уявлення про фінансовий стан доцільно доповнити дослідження оцінкою фінансової стійкості, що характеризує довгострокову здатність підприємства зберігати незалежність від зовнішніх джерел фінансування.

Аналіз динаміки коефіцієнта фінансової автономії підприємств України за 2014–2024 рр. здійснено на основі даних рисунка 2.7.

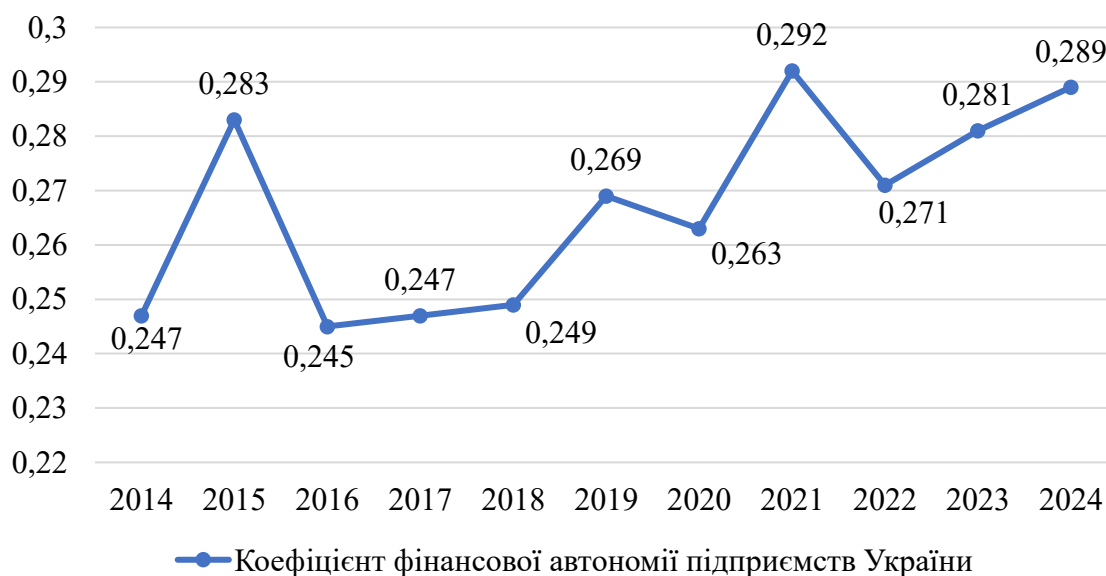


Рис. 2.7. Показники коефіцієнта фінансової автономії підприємств України у 2014-2024 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі [75]

Протягом 2014-2024 рр. коефіцієнт фінансової автономії коливався у межах 0,247-0,289, тобто суттєво нижче нормативного рівня. Низький рівень фінансової автономії свідчить про високу залежність підприємств від позикового капіталу. Це означає, що власних ресурсів недостатньо для фінансування господарської діяльності.

Протягом 2019-2021 рр. спостерігається поступове зростання показника, що може бути наслідком покращення прибутковості або скорочення обсягів позикових зобов'язань у період часткової стабілізації економіки.

Падіння показника у 2022-2024 рр. пов'язане з негативним впливом воєнного стану, зниженням власного капіталу через збитки, а також зростанням кредитної заборгованості підприємств.

В цілому, структура джерел фінансування залишається ризикованою, адже переважання позикових коштів може знизити фінансову стійкість та збільшити ймовірність неплатоспроможності у кризових умовах.

Оцінити траєкторію та коливання коефіцієнта фінансової залежності підприємств України за 2014-2024 рр. дозволяють дані, наведені на рисунку 2.8.



Рис. 2.8. Показники коефіцієнта фінансової залежності підприємств України у 2014-2024 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі [75]

Протягом аналізованого періоду коефіцієнт фінансової залежності

підприємств має спадну, але нерівномірну тенденцію.

У 2014 р. показник становив 4,048, що означає, що на 1 грн. власного капіталу припадало понад 4 грн. залучених коштів. Це свідчить про значну фінансову залежність підприємств від кредиторів.

Після 2019 р. спостерігається поступове покращення ситуації: показник у 2021 р. знизився до 3,421, що є результатом більш зваженої кредитної політики підприємств або часткового нарощення власного капіталу.

У 2022-2023 рр. показник дещо підвищився до 3,686, що є закономірним в умовах воєнного стану, погіршення доступу до фінансових ресурсів, зниження ділової активності та зростання потреби у зовнішньому фінансуванні. Проте у 2023-2024 рр. показник знову знизився до 3,565 та 3,460 відповідно. Це може свідчити про поступову адаптацію підприємств до нових умов функціонування та певне відновлення фінансової стійкості.

Отже, значення коефіцієнта фінансової залежності перевищує нормативне значення (2,0), що вказує на домінування позикового капіталу у фінансовій структурі підприємств. Такий рівень свідчить про підвищений фінансовий ризик та залежність підприємств від зовнішніх джерел фінансування, зокрема банківських кредитів і кредиторської заборгованості.

На рисунку 2.9 відображено динаміку коефіцієнта маневреності власного капіталу підприємств України за 2014-2024 рр.

Протягом аналізованого періоду значення коефіцієнта маневреності власного капіталу підприємств України має від'ємне значення, що свідчить про нестачу власних оборотних коштів, а його оборотні активи фінансуються за рахунок позикових ресурсів.

У 2014 р. коефіцієнт становив -0,835, що є найнижчим значенням за аналізований період.

Найбільш помітне покращення відбулося у 2021 р., коли коефіцієнт зріс до -0,374. Це свідчило про певне зміцнення фінансового стану підприємств та зменшення дефіциту власного оборотного капіталу. Однак у 2022 р. показник знову погіршився до -0,414, що можна пояснити впливом повномасштабної

війни, скороченням економічної активності, порушенням логістичних зв'язків, зростанням фінансових ризиків і зниженням платоспроможності частини суб'єктів господарювання.



Рис. 2.9. Показники коефіцієнта маневреності власного капіталу підприємств України у 2014-2024 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі [75]

У 2023-2024 рр. спостерігається відновлення позитивної тенденції зростання коефіцієнта з -0,353 у 2023 р. до -0,308 у 2024 р. Такі дані засвідчують про поступове покращення структури власного капіталу та певне відновлення фінансової стійкості підприємств.

Загалом за 2014-2024 рр. коефіцієнт покращився на 0,527 пункту – з -0,835 до -0,308, що демонструє поступове зменшення фінансової напруженості та певне покращення можливостей підприємств щодо використання власного капіталу в обороті. Водночас збереження від'ємних значень протягом усього періоду вказує на те, що проблема недостатності власних оборотних коштів залишається актуальною. Це обмежує інвестиційну активність, знижує фінансову самостійність підприємств і посилює їхню залежність від позикових ресурсів, що є стримувальним чинником активізації розвитку підприємництва в Україні.

Отже, за результатами проведеного аналізу було встановлено, що у 2014–2024 рр. підприємницький сектор України функціонував в умовах значних економічних та соціально-політичних потрясінь, пов'язаних із військовою агресією РФ, макроекономічною нестабільністю, пандемією COVID-19, інфляційними процесами та структурними перетвореннями економіки. Незважаючи на ці виклики, підприємництво продовжувало відігравати ключову роль у підтримці економічної активності, створенні робочих місць, формуванні конкурентного середовища та формуванні доходів державного бюджету.

Дослідження показало, що структура підприємницького сектору України характеризується домінуванням мікро- та малих підприємств, частка яких у загальній кількості суб'єктів господарювання є вирішальною. Водночас ці категорії підприємств виявилися найбільш вразливими до кризових явищ через обмежені фінансові ресурси, нижчий рівень капіталізації та залежність від внутрішнього попиту. Середні підприємства продемонстрували вищий рівень стійкості та поступове зміцнення своєї ролі у формуванні обсягів реалізації, тоді як великі підприємства, попри їх відносно невелику кількість, залишаються важливими для забезпечення виробничого та експортного потенціалу країни.

В цілому результати дослідження підтверджують, що підприємницький сектор України має значний адаптаційний потенціал та здатність до поступового відновлення навіть в умовах тривалої нестабільності. Водночас забезпечення його подальшого розвитку вимагає впровадження ефективної державної політики, спрямованої на підтримку малого та середнього бізнесу, розширення доступу до фінансових ресурсів, стимулювання інвестиційної діяльності, поліпшення податкового середовища та створення сприятливих умов для структурної модернізації національної економіки.

Таким чином, проведений моніторинг сучасного стану та ключових тенденцій розвитку підприємницького сектору України дозволяє констатувати, що попри високий адаптаційний потенціал та здатність до інерційного виживання в умовах перманентних криз, внутрішня структура вітчизняного бізнесу залишається критично деформованою. Абсолютне кількісне домінування

мікро- та малого підприємництва на тлі їхньої низької капіталізації та критичної вразливості до зовнішніх шоків свідчить про вичерпання традиційних ринкових інструментів саморегуляції. Оцінені тенденції доводять, що розрізнені заходи державної підтримки не здатні забезпечити якісного стрибка, а це, своєю чергою, обґрунтовує об'єктивну необхідність формування комплексного механізму активізації підприємницької діяльності.

2.2. Аналіз економічних індикаторів розвитку підприємницької діяльності в Україні

Активізація розвитку підприємництва в Україні потребує не лише характеристики окремих показників діяльності суб'єктів господарювання, а й комплексного аналітичного оцінювання, яке дозволяє узагальнити різновекторні зміни у підприємницькому секторі.

З метою переходу від фрагментарного опису сучасного стану та тенденцій підприємницького сектору України (п.2.1) до виявлення кумулятивного ефекту трансформаційних змін, подальше дослідження спрямовано на узагальнення сукупності кількісних і результативних характеристик функціонування бізнесу. Інструментом досягнення цієї мети визначено індекс розвитку підприємництва, застосування якого забезпечує можливість чіткої ідентифікації загальної спрямованості та траєкторії його динаміки. Застосування індексу є особливо важливим в умовах нестабільного економічного середовища, оскільки окремі показники можуть змінюватися нерівномірно: наприклад, зростання кількості суб'єктів господарювання не завжди супроводжується підвищенням обсягів реалізованої продукції, інвестиційної активності чи фінансової результативності. Саме тому інтегральна оцінка дозволяє більш об'єктивно визначити, чи відбувається реальне посилення підприємницької активності, чи позитивні зміни мають лише фрагментарний характер.

У межах нашого дослідження індекс розвитку підприємництва доцільно

розглядати як узагальнений аналітичний показник, що відображає рівень і динаміку розвитку великих, середніх, малих та мікропідприємств за основними параметрами їх функціонування. До складу індексу пропонується включити показники, які характеризують кількісний стан підприємницького сектору, його виробничо-ринкову активність, трудовий потенціал, інвестиційне забезпечення, фінансову результативність та рівень прибутковості підприємств. Інтеграція зазначених шести аналітичних компонентів до архітектури індексу обумовлена результатами попереднього моніторингу бізнес-середовища. Оскільки було виявлено критичне домінування хронічно вразливих мікро- та малого підприємств, сформований інструментарій має бути спрямований на детальне вимірювання їхньої кількісної та ресурсної стійкості. Своєю чергою, зафіксовані руйнування логістичних ланцюгів, дефіцит кваліфікованої робочої сили та різке звуження капіталізації бізнесу підтверджують об'єктивну потребу в інтеграції показників виробничо-ринкової активності, трудового потенціалу та інвестиційного забезпечення, оскільки саме вони визначають межу між стратегією «інерційного виживання» та потенціалом «інтенсивної активізації» суб'єктів господарювання в умовах перманентної макроекономічної волатильності.

Інформаційним підґрунтям для розрахунку індексу розвитку підприємництва визначено статистичні дані щодо обсягів капітальних інвестицій та кількості зайнятих працівників у розрізі розмірів суб'єктів господарювання за 2014-2024 рр. У зв'язку з цим, у таблиці 2.7 відображено структурний розподіл капітальних вкладень підприємств за вказаною класифікацією у досліджуваному періоді.

За даними у таблиці 2.7 можна простежити хвилеподібну динаміку капітальних інвестицій за розміром суб'єкта підприємництва – від періодів зростання інвестиційної активності до різких скорочень, що було зумовлено як економічними кризами, так і впливом повномасштабної війни.

У 2014-2019 рр. загальний обсяг капітальних інвестицій зріс із 178,3 млрд грн до 524,5 млрд грн, тобто майже у тричі. Така тенденція свідчить

про поступове відновлення інвестиційної активності підприємств після кризових явищ 2014-2015 рр., адаптацію бізнесу до нових умов функціонування, розширення виробничих можливостей та активізацію оновлення основних засобів.

Таблиця 2.7

Структура капітальних інвестицій
за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Великі підприємства											
млрд грн	87,2	99,2	108,7	139,3	217,3	240,0	190,1	263,1	149,8	239,7	290,0
%	48,91	46,46	38,60	38,78	46,12	45,76	47,70	49,06	44,56	47,42	48,33
Середні підприємства											
млрд грн	63,2	78,4	113,0	139,4	169,9	200,1	163,7	197,8	131,8	188,7	228,9
%	35,45	36,72	40,13	38,81	36,06	38,15	41,08	36,88	39,20	37,33	38,15
Малі підприємства											
млрд грн	19,2	26,1	43,9	58,1	60,6	68,4	43,3	62,3	42,3	64,2	65,8
%	10,77	12,22	15,59	16,17	12,86	13,04	10,87	11,62	12,58	12,70	10,97
Мікропідприємства											
млрд грн	8,7	9,8	16	22,4	23,4	16	1,4	13,1	12,3	12,9	15,3
%	4,88	4,59	5,68	6,24	4,97	3,05	0,35	2,44	3,66	2,55	2,55
Разом											
млрд грн	178,3	213,5	281,6	359,2	471,2	524,5	398,5	536,3	336,2	505,5	600

Джерело: розраховано автором на основі [76]

У 2020 р. відбулося помітне скорочення капітальних інвестицій – із 524,5 млрд грн у 2019 р. до 398,5 млрд грн у 2020 р. Таке зниження насамперед пов'язане насамперед із впливом пандемії COVID-19, обмеженням економічної активності, зниженням ділової впевненості, відтермінуванням інвестиційних проєктів та зменшенням фінансових можливостей підприємств. Найбільш різке скорочення у 2020 р. спостерігалось серед мікропідприємств, адже інвестиції зменшилися з 16,0 млрд грн у 2019 р. до 1,4 млрд грн у 2020 р., а частка у

структурі впала до 0,35%. Це свідчить про високу вразливість найменших суб'єктів підприємництва до кризових умов.

У 2021 р. відбулося відновлення інвестиційної активності. Така динаміка може свідчити про часткову стабілізацію економічної ситуації після спаду у роки пандемії, відновлення виробничої активності та реалізацію відкладених інвестиційних рішень. Найбільший внесок у це зростання зробили великі підприємства, обсяг інвестицій яких збільшився до 263,1 млрд грн, а їхня частка становила 49,06%.

Найбільш суттєве скорочення відбулося у 2022 р., коли загальний обсяг капітальних інвестицій зменшився до 336,2 млрд грн. Основною причиною такого падіння стала повномасштабна війна, яка спричинила руйнування виробничої та інфраструктурної бази, зростання ризиків для бізнесу, втрату частини активів, порушення логістичних зв'язків, міграцію робочої сили та переорієнтацію фінансових ресурсів підприємств із розвитку на підтримання поточної діяльності. Усі групи підприємств зазнали скорочення інвестицій, однак особливо помітним було зниження у великих підприємств – із 263,1 млрд грн у 2021 р. до 149,8 млрд грн у 2022 р.

У 2023-2024 рр. спостерігається поступове відновлення капітальних інвестицій, що пов'язано з адаптацією підприємств до умов воєнної економіки, релокацією бізнесу, відновленням виробництва, інвестиціями у безперервність діяльності, енергетичну стійкість, цифровізацію та модернізацію виробничих процесів.

У структурі капітальних інвестицій протягом усього періоду домінують великі підприємства. Їхня частка коливалася від 38,60% у 2016 р. до 49,06% у 2021 р., а у 2024 р. становила 48,33%. Це пояснюється тим, що великі підприємства мають ширший доступ до фінансових ресурсів, більші власні накопичення, кращі можливості залучення кредитів та інвестицій, а також реалізують масштабні капіталомісткі проєкти.

Середні підприємства займають другу позицію у структурі капітальних інвестицій. Їхня частка протягом 2014-2024 рр. переважно перебувала в межах

35-41%, а у 2024 р. становила 38,15%. Такі показники свідчать про важливу роль середнього бізнесу в інвестиційному процесі, оскільки саме ці підприємства часто поєднують достатній рівень організаційної спроможності з потребою в розширенні виробництва, модернізації та підвищенні конкурентоспроможності.

Малі підприємства мають значно меншу частку у структурі капітальних інвестицій. Найвищого значення вона досягла у 2017 р. – 16,17%, після чого поступово знизилася і у 2024 р. становила 10,97%. Це може бути наслідком обмеженого доступу малого бізнесу до кредитних ресурсів, недостатності власного капіталу, високої вартості позикових коштів та підвищеної чутливості до економічних і воєнних ризиків.

Найменшу частку в загальній структурі займають мікропідприємства. Їхня частка зменшилася з 4,88% у 2014 р. до 2,55% у 2024 р., хоча в окремі роки спостерігалось певне зростання. Така ситуація пояснюється тим, що мікропідприємства здебільшого працюють із невеликими обсягами капіталу, орієнтуються на поточну діяльність, мають обмежені можливості для довгострокового інвестування та часто не володіють достатніми ресурсами для масштабної модернізації.

Загалом, дані таблиці 2.7 демонструють, що капітальні інвестиції в Україні у 2014-2024 рр. зростали нерівномірно й були чутливими до кризових подій. Основний обсяг капітальних інвестицій зосереджений у великих і середніх підприємствах, тоді як малі та особливо мікропідприємства мають обмежений інвестиційний потенціал. Тому постає необхідність у посиленні застосування фінансових інструментів підтримки інвестиційної активності малого та мікропідприємництва.

У таблиці 2.8 проаналізуємо структуру кількості зайнятих працівників на підприємствах за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

За даними таблиці 2.8, у 2014-2024 рр. динаміка кількості зайнятих працівників на підприємствах за розміром суб'єкта підприємництва мала нерівномірний характер. Загальна кількість зайнятих працівників скоротилася з 8796,7 тис. осіб у 2014 р. до 7440,0 тис. осіб у 2024 р., що характеризує загальне

звуження трудового потенціалу підприємницького сектору, яке зумовлене як економічними кризами попередніх років, так і наслідками повномасштабної війни.

Таблиця 2.8

Структура кількості зайнятих працівників на підприємствах
за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Великі підприємства											
тис. осіб	1915,1	1708,6	1586,6	1560,9	1574,3	1608,3	1574,6	1648,7	1369,9	1324,1	1343,7
%	21,77	20,89	19,57	19,17	18,45	17,84	17,63	18,45	18,26	17,84	18,06
Середні підприємства											
тис. осіб	2766,4	2632,7	2650,0	2623,8	2784,5	3089,7	3123,2	2999,7	2610,1	2359,8	2312,7
%	31,45	32,18	32,68	32,23	32,63	34,26	34,97	33,57	34,79	31,80	31,09
Малі підприємства											
тис. осіб	1138,2	960,2	1057,0	1081,5	1140,7	1150,8	1134,5	1160,3	938,7	893,0	881,8
%	12,94	11,74	13,04	13,28	13,37	12,76	12,70	12,98	12,51	12,03	11,85
Мікропідприємства											
тис. осіб	2976,9	2878,5	2814,8	2874,8	3033,0	3169,0	3099,5	3127,4	2583,5	2844,9	2901,7
%	33,84	35,19	34,71	35,31	35,55	35,14	34,70	35,00	34,44	38,33	39,00
Разом											
тис. осіб	8796,7	8180,0	8108,3	8141,0	8532,4	9017,8	8931,9	8936,1	7502,3	7421,8	7440,0

Джерело: розраховано автором на основі [76]

У 2014-2016 рр. спостерігалось помітне скорочення загальної кількості зайнятих працівників. Така тенденція була пов'язана з погіршенням макроекономічної ситуації після 2014 р., втратою частини виробничого потенціалу, скороченням внутрішнього попиту, девальваційними процесами, зменшенням інвестиційної активності та загальним зниженням ділової активності підприємств. У цей період підприємства були змушені оптимізувати витрати, зокрема шляхом скорочення персоналу або переведення частини працівників у неповну зайнятість.

У 2017-2021 рр. простежується поступове відновлення зайнятості. Зростання було зумовлене адаптацією підприємств до нових умов

господарювання, поступовим відновленням економічної активності, розширенням внутрішнього ринку, стабілізацією діяльності частини підприємств та розвитком малого і мікробізнесу. Водночас у 2020 р. темпи зростання були стриманими через вплив пандемії COVID-19, карантинні обмеження, порушення логістики та зниження попиту на окремі види товарів і послуг.

Найбільш різке скорочення кількості зайнятих працівників відбулося у 2022 р., коли загальний показник зменшився до 7502,3 тис. осіб проти 8936,1 тис. осіб у 2021 р. Основною причиною такого падіння стала повномасштабна війна, яка спричинила руйнування виробничих потужностей, припинення діяльності підприємств, окупацію окремих територій, міграцію населення, мобілізацію працівників тощо. У 2023-2024 рр. ситуація поступово стабілізувалася і у 2023 р. загальна кількість зайнятих працівників становила 7421,8 тис. осіб, але у 2024 р. знову спостерігаємо незначне скорочення до 7440,0 тис. осіб, але все ж показник залишається значно нижчим за довоєнний рівень.

Щодо великих підприємств, то кількість зайнятих працівників скорочувалася протягом аналізованого періоду. Їхня частка у загальній структурі також зменшилася з 21,77% до 18,06%, що свідчить про зниження ролі великих підприємств у формуванні зайнятості. Причинами такої тенденції є реструктуризація великого бізнесу, автоматизація окремих виробничих процесів, оптимізація персоналу, втрата або пошкодження частини промислових об'єктів, а також концентрація великих підприємств у галузях і регіонах, які найбільше постраждали від воєнних дій.

Середні підприємства у 2014-2020 рр. демонстрували відносно позитивну динаміку у абсолютному значенні, а також і їх частка у структурі зайнятості збільшилася до 34,97%, що характеризує посилення ролі середнього бізнесу як важливого роботодавця в економіці. Однак після 2021 р. відбулося суттєве скорочення кількості зайнятих працівників і вже у 2024 р. середні підприємства мали серед зайнятих працівників 2312,7 тис. осіб, а частка у структурі теж

скоротилася до 31,09%. Така динаміка пояснюється високою залежністю середніх підприємств від стабільності ринків збуту, кредитних ресурсів, логістики та кадрового забезпечення. В умовах війни саме середні підприємства опинилися між великим бізнесом, який має більше ресурсів для адаптації, та мікропідприємствами, які є гнучкішими.

На малих підприємствах кількість зайнятих працівників теж мала тенденцію до скорочення як в абсолютному значенні, так і у відсотковому – з 12,94% у 2014 р. до 11,85% у 2024 р. Найбільш відчутне падіння спостерігалось у 2022 р. та було пов'язано знову ж таки з воєнними ризиками, а також із зменшенням оборотних коштів, складністю доступу до кредитування, зниженням попиту та припиненням діяльності частини підприємств. Малі підприємства мають обмежені фінансові резерви, тому в кризових умовах вони швидше реагують скороченням персоналу або призупиненням діяльності.

Особливої уваги потребують показники кількості зайнятих працівників на мікропідприємствах, абсолютне значення яких у 2014 р. становило 2976,9 тис. осіб та 2901,7 тис. осіб у 2024 р. За цими даними робимо висновок, що скорочення було незначним порівняно з іншими групами підприємств. Водночас частка мікропідприємств у структурі зайнятості зросла з 33,84% у 2014 р. до 39% у 2024 р. Тобто, мікропідприємства залишаються найбільшим сегментом за кількістю зайнятих працівників. Зростання їхньої частки пояснюється більшою гнучкістю, нижчими витратами на організацію діяльності, можливістю швидшої адаптації до змін ринку, поширенням самозайнятості, дистанційних форматів роботи та використанням спрощених моделей ведення бізнесу. Водночас збільшення частки мікропідприємств не завжди означає якісне посилення підприємницького сектору, оскільки часто воно є наслідком скорочення зайнятості у великих, середніх і малих підприємствах.

Отже, у 2014-2024 рр. структура зайнятості на підприємствах України поступово зміщувалася у бік мікропідприємств. Великі, середні та малі підприємства загалом втратили частину зайнятих працівників, тоді як мікропідприємства продемонстрували вищу стійкість до кризових умов. Така

тенденція свідчить про адаптивність найменших суб'єктів підприємництва, але водночас може вказувати на фрагментацію підприємницького сектору, зменшення масштабів діяльності підприємств і послаблення їхньої спроможності створювати стабільні робочі місця у довгостроковій перспективі.

Оскільки обрані показники для розрахунку індексу розвитку підприємництва мають різні одиниці виміру і для їх узагальнення необхідним є попереднє нормування. Нормування дозволяє привести всі показники до єдиної шкали та забезпечити можливість їх подальшого агрегування в інтегральний індекс розвитку підприємництва. У своєму дослідженні зробимо нормування, використовуючи індексний метод, порівнюючи кожний показник з базовим роком, за формулою:

$$I_x = x_t / x_0, \quad (2.1)$$

де, I_x – нормоване значення показника;

x_t – значення показника у поточному році;

x_0 – значення показника у базовому році.

За базовий рік візьмемо 2014 р. Далі у таблиці 2.9 відобразимо нормовані значення кількості діючих підприємств ($I_{ВП}$, $I_{СП}$, $I_{МП}$, $I_{МіП}$, $I_{П}$) за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

За даними таблиці 2.9 можна простежити, що динаміка кількості діючих підприємств у 2014-2024 рр. була нестабільною та залежала від економічних, інституційних і безпекових умов функціонування підприємницького сектору.

Найвищі нормовані значення для великих підприємств зафіксовано у 2021 р. – 1,227, тобто їх кількість була на 22,7% більшою, ніж у 2014 р. Для середніх підприємств найвищий рівень спостерігався у 2019 р. – 1,116, для малих підприємств також у 2019 р. – 1,072, а для мікропідприємств – 1,124. Загалом у 2019 р. нормований показник за всіма підприємствами становив 1,116, що свідчить про найвищий рівень кількості діючих підприємств у досліджуваному

періоді порівняно з базовим роком.

Таблиця 2.9

Нормовані значення кількості діючих підприємств
за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Великі підприємства											
од	497	423	383	399	446	518	512	610	494	512	560
I _{ВП}	1,000	0,851	0,771	0,803	0,897	1,042	1,030	1,227	0,994	1,030	1,127
Середні підприємства											
од	15906	15203	14832	14937	16057	17751	17602	17502	14783	14070	14016
I _{СП}	1,000	0,956	0,932	0,939	1,009	1,116	1,107	1,100	0,929	0,885	0,881
Малі підприємства											
од	45676	43573	43459	44818	46602	48948	47837	48072	40434	38288	38135
I _{МП}	1,000	0,954	0,951	0,981	1,020	1,072	1,047	1,052	0,885	0,838	0,835
Мікропідприємства											
од	278922	284241	247695	278102	292772	313380	307871	304650	206213	254982	232886
I _{МП}	1,000	1,019	0,888	0,997	1,050	1,124	1,104	1,092	0,739	0,914	0,835
Разом											
од	341001	343440	306369	338256	355877	380597	373822	370834	261924	307852	285597
I _П	1,000	1,007	0,898	0,992	1,044	1,116	1,096	1,087	0,768	0,903	0,838

Джерело: розраховано автором на основі [76]

У 2022 р. відбулося різке погіршення ситуації. Загальний нормований показник знизився до 0,768, тобто кількість діючих підприємств становила лише 76,8% від рівня 2014 р. Найбільше скорочення спостерігалось серед мікропідприємств, де індекс знизився до 0,739, а також серед малих підприємств – до 0,885. Таке скорочення було зумовлене повномасштабною війною, руйнуванням виробничих потужностей, окупацією частини територій, скороченням попиту, втратою трудових ресурсів та загальним підвищенням ризиків ведення підприємницької діяльності.

У 2023 р. спостерігалось часткове відновлення кількості підприємств. Зокрема, загальний індекс зріс до 0,903, а для мікропідприємств – до 0,914. Це може свідчити про адаптацію частини бізнесу до умов воєнного стану, відновлення господарської активності, релокацію підприємств у безпечніші регіони та поступове пристосування підприємців до нових умов функціонування.

Разом з тим у 2024 р. загальний показник знову знизився до 0,838, що свідчить про те, що кількість діючих підприємств залишалася суттєво нижчою за рівень 2014 р. Особливо помітним було скорочення серед малих і мікропідприємств, індекси яких становили відповідно 0,835. Водночас кількість великих підприємств у 2024 р. перевищувала базовий рівень і становила 1,127, що характеризує відносно вищу стійкість великих підприємств порівняно з малими підприємствами.

Узагальнені результати нормування показників свідчать про нерівномірну динаміку кількості діючих підприємств в Україні протягом 2014-2024 рр. У довоєнний період спостерігалися тенденції до поступового відновлення та зростання бізнес-активності, тоді як 2022 рік став точкою спаду, що характеризувалася різким скороченням чисельності суб'єктів господарювання. Найбільшу вразливість до деструктивних чинників зовнішнього середовища виявив малий та мікробізнес через обмеженість фінансових, кадрових та організаційних ресурсів. Натомість вища ресурсна забезпеченість, стабільний доступ до капіталу та ширші адаптаційні можливості великих підприємств дозволили їм продемонструвати вищий рівень життєздатності та порівняно кращі ринкові позиції.

Результати розрахунку нормованих значень обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання різних розмірних груп ($I_{ВП}$, $I_{СП}$, $I_{МП}$, $I_{МіП}$, $I_{П}$) протягом 2014-2024 рр. представлено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Нормовані значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг)
підприємствами за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Великі підприємства											
млрд грн	1742,5	2053,2	2391,5	2929,5	3515,8	3631,4	3626,4	5140,3	4024,3	4797,0	5802,3
$I_{ВП}$	1,000	1,178	1,372	1,681	2,018	2,084	2,081	2,950	2,309	2,753	3,330

Продовж. табл. 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Середні підприємства											
млрд грн	1735,9	2184,4	2683,3	3315,0	3954,1	4194,5	4384,7	5931,9	4938,6	6032,7	7127,6
I _{сп}	1,000	1,258	1,546	1,910	2,278	2,416	2,526	3,417	2,845	3,475	4,106
Малі підприємства											
млрд грн	494,7	653,3	840,5	1015,7	1204,5	1267,6	1399,2	1764,1	1453,0	1828,6	2780,6
I _{мп}	1,000	1,321	1,699	2,053	2,435	2,562	2,828	3,566	2,937	3,696	5,621
Мікропідприємства											
млрд грн	486,6	665,7	811,5	1052,1	1292,4	1430,6	1652,0	2153,5	704,0	916,6	119,1
I _{мп}	1,000	1,368	1,668	2,162	2,656	2,940	3,395	4,426	1,447	1,884	0,245
Разом											
млрд грн	4459,7	5556,6	6726,8	8312,3	9966,8	10524,1	11062,3	14989,8	11119,9	13574,9	15829,6
I _п	1,000	1,246	1,508	1,864	2,235	2,360	2,481	3,361	2,493	3,044	3,549

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Дані таблиці 2.10 демонструють, що за досліджуваний період обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) великих підприємств зріс і динаміка нормованого показника була переважно висхідною, однак у 2022 р. відбулося скорочення нормованого значення до 2,309 з нормованого значення у 2021 р. на рівні 2,950. Така негативна тенденція пояснюється впливом війни, втратою частини ринків збуту та загальним погіршенням умов господарювання. У 2023-2024 рр. спостерігається відновлення показника, що свідчить про поступову адаптацію великих підприємств до кризових умов.

Середні підприємства також демонстрували стійке зростання обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг). У 2024 р. нормоване значення становило 4,106, тобто обсяг реалізації перевищив рівень 2014 р. більш ніж у 4 рази.

Найбільш інтенсивне зростання до 2024 р. спостерігалось серед малих підприємств. Їх нормоване значення досягло 5,621. Це означає, що порівняно з базовим роком обсяг реалізації малих підприємств зріс більш ніж у 5,6 рази. Така динаміка свідчить про посилення ролі малого бізнесу в економічній системі, його гнучкість та здатність адаптуватися до змін ринкового середовища. Водночас у

2022 р. також зафіксовано зниження показника, що підтверджує вразливість малого підприємництва до поточних викликів.

Особливо нестабільною є динаміка мікропідприємств. така ситуація може бути пов'язана з найбільшою вразливістю мікробізнесу до воєнних, фінансових та ринкових шоків, обмеженим доступом до кредитних ресурсів, зменшенням платоспроможного попиту, релокацією або припиненням діяльності значної частини найменших суб'єктів підприємництва.

Отже, результати нормування показують, що у 2014-2024 рр. найбільші темпи приросту обсягу реалізованої продукції характерні для малих підприємств, тоді як мікропідприємства демонструють найвищу нестабільність. Великі та середні підприємства загалом зберігають позитивну динаміку, хоча також зазнали скорочення у кризовому 2022 р.

Результати розрахунку нормованих значень обсягу капітальних інвестицій підприємств різних розмірних груп ($I_{ВП}$, $I_{СП}$, $I_{МП}$, $I_{МП}$, $I_{П}$) протягом 2014–2024 рр. представлено в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Нормовані значення обсягу капітальних інвестицій підприємств
за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Великі підприємства											
млрд грн	87,2	99,2	108,7	139,3	217,3	240,0	190,1	263,1	149,8	239,7	290,0
$I_{ВП}$	1,000	1,138	1,247	1,597	2,492	2,752	2,180	3,017	1,718	2,749	3,326
Середні підприємства											
млрд грн	63,2	78,4	113,0	139,4	169,9	200,1	163,7	197,8	131,8	188,7	228,9
$I_{СП}$	1,000	1,241	1,788	2,206	2,688	3,166	2,590	3,130	2,085	2,986	3,622
Малі підприємства											
млрд грн	19,2	26,1	43,9	58,1	60,6	68,4	43,3	62,3	42,3	64,2	65,8
$I_{МП}$	1,000	1,359	2,286	3,026	3,156	3,563	2,255	3,245	2,203	3,344	3,427
Мікропідприємства											
млрд грн	8,7	9,8	16,0	22,4	23,4	16,0	1,4	13,1	12,3	12,9	15,3
$I_{МП}$	1,000	1,126	1,839	2,575	2,690	1,839	0,161	1,506	1,414	1,483	1,759
Разом											
млрд грн	178,3	213,5	281,6	359,2	471,2	524,5	398,5	536,3	336,2	505,5	600,0
$I_{П}$	1,000	1,197	1,579	2,015	2,643	2,942	2,235	3,008	1,886	2,835	3,365

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Загалом динаміка показників свідчить про зростання інвестиційної активності підприємств порівняно з базовим 2014 р., оскільки у 2024 р. нормовані значення для всіх груп перевищували 1,000. Найвищі темпи приросту спостерігалися у середніх підприємств, де показник зріс до 3,622, а також у малих підприємств – до 3,427. Великі підприємства також продемонстрували суттєве зростання – до 3,326. Водночас найменш стійкою була динаміка мікропідприємств, для яких нормований показник у 2024 р. становив лише 1,759, що свідчить про обмежені інвестиційні можливості цієї групи.

Упродовж аналізованого періоду простежуються коливання, зокрема спад у 2020 р. та особливо у 2022 р., що можна пов'язати з кризовими явищами, наслідками пандемії COVID-19 та повномасштабною війною. Проте у 2023-2024 рр. відбулося відновлення інвестиційної активності, що підтверджується зростанням нормованого показника загалом до 3,365 у 2024 р. Отже, попри кризові впливи, капітальні інвестиції підприємств у довгостроковому періоді мають переважно висхідну динаміку, хоча її інтенсивність суттєво відрізняється залежно від розміру підприємств.

У таблиці 2.12 відображено нормовані значення кількості зайнятих працівників великих, середніх, малих і мікропідприємств ($I_{ВП}$, $I_{СП}$, $I_{МП}$, $I_{МП}$, $I_{П}$) розраховані для часового проміжку 2014-2024 рр.

Таблиця 2.12

Нормовані значення кількості зайнятих працівників на підприємствах за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Великі підприємства											
тис. осіб	1915,1	1708,6	1586,6	1560,9	1574,3	1608,3	1574,6	1648,7	1369,9	1324,1	1343,7
$I_{ВП}$	1,000	0,892	0,828	0,815	0,822	0,840	0,822	0,861	0,715	0,691	0,702
Середні підприємства											
тис. осіб	2766,4	2632,7	2650,0	2623,8	2784,5	3089,7	3123,2	2999,7	2610,1	2359,8	2312,7
$I_{СП}$	1,000	0,952	0,958	0,948	1,007	1,117	1,129	1,084	0,944	0,853	0,836

Продовж. табл. 2.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Малі підприємства											
тис. осіб	1138,2	960,2	1057,0	1081,5	1140,7	1150,8	1134,5	1160,3	938,7	893,0	881,8
I _{мп}	1,000	0,844	0,929	0,950	1,002	1,011	0,997	1,019	0,825	0,785	0,775
Мікропідприємства											
тис. осіб	2976,9	2878,5	2814,8	2874,8	3033,0	3169,0	3099,5	3127,4	2583,5	2844,9	2901,7
I _{мп}	1,000	0,967	0,946	0,966	1,019	1,065	1,041	1,051	0,868	0,956	0,975
Разом											
тис. осіб	8796,7	8180,0	8108,3	8141,0	8532,4	9017,8	8931,9	8936,1	7502,3	7421,8	7440,0
I _п	1,000	0,930	0,922	0,925	0,970	1,025	1,015	1,016	0,853	0,844	0,846

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Дані таблиці 2.12 свідчать про нестабільну динаміку зайнятості у підприємницькому секторі. У 2015-2017 рр. спостерігалось скорочення кількості зайнятих працівників майже за всіма групами підприємств. У 2018-2021 рр. відбулося часткове відновлення, особливо середніх та мікропідприємств, де нормовані значення перевищували рівень 2014 р. Проте у 2022 р. за всіма категоріями підприємств зафіксовано різке зниження показників, що пов'язано з негативним впливом повномасштабної війни, втратою виробничих потужностей, міграцією населення та скороченням економічної активності.

У 2023-2024 рр. ситуація залишалася складною – загальний рівень зайнятості не відновився до базового рівня 2014 р. Найбільше скорочення спостерігалось на великих, малих і середніх підприємствах, тоді як мікропідприємства продемонстрували певне відновлення у 2023-2024 рр., що може свідчити про їхню вищу гнучкість та здатність швидше адаптуватися до кризових умов.

З метою узагальнення параметрів прибутковості суб'єктів господарювання, у таблиці 2.13 представлено розраховані нормовані значення частки рентабельних підприємств різних масштабів діяльності (I_{вп}, I_{сп}, I_{мп}, I_{мп}, I_п) протягом 2014-2024 рр. Їхній аналіз демонструє поступове збільшення питомої ваги прибуткових структур у більшості груп, що вказує на якісне покращення фінансового стану підприємницького сектору відносно базового року.

Таблиця 2.13

**Нормовані значення частки прибуткових підприємств
за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.**

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Великі підприємства											
%	49,4	56,2	65,8	72,8	76,7	78,0	67,7	85,0	65,3	76,7	82,3
I _{ВП}	1,000	1,138	1,332	1,474	1,553	1,579	1,370	1,721	1,322	1,553	1,666
Середні підприємства											
%	61,4	70,6	75,5	76,1	77,7	77,6	76,2	78,9	71,5	75,9	77,5
I _{СП}	1,000	1,150	1,230	1,239	1,265	1,264	1,241	1,285	1,164	1,236	1,262
Малі підприємства											
%	65,7	73,5	72,8	72,3	73,7	73,3	70,7	72,5	65,5	70,4	71,2
I _{МП}	1,000	1,119	1,108	1,100	1,122	1,116	1,076	1,104	0,997	1,072	1,084
Мікропідприємства											
%	66,1	73,3	71,9	71,4	72,8	72,1	69,7	70,9	63,9	68,7	69,6
I _{МіП}	1,000	1,109	1,088	1,080	1,101	1,091	1,054	1,073	0,967	1,039	1,053
Разом											
%	65,5	73,3	73,0	72,4	73,9	73,6	71,0	72,9	65,8	70,7	71,5
I _П	1,000	1,119	1,115	1,105	1,128	1,124	1,084	1,113	1,005	1,079	1,092

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Найбільш помітне зростання спостерігається серед великих підприємств, де нормований показник у 2024 р. становив 1,666, тобто частка прибуткових підприємств зросла найбільше. Помірне підвищення характерне для середніх підприємств, значення яких у 2024 р. дорівнювало 1,262. Натомість малі та мікропідприємства демонструють менш виражене зростання, що свідчить про їхню вищу вразливість до криз.

У 2022 р. майже за всіма групами підприємств спостерігалось зниження нормованих значень, що можна пояснити негативним впливом повномасштабної війни, скороченням ділової активності, втратою ринків збуту та зростанням витрат. Водночас у 2023-2024 рр. простежується поступове відновлення показників, що свідчить про пристосування підприємств до реальних умов функціонування та часткове відновлення їх прибутковості.

Після здійснення нормування вихідних показників наступним етапом є розрахунок часткових індексів розвитку підприємництва за розміром суб'єкта підприємництва. Необхідність такого розрахунку зумовлена тим, що окремі

нормовані показники характеризують лише певний аспект розвитку підприємств: кількісний, виробничий, інвестиційний, трудовий або фінансовий. Водночас для комплексної оцінки розвитку великих, середніх, малих та мікропідприємств доцільним є узагальнення цих показників у межах відповідної групи підприємств.

Частковий індекс розвитку підприємництва за розміром суб'єкта підприємництва розраховується на основі нормованих значень показників, що характеризують функціонування відповідної групи підприємств у певному році. У межах цього дослідження до складу часткового індексу включено нормовані значення кількості діючих підприємств, обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), капітальних інвестицій, кількості зайнятих працівників та частки прибуткових підприємств.

Розрахунок часткового індексу розвитку підприємництва здійснюється за формулою:

$$I_{ч,j,t} = \frac{I_{кп,j,t} + I_{кл,j,t} + I_{зп,j,t} + I_{чп,j,t}}{5}, \quad (2.2)$$

де $I_{ч,j,t}$ – частковий індекс розвитку підприємництва для відповідної групи підприємств у році t ;

t – рік дослідження;

$I_{кп,j,t}$ – нормоване значення кількості діючих підприємств відповідної групи у році t ;

$I_{оп,j,t}$ – нормоване значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств відповідної групи у році t ;

$I_{кл,j,t}$ – нормоване значення обсягу капітальних інвестицій підприємств відповідної групи у році t ;

$I_{зп,j,t}$ – нормоване значення кількості зайнятих працівників на підприємствах відповідної групи у році t ;

$I_{чп,j,t}$ – нормоване значення частки прибуткових підприємств відповідної групи у році t ;

5 – кількість показників, включених до розрахунку часткового індексу.

Усі показники в межах часткового індексу розвитку підприємництва враховуються з однаковою вагою, оскільки кожен із них відображає окремий, але важливий аспект розвитку підприємництва. Такий підхід дозволяє отримати узагальнену оцінку стану відповідної групи підприємств та забезпечує можливість подальшого порівняння динаміки розвитку великих, середніх, малих і мікропідприємств у 2014-2024 рр.

У таблиці 2.14 відобразимо результати розрахунків часткових індексів розвитку підприємництва за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Таблиця 2.14

Часткові індекси розвитку підприємництва
за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр.

Показ- ники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Великі підприємства	Нормоване значення кількості діючих підприємств										
	1,000	0,851	0,771	0,803	0,897	1,042	1,030	1,227	0,994	1,030	1,127
	Нормоване значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств										
	1,000	1,178	1,372	1,681	2,018	2,084	2,081	2,950	2,309	2,753	3,330
	Нормоване значення обсягу капітальних інвестицій підприємств										
	1,000	1,138	1,247	1,597	2,492	2,752	2,180	3,017	1,718	2,749	3,326
	Нормоване значення кількості зайнятих працівників на підприємствах										
	1,000	0,892	0,828	0,815	0,822	0,840	0,822	0,861	0,715	0,691	0,702
	Нормоване значення частки прибуткових підприємств										
	1,000	1,138	1,332	1,474	1,553	1,579	1,370	1,721	1,322	1,553	1,666
Середні підприємства	Частковий індекс										
	1,000	1,039	1,110	1,274	1,556	1,659	1,497	1,955	1,412	1,755	2,030
	Нормоване значення кількості діючих підприємств										
	1,000	0,956	0,932	0,939	1,009	1,116	1,107	1,100	0,929	0,885	0,881
	Нормоване значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств										
	1,000	1,258	1,546	1,910	2,278	2,416	2,526	3,417	2,845	3,475	4,106
	Нормоване значення обсягу капітальних інвестицій підприємств										
	1,000	1,241	1,788	2,206	2,688	3,166	2,590	3,130	2,085	2,986	3,622
	Нормоване значення кількості зайнятих працівників на підприємствах										
	1,000	0,952	0,958	0,948	1,007	1,117	1,129	1,084	0,944	0,853	0,836
	Нормоване значення частки прибуткових підприємств										
	1,000	1,150	1,230	1,239	1,265	1,264	1,241	1,285	1,164	1,236	1,262
	Частковий індекс										
	1,000	1,111	1,291	1,448	1,649	1,816	1,719	2,003	1,593	1,887	2,141

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Малі підприємства	Нормоване значення кількості діючих підприємств										
	1,000	0,954	0,951	0,981	1,020	1,072	1,047	1,052	0,885	0,838	0,835
	Нормоване значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств										
	1,000	1,321	1,699	2,053	2,435	2,562	2,828	3,566	2,937	3,696	5,621
	Нормоване значення обсягу капітальних інвестицій підприємств										
	1,000	1,359	2,286	3,026	3,156	3,563	2,255	3,245	2,203	3,344	3,427
	Нормоване значення кількості зайнятих працівників на підприємствах										
	1,000	0,844	0,929	0,950	1,002	1,011	0,997	1,019	0,825	0,785	0,775
	Нормоване значення частки прибуткових підприємств										
	1,000	1,119	1,108	1,100	1,122	1,116	1,076	1,104	0,997	1,072	1,084
Мікропідприємства	Частковий індекс										
	1,000	1,119	1,395	1,622	1,747	1,865	1,641	1,997	1,569	1,947	2,348
	Нормоване значення кількості діючих підприємств										
	1,000	1,019	0,888	0,997	1,050	1,124	1,104	1,092	0,739	0,914	0,835
	Нормоване значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств										
	1,000	1,368	1,668	2,162	2,656	2,940	3,395	4,426	1,447	1,884	0,245
	Нормоване значення обсягу капітальних інвестицій підприємств										
	1,000	1,126	1,839	2,575	2,690	1,839	0,161	1,506	1,414	1,483	1,759
	Нормоване значення кількості зайнятих працівників на підприємствах										
	1,000	0,967	0,946	0,966	1,019	1,065	1,041	1,051	0,868	0,956	0,975
Разом підприємств	Нормоване значення частки прибуткових підприємств										
	1,000	1,109	1,088	1,080	1,101	1,091	1,054	1,073	0,967	1,039	1,053
	Частковий індекс										
	1,000	1,118	1,286	1,556	1,703	1,612	1,351	1,830	1,087	1,255	0,973
	Нормоване значення кількості діючих підприємств										
	1,000	1,007	0,898	0,992	1,044	1,116	1,096	1,087	0,768	0,903	0,838
	Нормоване значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств										
	1,000	1,246	1,508	1,864	2,235	2,360	2,481	3,361	2,493	3,044	3,549
	Нормоване значення обсягу капітальних інвестицій підприємств										
	1,000	1,197	1,579	2,015	2,643	2,942	2,235	3,008	1,886	2,835	3,365
	Нормоване значення кількості зайнятих працівників на підприємствах										
	1,000	0,930	0,922	0,925	0,970	1,025	1,015	1,016	0,853	0,844	0,846
Разом підприємств	Нормоване значення частки прибуткових підприємств										
	1,000	1,119	1,115	1,105	1,128	1,124	1,084	1,113	1,005	1,079	1,092
	Частковий індекс										
	1,000	1,100	1,204	1,380	1,604	1,713	1,582	1,917	1,401	1,741	1,938

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Узагальнення часткових індексів розвитку підприємництва за розміром суб'єкта підприємництва у 2014-2024 рр. у таблиці 2.14 свідчить про нерівномірну динаміку розвитку різних груп підприємств. У більшості випадків найвищі значення часткових індексів спостерігалися у 2021 р., що може вказувати про відносно сприятливий період для підприємницької активності до початку повномасштабної війни. У 2022 р. за всіма групами підприємств

відбулося помітне зниження індексів, що відображає негативний вплив воєнних дій, руйнування виробничих зв'язків, скорочення інвестиційної активності, втрату ринків збуту та зменшення зайнятості.

Для великих підприємств частковий індекс зріс з 1,000 у 2014 р. до 2,030 у 2024 р. Найбільше значення було зафіксовано у 2021 р. – 1,955, після чого у 2022 р. індекс знизився до 1,412. Подальше зростання у 2023-2024 рр. свідчить про поступове відновлення діяльності великих підприємств, насамперед за рахунок збільшення обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг), капітальних інвестицій та частки прибуткових підприємств.

Для середніх підприємств динаміка також була загалом позитивною: частковий індекс збільшився з 1,000 у 2014 р. до 2,141 у 2024 р. Ця група підприємств демонструє досить стійке зростання протягом аналізованого періоду, незважаючи на спад у 2022 р. до 1,593. Відновлення у 2023-2024 рр. свідчить про важливу роль середнього бізнесу у підтриманні підприємницької активності та адаптації до економічної нестабільності.

Для малих підприємств частковий індекс зріс з 1,000 у 2014 р. до 2,348 у 2024 р., що є одним із найвищих значень серед усіх груп. Найбільш помітне зростання забезпечували обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) та капітальних інвестицій. Водночас у 2022 р. індекс знизився до 1,569, що відображає вразливість малого бізнесу до воєнних ризиків, фінансових обмежень і скорочення попиту. Проте у 2023-2024 рр. малі підприємства продемонстрували відновлення, що підтверджує їхню гнучкість та здатність адаптуватися до нестабільного середовища.

Для мікропідприємств динаміка є найменш стабільною. індекс зростав до 2021 р., коли досяг 1,830, однак у 2022 р. різко знизився до 1,087, а у 2024 р. становив лише 0,973. Такі показники свідчать, що мікропідприємства виявилися найбільш чутливими до нестабільних умов функціонування. Особливо негативно на їхній розвиток вплинуло скорочення обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг), кількості діючих підприємств та зайнятості.

Сумарний показник індексу розвитку підприємництва відображає загальну

тенденцію розвитку підприємницького сектору. Частковий індекс зріс з 1,000 у 2014 р. до 1,938 у 2024 р. Найвище значення було зафіксовано у 2021 р. – 1,917, після чого у 2022 р. відбулося зниження до 1,401. У 2023-2024 рр. спостерігається поступове відновлення, що свідчить про адаптацію підприємницького сектору до нових умов функціонування.

Отже, аналіз динамічних рядів дозволяє констатувати, що у 2014-2024 рр. траєкторія розвитку вітчизняного підприємництва мала переважно висхідний, але водночас дискретний (нестабільний) характер. Найбільш стійке зростання характерне для малих, середніх і великих підприємств, тоді як мікропідприємства залишаються найбільш уразливою групою. Спад у 2022 р. є спільною тенденцією для всіх груп підприємств, однак подальше зростання індексів у 2023-2024 рр. вказує на поступове відновлення підприємницької активності.

З метою агрегування отриманих результатів та визначення середнього рівня розвитку підприємництва за досліджуваний період доцільно розрахувати узагальнений індекс розвитку підприємництва окремо для великих, середніх, малих та мікропідприємств. Такий підхід дає змогу не лише простежити щорічну динаміку розвитку відповідної групи суб'єктів господарювання, а й отримати єдине інтегральне значення, яке характеризує середній рівень їх розвитку у 2014-2024 рр.

Оскільки на попередньому етапі було визначено річні часткові індекси розвитку підприємництва для кожної групи підприємств, подальший розрахунок передбачає їх усереднення за весь період дослідження. Це дає можливість порівняти між собою великі, середні, малі та мікропідприємства за загальним рівнем розвитку та визначити, яка група суб'єктів підприємництва демонструвала найбільш стійку та інтенсивну динаміку розвитку.

Інтегральний індекс розвитку підприємництва пропонуємо розраховувати за формулою:

$$I_{\text{узаг.}}^j = \frac{\sum_{t=1}^n I_t^j}{n}, \quad (2.3)$$

де, $I_{\text{узаг.}}^j$ – узагальнений інтегральний індекс розвитку підприємництва відповідної групи суб'єктів підприємництва за досліджуваний період;

I_t^j – частковий індекс розвитку підприємництва відповідної групи суб'єктів підприємництва у t -му році;

j – вид суб'єкта підприємництва за розміром: великі, середні, малі або мікропідприємства;

t – рік дослідження;

n – кількість років досліджуваного періоду. У нашому випадку $n = 11$, оскільки аналіз охоплює 2014-2024 рр.

Після визначення методичного підходу до розрахунку узагальненого інтегрального індексу розвитку підприємництва доцільно перейти до його практичного обчислення за кожною групою суб'єктів підприємництва. Для цього використано річні значення часткових індексів розвитку підприємництва, попередньо розраховані для великих, середніх, малих та мікропідприємств за 2014-2024 рр.

Розрахунок здійснювався шляхом усереднення річних часткових індексів за весь досліджуваний період. Такий підхід дає можливість отримати єдине узагальнююче значення для кожної групи підприємств та провести їх порівняльну оцінку за середнім рівнем розвитку.

Результати оцінювання узагальненого інтегрального індексу розвитку підприємництва в розрізі розмірних груп суб'єктів господарювання наведено в таблиці 2.15. Аналіз цих розрахунків за 2014-2024 рр. свідчить про наявність істотних розбіжностей у динаміці розвитку підприємств залежно від масштабів їхньої діяльності. Найвище середнє значення інтегрального індексу за досліджуваний період отримано для малих підприємств – 1,659, що вказує на відносно найвищий рівень узагальненої позитивної динаміки за сукупністю

врахованих показників. Дещо нижчим, але також достатньо високим є показник індексу середніх підприємств – 1,605, що підтверджує їхню вагому роль у розвитку підприємницького сектору.

Таблиця 2.15

Узагальнений інтегральний індекс розвитку підприємництва
з розподілом за розміром суб'єкта підприємництва

Роки											Узагальнений інтегральний показник
2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Великі підприємства											
1,000	1,039	1,110	1,274	1,556	1,659	1,497	1,955	1,412	1,755	2,03	1,481
Середні підприємства											
1,000	1,111	1,291	1,448	1,649	1,816	1,719	2,003	1,593	1,887	2,141	1,605
Малі підприємства											
1,000	1,119	1,395	1,622	1,747	1,865	1,641	1,997	1,569	1,947	2,348	1,659
Мікропідприємства											
1,000	1,118	1,286	1,556	1,703	1,612	1,351	1,83	1,087	1,255	0,973	1,343
Разом підприємств											
1,000	1,100	1,204	1,380	1,604	1,713	1,582	1,917	1,401	1,741	1,938	1,507

Джерело: розраховано автором на основі [76]

Середнє значення інтегрального індексу по підприємствах загалом становить 1,507, що свідчить про загальне зростання рівня розвитку підприємництва порівняно з базовим 2014 р. Для великих підприємств середній інтегральний індекс становить 1,481, тобто їх розвиток також мав позитивну динаміку, однак за середнім рівнем поступався малим і середнім підприємствам. Найнижчий середній показник характерний для мікропідприємств – 1,343, що може свідчити про їх більшу вразливість до кризових явищ, обмежений доступ до фінансових ресурсів, нижчу інвестиційну спроможність та нестабільність результатів діяльності.

Загалом проведені розрахунки дають підстави зробити висновок, що у 2014-2024 рр. найбільш активна позитивна динаміка була характерна для малого та середнього підприємництва, які виступають важливими складовими підприємницького середовища України. Водночас нижчі значення інтегрального

індексу мікропідприємств дають підстави щодо необхідності посилення інструментів їх підтримки, зокрема у сфері доступу до фінансування, інвестицій, ринків збуту та державних програм стимулювання. Отримані результати підтверджують, що розвиток підприємництва в Україні є нерівномірним за розмірними групами підприємств, а тому механізм його активізації має враховувати специфіку функціонування великих, середніх, малих та мікропідприємств.

Таким чином, комплексне оцінювання економічних індикаторів розвитку підприємництва дозволяє констатувати наявність глибокого розриву між високою соціальною значущістю мікро- та малого бізнесу (як бази забезпечення зайнятості) та його фінансово-інвестиційною неспроможністю забезпечити якісне розширене відтворення. Виявлена хвилеподібна динаміка розрахованих показників та їхня різка вразливість до екзогенних шоків доводять, що потенціал ринкової саморегуляції є остаточно вичерпаним. Результати інтегральної оцінки підтверджують, що фрагментарні коливання індикаторів не здатні трансформуватися у стійке економічне зростання без кардинальної зміни регуляторного середовища. Окреслені деструктивні тренди та виражена інвестиційна асиметрія підприємницького середовища сукупно доводять малоефективність фрагментарних заходів державної підтримки, що актуалізує об'єктивну потребу у формуванні цілісного, системного підходу до активізації підприємницької діяльності, де розроблений інтегральний індекс виступає аналітичним інструментом моніторингу та оцінювання результативності майбутніх управлінських рішень.

2.3. Оцінка впливу фінансово-кредитних детермінант на розвиток підприємницької діяльності в Україні

У сучасних умовах трансформації національної економіки розвиток підприємницької діяльності визначається сукупністю соціально-економічних,

фінансово–кредитних, інституційних та організаційних чинників. Вони формують середовище, у межах якого функціонують суб'єкти господарювання, впливаючи на рівень їхньої ділової активності, інвестиційної привабливості та фінансової стійкості. Аналіз цих детермінант є важливою передумовою для виявлення закономірностей розвитку підприємництва та обґрунтування напрямів його державної підтримки.

На розвиток підприємницького середовища істотно впливають умови фінансового забезпечення підприємств, зокрема доступність кредитних ресурсів, параметри банківського кредитування, податкова система тощо. Саме монетарна й кредитна політика банківських установ, величина відсоткових ставок і масштаби фінансування суб'єктів господарювання формують їхню спроможність інвестувати у розвиток, модернізувати матеріально–технічну базу та запроваджувати інновації [96, с. 107].

Отже, системна оцінка фінансово-кредитних детермінант розвитку підприємницької діяльності в Україні є необхідною для виявлення сильних і слабких сторін національного бізнес-середовища, визначення ключових тенденцій і формування практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності підприємницького сектору в умовах повоєнного відновлення економіки.

В умовах відновлення української економіки в період кризових і воєнних потрясінь особливої уваги набуває аналіз тенденцій обсягів кредитування суб'єктів підприємництва та дослідження рівня процентних ставок за кредитами. Ці показники відображають ступінь фінансової підтримки реального сектору економіки та дають змогу оцінити результативність монетарної політики, банківських програм і державних механізмів стимулювання підприємницької діяльності.

У таблиці 2.16 наведено структуру кредитів, наданих депозитними корпораціями (банками) України іншим фінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання у 2014-2024 рр.

Таблиця 2.16

Структура кредитів, наданих депозитними корпораціями * (банками)

України іншим фінансовим корпораціям,

за розміром суб'єкта господарювання, у 2014–2024 рр. **

Показ– ник	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Суб'єкти великого підприємництва											
млн грн	–	–	–	1387	1331	2382	503	737	347	92	1626
%	–	–	–	12,68	14,43	24,87	8,82	7,64	5,10	1,25	8,36
2. Суб'єкти середнього підприємництва											
млн грн	–	–	–	955	1972	1314	1607	2921	3361	2253	6442
%	–	–	–	8,73	21,38	13,72	28,19	30,29	49,36	30,62	33,12
3. Суб'єкти малого підприємництва (крім мікропідприємництва)											
млн грн	–	–	–	2468	1998	1759	1320	1522	352	1889	1639
%	–	–	–	22,57	21,67	18,37	23,15	15,78	5,17	25,67	8,43
4. Суб'єкти мікропідприємництва з річним доходом:											
<i>від 500 тис. євро до 2 млн євро</i>											
млн грн	–	–	–	1766	596	339	155	305	264	656	1537
%	–	–	–	16,15	6,46	3,54	2,72	3,16	3,88	8,91	7,90
<i>від 50 тис. євро до 500 тис. євро</i>											
млн грн	–	–	–	339	518	533	175	75	86	143	183
%	–	–	–	3,10	5,62	5,57	3,07	0,78	1,26	1,94	0,94
<i>до 50 тис. євро</i>											
млн грн	–	–	–	1790	951	950	604	481	498	535	776
%	–	–	–	16,37	10,31	9,92	10,59	4,99	7,31	7,27	3,99
<i>разом суб'єктів мікропідприємництва</i>											
млн грн	–	–	–	3895	2065	1822	934	861	848	1334	2496
%	–	–	–	35,62	22,39	19,02	16,38	8,93	12,45	18,13	12,83
5. Розмір не визначено											
млн грн	–	–	–	2231	1856	2300	1337	3603	1901	1791	7245
%	–	–	–	20,40	20,13	24,02	23,45	37,36	27,92	24,34	37,25
Усього											
млн грн	–	–	–	10936	9222	9577	5701	9644	6809	7359	19448

* Дані зазначено без урахування кредитів, наданих Національним банком України.

** Аналітичні дані кредитів, наданих депозитними корпораціями (банками) України іншим фінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання за 2014–2016 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ.

Джерело: розраховано автором на основі [92]

Дані таблиці 2.16 свідчать, що у структурі кредитування отримувачі кредитних коштів – великі підприємства – мають тенденцію до скорочення фінансування: з 12,68% у 2017 р. до 8,36% у 2024 р.

Кредитування суб'єктів середнього підприємництва займає лідируючі позиції і має тенденцію до зростання з 8,73% у 2017 р. до 33,12% у 2024 р., проте пік кредитування середнього підприємництва був досягнутий саме у 2022 р. – 49,36%, у перший рік повномасштабної війни.

Кредитування суб'єктів малого підприємництва у період з 2017 р. по 2024 р. мало тенденцію до скорочення з 22,57% до 8,43% відповідно.

Щодо суб'єктів мікропідприємництва, то кредитування у цьому секторі теж мало скорочення з 35,62% у 2017 р. до 12,83% у 2024 р. за загальним показником, а саме у суб'єктів мікропідприємництва з доходом до 50 тис. євро спостерігається найвищий показник отримання кредитних коштів серед усіх суб'єктів мікропідприємництва.

Кредитування суб'єктів підприємництва розмір яких не визначено коливається з 35,62% у 2017 р. до 12,83% у 2024 р., але також розмір кредитування поступово скорочується протягом аналізованого періоду.

Загалом, можна зробити висновок, що обсяги кредитування бізнесу постійно змінюються під впливом коливань економічної кон'юнктури, що прослідковується за всіма категоріями отримувачів кредитних коштів впродовж аналізованого періоду. Але варто зауважити, що обсяги фінансування малого, середнього та мікробізнесу займають лідируючі позиції порівняно з великими підприємствами.

В таблиці 2.17 проаналізовано структуру кредитів, наданих депозитними корпораціями (банками) України нефінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання у 2014–2024 р.

Таблиця 2.17

Структура кредитів, наданих депозитними корпораціями * (банками)
України нефінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання, у
2014–2024 рр. **

Показ- ник	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Суб'єкти великого підприємництва											
млн грн	–	–	–	310948	310066	234658	220838	204204	206195	185033	208157
%	–	–	–	37,47	36,07	31,51	30,50	27,14	27,33	25,16	26,61
2. Суб'єкти середнього підприємництва											
млн грн	–	–	–	209521	212490	184783	213960	213230	208200	244357	270500
%	–	–	–	25,25	24,72	24,81	29,55	28,34	27,60	33,23	34,58
3. Суб'єкти малого підприємництва (крім мікропідприємництва)											
млн грн	–	–	–	111054	94485	73807	70135	86517	81767	76575	79738
%	–	–	–	13,38	10,99	9,91	9,69	11,50	10,84	10,41	10,19
4. Суб'єкти мікропідприємництва з річним доходом:											
<i>від 500 тис. євро до 2 млн євро</i>											
млн грн	–	–	–	29186	29428	44625	46026	52254	55601	50657	44938
%	–	–	–	3,52	3,42	5,99	6,36	6,95	7,37	6,89	5,74
<i>від 50 тис. євро до 500 тис. євро</i>											
млн грн	–	–	–	16737	27428	44420	42342	33998	34078	32340	26066
%	–	–	–	2,02	3,19	5,97	5,85	4,52	4,52	4,40	3,33
<i>до 50 тис. євро</i>											
млн грн	–	–	–	67016	72468	76455	72350	72560	66201	68614	71225
%	–	–	–	8,07	8,43	10,27	9,99	9,64	8,78	9,33	9,11
<i>разом суб'єктів мікропідприємництва</i>											
млн грн	–	–	–	112939	129324	165500	160718	158812	155880	151611	142229
%	–	–	–	13,61	15,04	22,23	22,19	21,11	20,66	20,62	18,18
5. Розмір не визначено											
млн грн	–	–	–	85470	113375	85900	58506	89561	102329	77719	81595
%	–	–	–	10,30	13,19	11,54	8,08	11,90	13,56	10,57	10,43
Усього											
млн грн	–	–	–	829932	859740	744648	724157	752324	754371	735295	782219

* Дані зазначено без урахування кредитів, наданих Національним банком України.

** Аналітичні дані кредитів, наданих депозитними корпораціями (банками) України нефінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання за 2014–2016 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ.

Джерело: розраховано автором на основі [92]

Продовж. табл. 2.18

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2. Суб'єкти середнього підприємництва											
млн грн	–	–	–	337	375	397	416	666	630	570	646
%	–	–	–	8,55	7,35	6,31	6,03	5,64	5,62	4,09	3,69
3. Суб'єкти малого підприємництва (крім мікропідприємництва)											
млн грн	–	–	–	364	316	290	286	340	303	328	395
%	–	–	–	9,23	6,19	4,61	4,14	2,88	2,70	2,35	2,25
4. Суб'єкти мікропідприємництва з річним доходом:											
<i>від 500 тис. євро до 2 млн євро</i>											
млн грн	–	–	–	184	155	129	114	117	112	93	153
%	–	–	–	4,67	3,04	2,05	1,65	0,99	1,00	0,67	0,87
<i>від 50 тис. євро до 500 тис. євро</i>											
млн грн	–	–	–	32	40	56	57	106	411	512	875
%	–	–	–	0,81	0,78	0,89	0,83	0,90	3,67	3,68	4,99
<i>до 50 тис. євро</i>											
млн грн	–	–	–	1116	1421	2132	1897	2751	2865	3227	3961
%	–	–	–	28,31	27,84	33,87	27,49	23,30	25,56	23,17	22,60
<i>разом суб'єктів мікропідприємництва</i>											
млн грн	–	–	–	1332	1616	2317	2068	2974	3388	3832	4989
%	–	–	–	33,79	31,66	36,81	29,97	25,19	30,22	27,51	28,46
5. Розмір не визначено											
млн грн	–	–	–	1909	2798	3290	4130	7828	6889	9199	11498
%	–	–	–	48,43	54,81	52,27	59,86	66,29	61,45	66,04	65,60
Усього											
млн грн	–	–	–	3942	5105	6294	6900	11808	11210	13929	17528

* Дані зазначено без урахування кредитів, наданих Національним банком України.

** Фізичні особи–підприємці включаються до підсектору самостійно зайнятих працівників сектору домашніх господарств.

*** Аналітичні дані кредитів, наданих депозитними корпораціями (банками) України фізичним особам–підприємцям, за розміром суб'єкта господарювання, у 2014–2016 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ.

Джерело: розраховано автором на основі [92]

Систематизовані дані свідчать, що домінуюча частка кредитного портфеля належить ФОП, розмір суб'єктів господарювання яких у статистичній звітності не визначено. Питома вага цієї групи зросла з 48,43% у 2017 р. до 65,60% у 2024 р., що підтверджує стійку тенденцію до щорічного збільшення обсягів їхнього фінансування.

Друге місце займають фізичні особи–підприємці суб’єкти мікропідприємництва з середніми показниками 28–30%, але мають тенденцію до скорочення отримання кредитних коштів від 33,79% у 2017 р. до 28,46% у 2024 р. Причому домінуючу частку займають суб’єкти мікропідприємництва з річним доходом до 50 тис. євро.

Питома вага кредитів, отриманих суб’єктами малого підприємництва поступово скорочується, а також скорочується і питома вага кредитів, отриманих суб’єктами середнього підприємництва протягом аналізованого періоду.

Загалом, за структурою надання кредитних коштів фінансовим корпораціям, нефінансовим корпораціям та фізичним особам–підприємцям вагому частку займають суб’єкти малого та середнього бізнесу, порівняно з суб’єктами великого підприємництва, адже малий та середній бізнес зазвичай виступає джерелом підприємницької активності та економічної ініціативи середнього класу, який має значний потенціал для подальшого розвитку.

У таблиці 2.19 розглянемо коливання зміни процентних ставок за новими кредитами в Україні за розміром суб’єкта господарювання у 2014–2024 рр.

Таблиця 2.19

Процентні ставки депозитних корпорацій (банків) за новими кредитами *
в Україні за розміром суб’єкта господарювання у 2014–2024 рр. **

Показники	Роки										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Суб’єкти великого підприємництва, %											
– інші фінансові корпорації	–	–	–	–	15,4	14,5	10,3	8,6	12,6	20,8	18,1
– нефінансові корпорації	–	–	–	–	15,5	14,1	8,7	7,4	13,8	17,0	13,1
– фізичні особи–підприємці***	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
2. Суб’єкти середнього підприємництва, %											
– інші фінансові корпорації	–	–	–	–	18,1	19,3	13,3	10,8	14,8	19,9	19,6
– нефінансові корпорації	–	–	–	–	17,0	17,5	12,5	10,6	15,2	17,9	16,4
– фізичні особи–підприємці***	–	–	–	18,0	18,4	20,3	16,7	13,5	16,5	20,0	19,7
3. Суб’єкти малого підприємництва (крім мікропідприємництва), %											
– інші фінансові корпорації	–	–	–	–	17,0	17,3	9,8	9,4	15,6	17,8	15,7
– нефінансові корпорації	–	–	–	–	17,6	18,2	15,5	13,0	14,7	19,5	18,4
– фізичні особи–підприємці***	–	–	–	19,1	21,3	23,8	20,0	16,2	16,7	20,1	22,1

Продовж. табл. 2.19

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
4. Суб'єкти мікропідприємництва з річним доходом, %:											
<i>від 500 тис. євро до 2 млн євро</i>											
– інші фінансові корпорації	–	–	–	–	19,9	21,0	58,8	13,8	18,6	20,3	13,0
– нефінансові корпорації	–	–	–	–	18,5	16,2	15,9	13,2	15,1	18,5	18,3
– фізичні особи–підприємці***	–	–	–	18,6	20,0	21,5	18,6	15,2	16,0	16,7	17,3
<i>від 50 тис. євро до 500 тис. євро</i>											
– інші фінансові корпорації	–	–	–	–	16,2	21,0	14,1	11,2	9,2	18,0	21,0
– нефінансові корпорації	–	–	–	–	19,3	17,2	17,1	14,9	15,4	19,4	18,8
– фізичні особи–підприємці***	–	–	–	15,1	24,1	29,3	26,1	23,5	18,5	23,3	22,7
<i>до 50 тис. євро</i>											
– інші фінансові корпорації	–	–	–	–	53,7	22,5	16,1	13,8	19,5	23,7	17,9
– нефінансові корпорації	–	–	–	–	14,1	14,2	15,1	11,1	14,9	19,3	17,6
– фізичні особи–підприємці***	–	–	–	24,8	25,0	25,9	25,4	21,3	16,7	19,9	21,7
5. Розмір не визначено, %											
– інші фінансові корпорації	–	–	–	–	20,1	16,9	15,4	10,8	10,7	18,8	15,6
– нефінансові корпорації	–	–	–	–	16,4	15,6	11,0	8,2	12,7	15,4	13,4
– фізичні особи–підприємці***	–	–	–	21,9	25,3	27,7	23,7	21,3	20,4	24,8	23,1

* Середньозважені ставки в річному обчисленні, %

** Аналітичні дані процентних ставок депозитних корпорацій (банків) за новими кредитами в Україні за розміром суб'єкта господарювання у 2014–2024 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ.

*** Фізичні особи–підприємці включаються до підсектору самостійно зайнятих працівників сектору домашніх господарств.

Джерело: розраховано автором на основі [92]

Як видно з таблиці 2.19, то суб'єкти великого підприємництва кредитуються за нижчими ставками, ніж суб'єкти малого та середнього підприємництва. Також можна побачити, що процентні ставки коливаються за деякими показниками до 58,8%. Отримані результати свідчать про нерівномірність доступу різних груп суб'єктів господарювання до банківського кредитування.

Однак обсяги кредитування підприємницького сектору значною мірою залежать не лише від пропозиції банківських ресурсів, а й від їхньої вартості. У цьому контексті важливим індикатором є облікова ставка Національного банку України (далі - НБУ), яка формує загальну вартість грошей в економіці, впливає на процентні ставки за кредитами та визначає умови залучення позикових ресурсів для підприємств. Рівень цього показника протягом 2014-2024 рр.

представлено на рисунку 2.10.

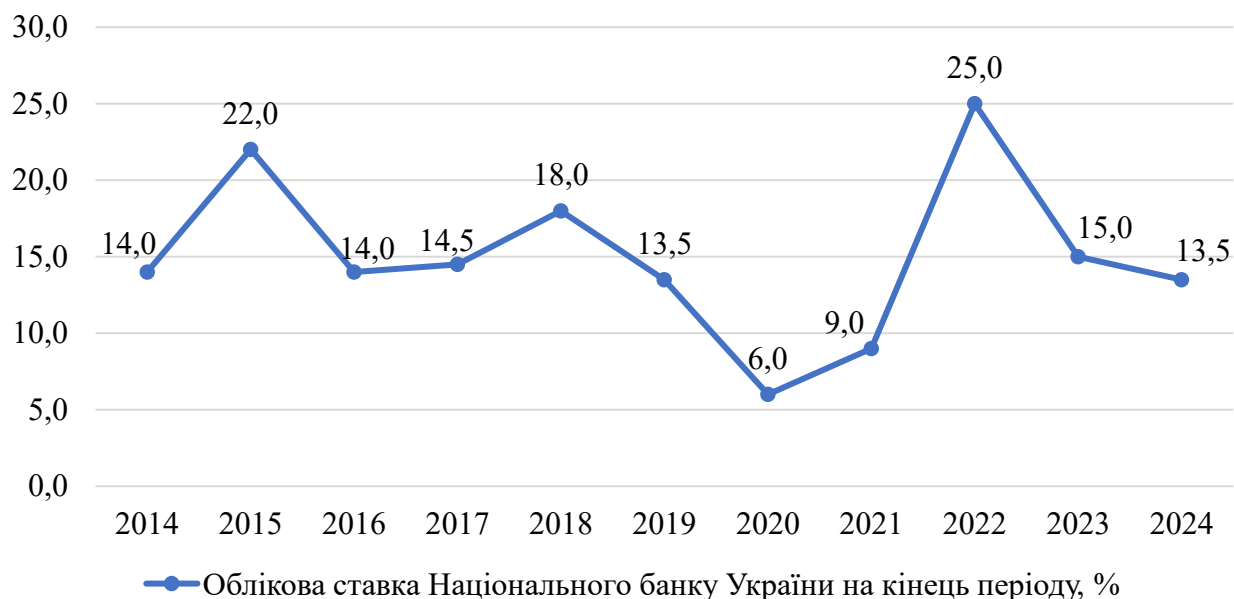


Рис. 2.10. Динаміка облікової ставки Національного банку України на кінець періоду у 2014–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [92]

Відображена траєкторія облікової ставки НБУ (на кінець відповідних років) характеризується суттєвою волатильністю, що свідчить про гнучку зміну монетарних умов під впливом макроекономічної нестабільності, інфляційних ризиків, валютних коливань та кризових явищ в економіці. У 2014-2015 рр. облікова ставка зросла з 14,0% до 22,0%, що свідчило про посилення жорсткості монетарної політики НБУ. Така динаміка була зумовлена необхідністю стримування інфляційного тиску, стабілізації валютного ринку та підтримання фінансової стабільності. Високий рівень облікової ставки в цей період обмежував доступність кредитних ресурсів для суб'єктів підприємництва, оскільки підвищення вартості грошей для банків зазвичай трансформується у зростання процентних ставок за кредитами.

У 2016-2017 рр. спостерігалось певне пом'якшення монетарних умов: ставка знизилася до 14,0% у 2016 р. та становила 14,5% у 2017 р. Це могло створювати передумови для поступового здешевлення кредитних ресурсів,

однак рівень ставки залишався достатньо високим для активного кредитного стимулювання підприємницької діяльності.

У 2018 р. облікова ставка знову підвищилася до 18,0%, що вказує на повернення до більш жорсткої монетарної політики. У 2019–2021 рр. простежується тенденція до її зниження: з 13,5% у 2019 р. до 6,0% у 2020 р. та 9,0% у 2021 р. Найнижче значення за аналізований період зафіксовано у 2020 р. – 6,0%, що відображало політику стимулювання економічної активності та підтримки кредитування в умовах уповільнення ділової активності.

Найбільш різке зростання облікової ставки відбулося у 2022 р., коли її рівень досяг 25,0%. Це максимальне значення за 2014–2024 рр. Таке підвищення свідчило про надзвичайне посилення монетарної політики в умовах воєнного стану, зростання інфляційних ризиків, девальваційного тиску та необхідності збереження макрофінансової стабільності. Для підприємництва це означало суттєве подорожчання кредитних ресурсів і звуження можливостей залучення банківського фінансування для інвестиційного розвитку.

У 2023–2024 рр. облікова ставка поступово знижувалася: до 15,0% у 2023 р. та 13,5% у 2024 р. Це свідчить про певне пом'якшення монетарної політики порівняно з піковим рівнем 2022 р. Водночас ставка залишалася вищою, ніж у 2020–2021 рр., що означає збереження відносно дорогих кредитних ресурсів для бізнесу.

Узагальнюючи, динаміка облікової ставки НБУ у 2014–2024 рр. демонструє циклічне чергування періодів жорсткої та помірно м'якої монетарної політики. Для розвитку підприємництва високі значення облікової ставки є стримувальним чинником, оскільки вони підвищують вартість кредитів, зменшують інвестиційну активність підприємств і посилюють фінансове навантаження на бізнес. Натомість зниження облікової ставки може створювати сприятливіші умови для розширення кредитування, активізації виробництва та інвестиційної діяльності, однак ефективність цього впливу залежить також від стану банківської системи, рівня ризиків, попиту на кредити та загальної макроекономічної ситуації.

Водночас для комплексної оцінки впливу банківського кредитування на розвиток підприємницької діяльності недостатньо лише оцінити динаміку кредитування. Важливим є також з'ясування того, наскільки обсяги кредитів, наданих суб'єктам господарювання, пов'язані з результативними показниками діяльності підприємств, зокрема з обсягом реалізованої продукції, товарів і послуг. Саме цей показник відображає масштаби господарської активності підприємницького сектору та може бути використаний як індикатор економічної віддачі від залучених фінансово-кредитних ресурсів.

Для ідентифікації зазначеного зв'язку доцільним є емпіричне оцінювання кореляційної залежності між обсягами отриманих кредитів та реалізованої продукції у сегменті великого підприємництва України протягом 2017-2024 рр. (рис. 2.11).

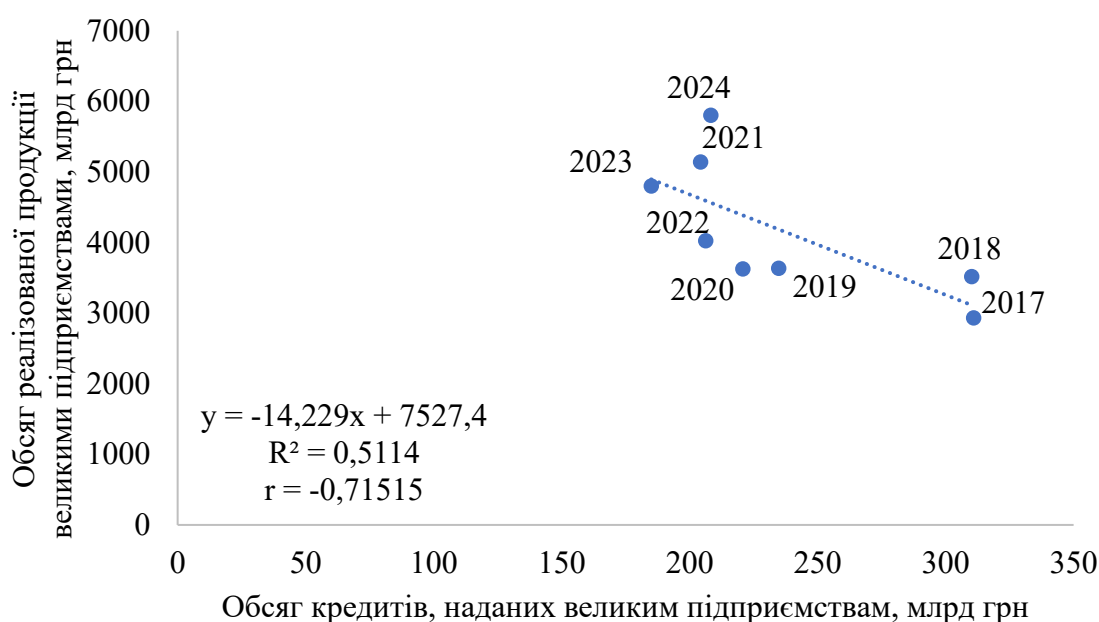


Рис. 2.11. Кореляційна залежність між обсягом кредитів, наданих великим підприємствам, та обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) великими підприємствами в Україні у 2017–2024 рр.*

* Аналітичні дані кредитів, що надані великим підприємствам у 2014–2016 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ, тому розрахунок проводитимемо за період 2017–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [76; 92]

На рисунку 2.11 представлено кореляційну залежність між обсягом кредитів, наданих великим підприємствам, та обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) великими підприємствами в Україні у 2017-2024 рр. Побудована лінія тренду має спадний нахил, що свідчить про наявність оберненого зв'язку між досліджуваними показниками. Це підтверджується і значеннями коефіцієнта кореляції $r = -0,71515$, який демонструє, що у досліджуваному періоді збільшення обсягів кредитування великих підприємств не супроводжувалося відповідним зростанням обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг). Рівняння тренду $y = -14,229x + 7527,4$ свідчить, що за умов досліджуваної вибірки збільшення кредитів на 1 млрд грн статистично пов'язане зі зменшенням обсягу реалізованої продукції приблизно на 14,2 млрд грн.

Отже, виявлений обернений кореляційний зв'язок між обсягом кредитів, наданих великим підприємствам, та обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) вказує на те, що банківське кредитування у досліджуваному періоді не виступало визначальним чинником нарощування реалізаційної активності великих підприємств. Це може бути пов'язано з тим, що великі підприємства мають ширші фінансові можливості для забезпечення власного розвитку, зокрема за рахунок внутрішніх джерел фінансування, накопиченого капіталу, нерозподіленого прибутку або альтернативних інструментів залучення ресурсів. Відповідно, кредитування для цієї групи підприємств може мати не стільки стимулюючий, скільки допоміжний або ситуативний характер.

Наступним кроком є проведення кореляційного аналізу для суб'єктів середнього бізнесу. Параметри взаємозв'язку між обсягом їхнього кредитування та вартістю реалізованої продукції протягом 2017-2024 рр. представлено на рисунку 2.12.

Розташування точок і висхідна лінія тренду на рисунку 2.12 свідчать про наявність прямого позитивного зв'язку між досліджуваними показниками, тобто зі збільшенням обсягів кредитування середніх підприємств загалом зростає й обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг).

Рівняння лінійної регресії має вигляд $y = 38,681x - 3510,8$, а це означає, що

в межах досліджуваного періоду збільшення обсягу кредитів, наданих середнім підприємствам, на 1 млрд грн статистично пов'язане зі зростанням обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) приблизно на 38,7 млрд грн.

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,6249$ вказує, що близько 62,5% варіації обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) середніх підприємств можна пояснити змінами в обсягах їх кредитування. Інші 37,5% залежать від впливу інших чинників, таких як рівень ділової активності, попит на продукцію, інфляційні процеси, воєнні ризики, доступ до фінансових ресурсів, державної підтримки, інвестиційної активності тощо.

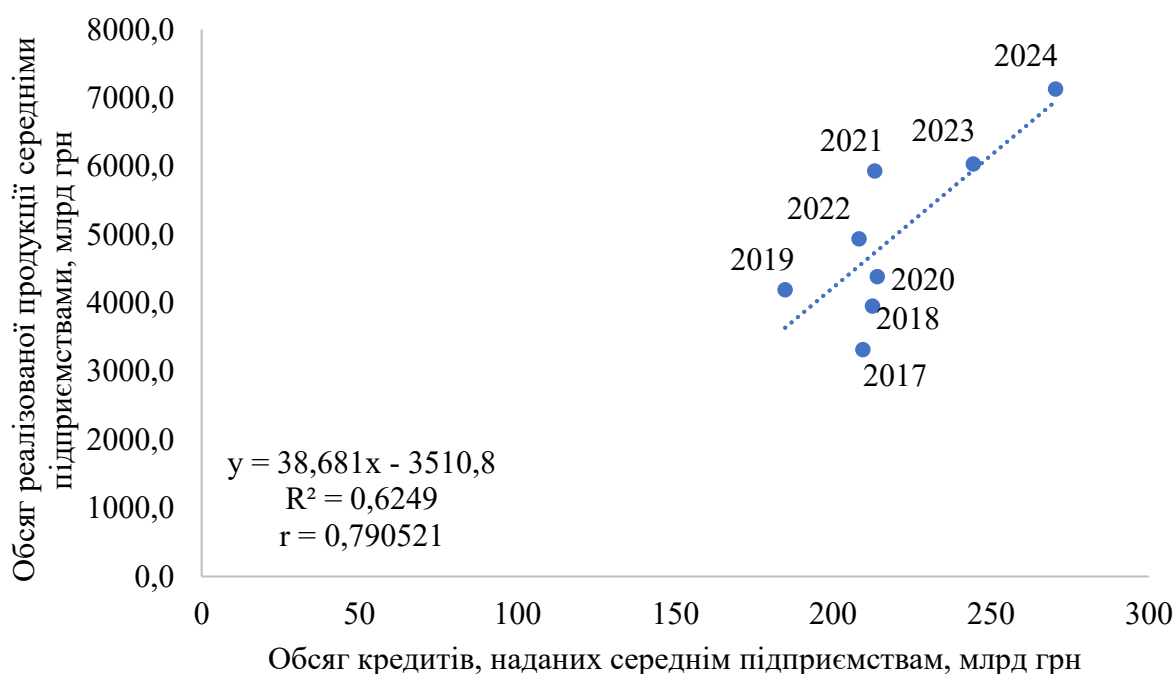


Рис. 2.12. Кореляційна залежність між обсягом кредитів, наданих середнім підприємствам, та обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) середніми підприємствами в Україні у 2017–2024 рр.*

* Аналітичні дані кредитів, що надані середнім підприємствам у 2014–2016 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ, тому розрахунок проводитимемо за період 2017–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [76; 92]

Коефіцієнт кореляції $r = 0,790521$ вказує на достатньо тісний прямий зв'язок між обсягом кредитування та обсягом реалізованої продукції (товарів,

послуг) середніх підприємств. Це дає підстави стверджувати, що кредитні ресурси відіграють важливу роль у забезпеченні поточної діяльності та розширенні виробничо-збутових можливостей середнього бізнесу.

Динаміка показників демонструє певні відхилення за окремими роками. Зокрема, у 2021 р. за порівняно помірного обсягу кредитування спостерігався високий обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), що може бути пов'язано з післякризовим відновленням економічної активності. У 2022 р. значення показників зазнали впливу воєнних умов, однак у 2023-2024 рр. простежується подальше зростання як кредитування, так і реалізованої продукції. Найвищі значення обох показників зафіксовано у 2024 р., що підтверджує посилення ролі кредитних ресурсів у підтримці діяльності середніх підприємств.

Отже, результати аналізу кореляційної залежності свідчать, що для середніх підприємств кредитування є важливим фінансовим інструментом активізації розвитку. На відміну від великих підприємств, які частіше мають ширший доступ до власних фінансових ресурсів, середні підприємства більшою мірою залежать від залученого капіталу. Тому розширення доступу середнього бізнесу до кредитних ресурсів може сприяти збільшенню обсягів виробництва, реалізації продукції (товарів, послуг) та загальному пожвавленню підприємницької діяльності в Україні.

Подальший аналіз передбачає дослідження залежності між кредитуванням та обсягом реалізованої продукції. На рис. 2.13 представлено кореляційний аналіз між обсягом кредитів, наданих малим підприємствам, та обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами України у 2017–2024 рр. Зображена лінія тренду має спадний характер, чим пояснює наявність оберненого зв'язку між досліджуваними показниками.

Рівняння регресії $y = -16,168x + 2951,5$ демонструє, що за збільшення обсягу кредитування малих підприємств на 1 млрд грн обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), за умов лінійної моделі, зменшується в середньому на 16,168 млрд грн. Однак такий результат не слід трактувати як прямий негативний вплив кредитування на діяльність малих підприємств, оскільки сила

зв'язку є недостатньо високою.

Коефіцієнт кореляції $r = -0,3867$ вказує на слабкий або помірний обернений зв'язок між обсягом кредитів і обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств. Водночас коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,1496$ означає, що лише близько 15% змін обсягу реалізованої продукції малих підприємств можна пояснити змінами обсягу кредитування. Решта змін зумовлена іншими чинниками, такими як макроекономічна нестабільність, інфляційні процеси, війсьні ризики, зміна попиту, податкове навантаження, доступність державних програм підтримки, власні фінансові ресурси підприємств тощо.

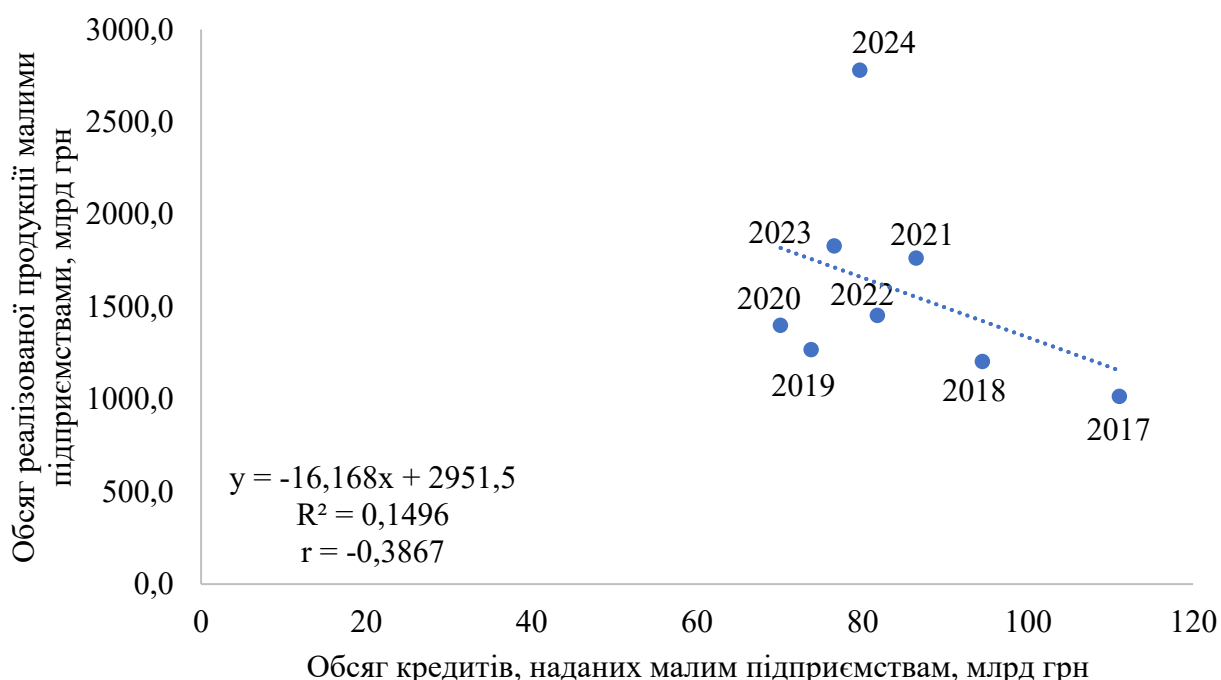


Рис. 2.13. Кореляційна залежність між обсягом кредитів, наданих малим підприємствам, та обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами в Україні у 2017–2024 рр.*

* Аналітичні дані кредитів, що надані малим підприємствам у 2014–2016 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ, тому розрахунок проводитимемо за період 2017–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [76; 92]

Варто відмітити і те, що найбільший обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами спостерігався у 2024 р., однак він не

супроводжувався максимальним обсягом кредитування. Натомість у 2017 р. за відносно високого обсягу кредитів обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) був значно нижчим, що підтверджує відсутність стійкої прямої лінійної залежності між кредитуванням малих підприємств та результатами їхньої діяльності. Тому, результати аналізу кореляційної залежності свідчать, що кредитування малих підприємств у 2017-2024 рр. не мало визначального впливу на зміну обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг).

Для малого бізнесу кредитні ресурси можуть виступати важливим інструментом фінансування, однак їхній вплив на активізацію розвитку підприємництва є опосередкованим і залежить від загального економічного середовища, вартості кредитів, умов їх отримання та здатності підприємств ефективно використовувати залучені фінансові ресурси.

Подальший аналіз присвячено дослідженню кореляційної залежності між обсягами кредитування та обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) мікропідприємств України у 2017-2024 рр. (рис. 2.14). Побудована на графіку лінія тренду має додатний нахил, що свідчить про наявність прямого зв'язку між досліджуваними індикаторами: зі зростанням обсягів фінансування масштаби реалізації у цьому сегменті також демонструють висхідну динаміку.

Водночас значення коефіцієнта кореляції ($r = 0,3156$) вказує на слабкий характер цього взаємозв'язку. Це означає, що залучення кредитних коштів певною мірою корелює з активізацією господарської діяльності мікробізнесу, однак його вплив на загальні результати не є визначальним.

Варто відмітити показники відхилення у 2022-2024 рр., коли за відносно значних обсягів кредитування обсяг реалізованої продукції мікропідприємств суттєво знизився. Це може бути пов'язано з негативним впливом воєнних дій, зниженням ділової активності, скороченням попиту, погіршенням логістики, зростанням витрат та загальною нестабільністю підприємницького середовища. Найбільш сприятлива ситуація спостерігалася у 2021 р., коли при високому рівні кредитування було зафіксовано найбільший обсяг реалізованої продукції.

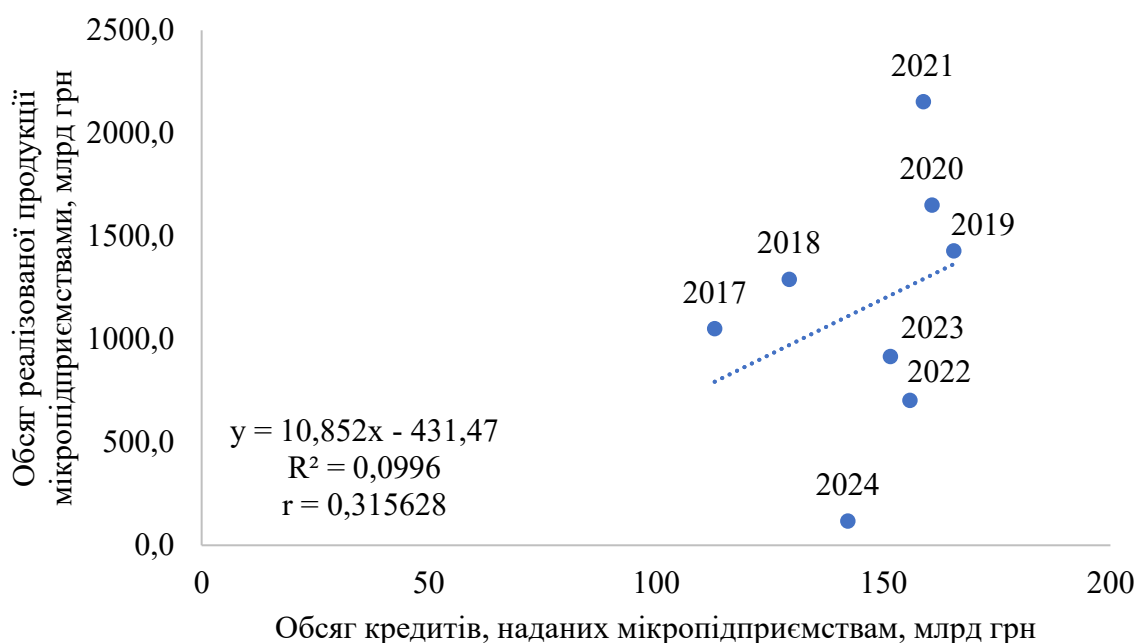


Рис. 2.14. Кореляційна залежність між обсягом кредитів, наданих мікропідприємствам, та обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) мікропідприємствами в Україні у 2017–2024 рр.*

* Аналітичні дані кредитів, що надані мікропідприємствам у 2014–2016 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ, тому розрахунок проводитимемо за період 2017–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [76; 92]

Отже, результати кореляційного аналізу свідчать, що кредитування мікропідприємств має певний позитивний зв'язок з обсягами їх реалізованої продукції, однак цей зв'язок є слабким. Це дає підстави стверджувати, що для мікропідприємств кредитні ресурси є важливим, але недостатнім чинником активізації розвитку. Ефективність їх використання значною мірою залежить від загального стану економіки, платоспроможного попиту, інституційної підтримки, безпечових умов та здатності мікробізнесу адаптуватися до кризових змін.

Таким чином, проведений кореляційний аналіз параметрів функціонування підприємств різних розмірних груп та обсягів реалізованої ними продукції підтверджує ключову роль кредитних ресурсів у забезпеченні розвитку саме середнього бізнесу. Водночас коефіцієнт кореляції фіксує лише щільність та

напрям взаємозв'язку між досліджуваними показниками, не відображаючи ступінь чутливості зміни обсягів реалізації у відповідь на динаміку кредитування. З огляду на це, логічним кроком є розрахунок коефіцієнта еластичності обсягу реалізованої продукції середніх підприємств відносно коливань обсягів їхнього кредитування (табл. 2.20). Такий підхід дозволить оцінити не лише наявність зв'язку, а й безпосередню реакцію результативного показника на зміну фінансово-кредитного забезпечення цього сектору.

Таблиця 2.20

Розрахунок коефіцієнта еластичності обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) середніми підприємствами щодо зміни обсягу кредитування середніх підприємств у 2017–2024 рр.*

Рік	Обсяг кредитів, наданих середнім підприємствам, млрд грн	Темп приросту обсягу кредитів, наданих середнім підприємствам, %	Обсяг реалізованої продукції середніми підприємствами, млрд грн	Темп приросту обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) середніми підприємствами, %	Коефіцієнт еластичності
2017	209,5	-	3315,0	-	-
2018	212,5	1,43	3954,1	19,28	13,463
2019	184,8	-13,04	4194,5	6,08	-0,466
2020	214,0	15,80	4384,7	4,53	0,287
2021	213,2	-0,37	5931,9	35,29	-94,391
2022	208,2	-2,35	4938,6	-16,75	7,140
2023	244,4	17,39	6032,7	22,15	1,274
2024	270,5	10,68	7127,6	18,15	1,700

* Аналітичні дані кредитів, що надані середнім підприємствам у 2014–2016 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ, тому розрахунок проводитимемо за період 2017–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [76; 92]

Дані таблиці 2.20 дають змогу оцінити, наскільки зміна кредитних ресурсів супроводжувалася зміною результативного показника діяльності середнього бізнесу – обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг).

Результати розрахунків свідчать, що вплив кредитування на обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) середніх підприємств був нерівномірним упродовж 2017-2024 рр. Найбільш чітко позитивна залежність проявилася у 2023-2024 рр., коли збільшення кредитування супроводжувалося

випереджальним зростанням обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг). Це дає підстави стверджувати, що кредитні ресурси можуть виступати важливим фінансовим інструментом активізації розвитку середніх підприємств, однак ефективність їх впливу залежить від загального макроекономічного середовища, рівня ділової активності, доступності фінансування та стійкості підприємницького сектору. Однак такі дані не дають можливості оцінити кількісні параметри впливу кредитного фінансування на зміну обсягу реалізованої продукції. Для цього доцільно застосувати інтегральний показник еластичності, який покаже загальну чутливість обсягів реалізації до зміни кредитування за весь період 2017-2024 рр. Розрахуємо інтегральний показник за формулою:

$$E_{int} = \frac{\frac{Y_{2024}-Y_{2017}}{Y_{2017}}}{\frac{X_{2024}-X_{2017}}{X_{2017}}}, \quad (2.4)$$

де, Y – обсяг реалізованої продукції;

X – обсяг кредитування.

Використовуючи дані табл. 2.20 отримаємо:

$$E_{int} = \frac{\frac{7127,6-3315,0}{3315,0}}{\frac{270,5-209,5}{209,5}} = \frac{1,150}{0,291} \approx 3,95$$

Інтегральний коефіцієнт еластичності становить близько 3,95, що є свідченням високої чутливості обсягів реалізованої продукції середніх підприємств до зміни обсягів їх кредитування. Виходячи з наведених розрахунків можна стверджувати, що зростання обсягів кредитування на 1% у середньому супроводжувалося збільшенням обсягів реалізації приблизно на 3,95% за досліджуваний період.

У свою чергу, зростання обсягів виробництва та реалізації продукції всіма

суб'єктами господарювання позитивно впливає на формування валової доданої вартості, збільшення доходів підприємств, розширення податкової бази та, як наслідок, на зростання ВВП.

Загалом проведені розрахунки свідчать, що взаємозв'язок між обсягами кредитування підприємств та обсягом реалізованої продукції має неоднаковий характер залежно від розміру суб'єктів господарювання. Найбільш виражена позитивна залежність простежується для середніх підприємств, де коефіцієнт кореляції становить близько 0,79, що вказує на достатньо тісний зв'язок між зростанням кредитних ресурсів і збільшенням обсягів реалізації продукції. Це підтверджується і розрахованим інтегральним коефіцієнтом еластичності, який становить приблизно 3,95.

Для великих підприємств зв'язок є оберненим, що може свідчити про те, що їхні обсяги реалізації меншою мірою залежать від банківського кредитування, а більше визначаються власними фінансовими ресурсами, масштабом діяльності, інвестиційними можливостями та зовнішньоекономічною кон'юнктурою. Для малих і мікропідприємств залежність також є слабшою, що може пояснюватися обмеженим доступом до кредитів, вищими ризиками, нестабільністю діяльності та недостатньою фінансовою стійкістю цих суб'єктів.

Отже, результати аналізу дають підстави стверджувати, що кредитування є важливим чинником активізації підприємницької діяльності, однак його вплив є найбільш результативним саме для середніх підприємств. Це підкреслює необхідність посилення доступності фінансово-кредитних інструментів для малого та мікропідприємництва, а також удосконалення механізмів підтримки підприємств з урахуванням їхнього розміру, фінансових можливостей і потреб у розвитку.

Підсумовуючи результати оцінювання, можна констатувати, що фінансово-кредитні детермінанти мають визначальний, але структурно неоднорідний вплив на динаміку національного бізнес-середовища. Математично доведена асиметрія еластичності та щільності кореляційного

зв'язку (від помірно-високого рівня $r = 0,7905$ для середнього сегмента до критично низького $r = 0,3867$ для малих і мікропідприємств) яскраво свідчить про системні збої у трансмісійному фінансовому середовищі. Наявні ринкові умови та діюча банківська кон'юнктура де-факто блокують доступ найбільш масового, дрібного підприємництва до довгострокового інвестиційного капіталу. Виявлена диспропорція підтверджує, що традиційне точкове регулювання фінансового сектору не здатне вирівняти ці деформації самостійно. Отримані аналітичні результати доповнюють висновки щодо наявності деструктивних трендів та інвестиційної асиметрії у підприємницькому секторі та доводять об'єктивну вичерпаність потенціалу ринкової саморегуляції, актуалізуючи необхідність впровадження системних механізмів активізації підприємницької діяльності на засадах збалансування її фінансово-кредитного забезпечення.

Висновки до розділу 2

1. За результатами моніторингу сучасного стану та ключових тенденцій розвитку підприємництва доведено, що попри високий адаптаційний потенціал та здатність суб'єктів господарювання до інерційного виживання в умовах перманентних криз і воєнно-економічних шоків, внутрішня структура вітчизняного бізнесу залишається критично деформованою. Встановлено абсолютне кількісне домінування мікро- та малого підприємництва на тлі їхньої низької капіталізації та високої вразливості до чинників екзогенного середовища. Доведено, що традиційні ринкові інструменти саморегуляції у досліджуваному секторі є остаточно вичерпаними, а існуючі розрізнені заходи державної підтримки мають фрагментарний характер і не здатні забезпечити якісного структурного стрибка.

2. На основі оцінювання базових економічних індикаторів виявлено парадокс між високою соціальною значущістю мікро- та малого бізнесу як головного демпфера безробіття (де частка зайнятих у мікросегменті досягла максимуму у 39% у 2024 р.) та його хронічною фінансово-інвестиційною

неспроможністю (частка капітальних інвестицій мікропідприємств становить лише 2,55% на тлі концентрації понад 86% інвестицій у великому й середньому бізнесі). Розрахований у роботі Інтегральний індекс розвитку підприємництва унаочнив волатильний, хвилюподібний характер адаптації сектору (із найнижчим середнім значенням індексу для мікробізнесу - 1,343 порівняно із загальноринковим 1,507), що підтверджує нездатність дрібного підприємництва самостійно перейти від стратегії виживання до технологічного відновлення.

3. За результатами економіко-математичного моделювання впливу фінансово-кредитних детермінант встановлено, що результативний зв'язок між обсягами банківського кредитування та обсягами реалізації продукції простежується виключно для середніх підприємств ($r = 0,7905$; коефіцієнт еластичності – 3,95). Водночас для малого та мікросегмента виявлено слабку залежність ($r = 0,3867$), що обумовлено високою вартістю капіталу та жорсткими заставними вимогами комерційних банків, які де-факто ізолюють масового дрібного підприємця від довгострокових інвестиційних ресурсів і посилюють структурні диспропорції ринку.

4. Дістав подальшого розвитку методичний підхід до аналітичного оцінювання умов розвитку підприємницької діяльності. На відміну від існуючих підходів, які обмежуються локальним аналізом фінансових або демографічних показників бізнесу, запропонований підхід інтегрує в єдину аналітичну матрицю дворівневу систему оцінки, яка передбачає поєднання розрахунку нормованого Інтегрального індексу за розмірними групами підприємств для відстеження динаміки їхньої життєздатності із математичним вимірюванням щільності та еластичності впливу кредитних детермінант на результуючі показники їхньої діяльності. Завдяки цьому забезпечується не лише фіксація поточних змін, а й ідентифікація глибинних причинно-наслідкових зв'язків та точок збоїв у механізмах фінансової трансмісії в економіці.

5. Класифіковано ключові бар'єри активізації підприємництва в Україні. Синтез результатів аналізу дозволив згрупувати стримуючі чинники у три базові блоки, які потребують системного нівелювання: інституційно-регуляторні

(високий рівень трансакційних витрат бізнесу, реактивний характер державної підтримки), макроекономічні (висока вартість позикового капіталу, інвестиційний голод малого сегмента) та безпеково-деструктивні (руйнування інфраструктури, втрата кадрового потенціалу, розрив логістичних ланцюгів). Обґрунтовано, що кумулятивний ефект цих бар'єрів блокує процеси розширеного відтворення та капіталізації суб'єктів господарювання.

6. Доведено, що розроблений та апробований Інтегральний індекс розвитку підприємництва (зокрема його сегментні значення для мікро- та малого бізнесу) за своєю суттю є об'єктивним індикатором стану середовища. Це дає обґрунтовані підстави визначити цей індекс як базовий результуючий критерій для майбутнього теоретичного та практичного оцінювання ефективності будь-яких регуляторних чи стимулюючих систем.

7. Доведено неспроможність чинної монетарної та фіскальної кон'юнктури забезпечити паритетні умови для розвитку різних масштабів бізнесу. Встановлено, що жорсткі вимоги банківського сектору до заставного майна на тлі високих відсоткових ставок де-факто ізолюють масове мікро- та мале підприємництво від довгострокових інвестиційних ресурсів, консервуючи його в межах вимушеної самозайнятості.

Сукупність отриманих результатів, від структурних деформацій та інвестиційних диспропорцій до розривів у фінансово-кредитному забезпеченні, свідчить про системний характер деформацій у підприємницькому секторі України. Виявлені деструкції не можуть бути усунуті в межах чинної фрагментарної регуляторної парадигми. Зазначені результати доводять доцільність розробки комплексного механізму активізації підприємницької діяльності, що дозволить інтегрувати інституційні, фінансові та операційні ресурси для підтримки продуктивного розвитку суб'єктів господарювання.

8. Результати досліджень знайшли відображення у публікаціях [5], [6], [13], [15], [16], [18], [22], [23], [69], [70], [81], [87].

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальні підходи до формування комплексного механізму активізації розвитку підприємництва

Формування сучасної архітектури комплексного механізму активізації розвитку підприємництва в Україні зумовлене глибокими структурними деформаціями національного бізнес-сектору, які вичерпали потенціал традиційних ринкових інструментів саморегуляції та фрагментарних державних програм підтримки. Емпіричний аналіз підтверджує критичний дисбаланс у внутрішній структурі підприємництва: абсолютне кількісне домінування мікро- та малого бізнесу (понад 95% суб'єктів) за одночасного скорочення частки середніх підприємств. Така диспропорція змушує більшість суб'єктів господарювання орієнтуватися на стратегію інерційного виживання замість довгострокової капіталізації, інноваційного розвитку та розширеного відтворення.

Інституційно-регуляторна передумова полягає у фрагментарності та реактивному характері чинних заходів державної підтримки. Більшість програм спрямована на подолання наслідків криз, а не на створення системних умов для якісного зростання. Розпорошеність інструментів не забезпечує кумулятивного ефекту та структурних зрушень у бізнес-середовищі. Це актуалізує необхідність переходу від розрізненого адміністрування окремих пільг і субсидій до інтегрованого механізму, здатного синхронізувати фіскальні, монетарні, цифрові та інфраструктурні важелі впливу.

Ресурсно-фінансова передумова проявляється у значній асиметрії доступу до кредитних ресурсів. Середні підприємства, які демонструють вищу віддачу від фінансового левериджу, стикаються з високою вартістю капіталу та

жорсткими вимогами банків щодо заставного забезпечення. Це суттєво обмежує інвестиційні можливості перспективного бізнесу. Додатковим стримуючим фактором залишаються високі трансакційні витрати, спричинені регуляторною невизначеністю, бюрократичними процедурами та частою зміною правил гри. Такі приховані витрати часто нівелюють позитивний ефект від прямих фінансових впливань.

Сукупність зазначених передумов свідчить про вичерпання лінійних моделей регулювання підприємництва. Сучасні умови розвитку економіки України вимагають створення комплексного адаптивного механізму, здатного не лише абсорбувати зовнішні шоки, а й активно трансформувати структуру підприємницького сектору, забезпечуючи перехід від моделі пасивного виживання до стійкого інноваційного зростання.

Під комплексним механізмом активізації розвитку підприємництва (далі – МАРП) пропонується розуміти адаптивну багаторівневу цифрову платформу, яка забезпечує диференційовану, проактивну та тригерну підтримку суб'єктів господарювання залежно від їхнього масштабу та поточного рівня безпекової та економічної стійкості. Механізм функціонує як єдина координаційна система, що поєднує державні регуляторні органи, банківський сектор та бізнес-асоціації через інтегровану цифрову інфраструктуру з елементами блокчейн-технологій. Його ключовими характеристиками є дворівнева архітектура (стабілізаційний контур для мікро- та малого підприємництва та інвестиційно-розвитковий контур для середнього бізнесу), постійний моніторинг у реальному часі, алгоритмізований (тригерний) перерозподіл ресурсів та превентивна мінімізація трансакційних витрат бізнесу. На відміну від традиційних фрагментарних моделей, МАРП діє як самоналаштовувана система, здатна оперативно переходити від режиму виживання до режиму капіталізації залежно від динаміки результуючого індексу активізації розвитку підприємництва (РА).

Запропоноване авторське визначення відрізняється від підходів, що домінують у сучасній науковій літературі. Традиційні моделі здебільшого розглядають механізми як уніфіковану сукупність лінійних або суто фінансових

регуляторів, орієнтованих на усередненого суб'єкта господарювання без урахування внутрішньої неоднорідності бізнес-сектору. Авторський підхід акцентує увагу на глибокій диференціації інструментів підтримки, обов'язковій мінімізації трансакційних витрат та високій адаптивності системи до умов перманентної турбулентності.

Ефективність практичної реалізації МАРП залежить від дотримання комплексу критичних умов. Макроекономічна та безпекова умова передбачає забезпечення передбачуваності державної регуляторної політики та системне зниження адміністративного тиску на бізнес. Фінансово-ринкова умова вимагає скоординованої взаємодії держави, банківського сектору та міжнародних фінансових організацій для пом'якшення вимог до заставного забезпечення під державні гарантії. Ресурсно-інфраструктурна умова передбачає розбудову мережі регіональних інститутів розвитку та сучасної цифрової сервісної інфраструктури. Цифрова умова є визначальною для функціонування блоку моніторингу та зворотного зв'язку. Суспільно-інституційна умова полягає у підвищенні рівня довіри між державою та підприємницьким середовищем через перехід до моделі рівноправного соціально-економічного партнерства.

Специфіка зовнішнього середовища України суттєво впливає на архітектуру механізму. Перманентна кризовість та безпекова турбулентність, спричинена повномасштабною війною, руйнуванням інфраструктури, блокуванням логістичних коридорів та міграцією кваліфікованої робочої сили, вимагають від механізму не просто реактивності, а постійної готовності до швидкого перемикання між режимами підтримки. Інституційна деформація та слабкість традиційного ринкового саморегулювання проявляються у розірваності зв'язків між державними органами та реальними потребами бізнесу, що робить неефективними класичні інструменти регулювання. Критична структурна диспропорція бізнес-демографії, високий рівень кредитного та інвестиційного голоду, а також жорсткі євроінтеграційні вимоги (СВАМ, ESG-стандарти) створюють додаткові виклики. У цих умовах МАРП повинен поєднувати захисну функцію (збереження життєздатності бізнесу під час шоків)

зі стимулюючою (прискорення капіталізації та інтеграції в європейські ланцюги доданої вартості). Саме тому механізм набуває рис антикризового, структурно-диференційованого та адаптивно-цифрового інструменту, орієнтованого на перетворення зовнішніх загроз у внутрішні джерела конкурентних переваг.

Ключові якісні ознаки механізму розкриваються через наступні принципові відмінності від традиційних моделей:

- структурна диференціація, яка передбачає чітке розмежування інструментальних контурів залежно від масштабу бізнесу. Для мікро- та малого підприємництва пріоритет віддається мінімізації інституційних бар'єрів, цифровізації та безповоротним адаптаційним грантам. Для середнього бізнесу акцент робиться на активізації кредитного плеча, компенсації відсоткових ставок та стимулюванні інвестицій;

- інституційно-трансакційна захищеність, що забезпечує синхронізацію фінансових стимулів з очищенням регуляторного середовища. Механізм діє як інституційний фільтр, що перетворює зовнішні регуляторні шоки на прозорі та прогнозовані алгоритми взаємодії суб'єктів господарювання з державою;

- глибока інтеграція з цифровим простором («Дія», електронне урядування), що дозволяє автоматизувати моніторинг і розподіл ресурсів, зводячи до мінімуму суб'єктивний чинник (людський фактор) при прийнятті рішень щодо підтримки бізнесу та кардинально підвищує швидкість реакції системи на зовнішні загрози;

- двовекторний євроінтеграційний фільтр допомагає бізнесу адаптуватися до вимог ЄС та використовувати їх як конкурентну перевагу;

- гнучкість архітектури, що реалізується через тригерний механізм перерозподілу ресурсів.

Сутність алгоритмізованого (тригерного) перерозподілу ресурсів у межах МАРП полягає у запровадженні чітких правил та нормативно фіксованих сценаріїв у контур державного регулювання підприємництва. Це передбачає формування такої архітектури державних і регіональних програм, за якої зміна цільового спрямування фінансових, організаційних та інформаційних потоків

відбувається дискретно - як безпосередня реакція на перетин показником РА критичних порогових значень, що фіксуються блоком моніторингу. На практиці цей підхід реалізується через розробку та заздалегідь законодавче затвердження Кабінетом Міністрів України гнучких протоколів антикризового реагування. Відтак, процес переспрямування капіталу з довгострокових інвестиційних проєктів на тактичну підтримку операційної ліквідності та життєздатності бізнесу звільняється від необхідності проходження тривалих бюрократичних погоджень, що дозволяє мінімізувати часовий лаг між моментом виникнення екзогенного шоку та отриманням адаптаційного імпульсу кінцевим суб'єктом підприємництва.

Формалізація механізму має такий вигляд:

$$\text{МАРП} = \{ \text{МА}; (\text{С}, \text{О}); (\text{ПР}, \text{Ф}, \text{КУ}); (\text{І}, \text{Мет}); (\text{ВС}, \text{ЗС}); \text{Заб}; \text{ЗЗ}; \text{РА} \} \quad (3.1)$$

Де:

МА – цільовий вектор;

(С, О) – суб'єктно-об'єктний базис;

(ПР, Ф, КУ) – функціонально-регулятивний блок;

(І, Мет) – інструментально-методичний блок;

(ВС, ЗС) – середовище функціонування;

Заб – ресурсне та інформаційне забезпечення;

ЗЗ – зворотний зв'язок та моніторинг;

РА – результуючий показник активізації розвитку підприємництва, що є виходом системи механізму.

Ця формула відображає цілісну архітектуру механізму, де кожен елемент виконує конкретну роль. МА – це стратегічний цільовий вектор, що задає напрямок усього механізму. (С, О) – суб'єктно-об'єктний базис, у якому держава, банки та бізнес-асоціації виступають активними суб'єктами впливу, а диференційовані за масштабом підприємства – об'єктами підтримки. (ПР, Ф, КУ)

– функціонально-регулятивний блок, що поєднує принципи, функції та контур управління. (І, Мет) – інструментально-методичний блок, який включає конкретні важелі та методи їх застосування. (ВС, ЗС) – внутрішнє та зовнішнє середовище функціонування. Заб забезпечує ресурсне та інформаційне живлення системи. ЗЗ – блок зворотного зв'язку та моніторингу, який виступає «нервовою системою» механізму. РА – результуючий показник, що відображає ефективність роботи всієї системи та слугує основним сигналом для її самоналаштування.

Блок зворотного зв'язку та моніторингу (ЗЗ) є центральним елементом адаптивності механізму. Він функціонує на основі інтегрованої цифрової платформи, що синхронізована з системами «Дія», податковими реєстрами, даними Національного банку та регіональною статистикою. У реальному часі (з оновленням не рідше одного разу на добу) збираються та аналізуються ключові дані: динаміка кількості активних підприємств, обсяги кредитування, рівень простроченої заборгованості, темпи релокації, експортна активність, індекс ділової активності РМІ та значення інтегрального показника РА.

Моніторинг здійснюється за системою КРІ, що включає індекс структурної адаптивності, індекс ринкової динаміки та індекс трансформаційної стійкості. Тригерний механізм спрацьовує автоматично при перетині встановлених порогових значень. Наприклад, падіння РА нижче 1,75 протягом двох звітних періодів або зниження частки кредитів у банківських активах більше ніж на 8% автоматично переводить механізм у стабілізаційний режим з пріоритетом грантової підтримки мікро- та малого бізнесу. При поверненні показника вище 1,92 система переходить у режим розвитку, активуючи інвестиційні інструменти для середнього підприємництва. Усі рішення фіксуються у блокчейн-реєстрі, що забезпечує прозорість і незмінність даних.

Першим і визначальним елементом кортежу є цільовий вектор (МА), який виконує роль головного стратегічного орієнтира і визначає вектор спрямованості всіх інших компонентів системи. У межах пропонованої концепції метою комплексного механізму (МАРП) визначено обґрунтування та реалізацію гнучких регуляторно-фінансових стимулів для якісної трансформації

підприємницького сектору України, що забезпечується через нарощування капіталізації суб'єктів господарювання, активізацію їхнього інноваційно-експортного потенціалу та формування превентивної резильєнтності до екзогенних шоків. Досягнення поставленої мети вимагає послідовного вирішення комплексу взаємопов'язаних завдань:

- інституційне забезпечення синхронізації та гармонізації дій державних регуляторів, фінансових інституцій та бізнес-асоціацій у контурі єдиного вектору підтримки підприємництва;

- розробка та диференціація інструментарію фінансово-кредитної, грантової та сервісної підтримки, чітко адаптованого до специфічних потреб та рівня фінансової еластичності різних сегментів бізнесу (мікро-, малого та середнього);

- формування аналітично релевантної системи моніторингу ділової активності, здатної без часових лагів фіксувати коливання внутрішнього середовища та забезпечувати тригерне маневрування ресурсами;

- методологічний та інфраструктурний супровід адаптації вітчизняних суб'єктів господарювання до євроінтеграційних регуляторних фільтрів задля підвищення їхньої міжнародної конкурентоспроможності.

Фундаментом для розгортання керуючих імпульсів виступає суб'єктно-об'єктний базис (С, О), який визначає активну та пасивну сторони процесу активізації. До суб'єктної складової належать органи державної влади, фінансово-кредитні інституції, регіональні агенції розвитку та цифрові платформи фасилітації, які генерують регуляторні й фінансові стимули. Об'єктом впливу є безпосередньо сектор підприємництва, який у межах нашого дослідження чітко диференціюється за масштабами діяльності на мікро-, малий та середній бізнес, оскільки кожен із цих сегментів має специфічні економічні інтереси, різний рівень фінансової еластичності та потребує специфічних інструментів підтримки.

Особливе значення для динамізації механізму має функціонально-регулятивний блок (ПР, Ф, КУ), який об'єднує в собі принципи формування,

функції та контур управління взаємодією. Принципи (ПР) закладають нормативно-методологічний фундамент механізму, базуючись на інклюзивності, таргетованості та гнучкості дій. Функції (Ф) відображають динамічні прояви механізму, охоплюючи стимулюючу, компенсаційну, стабілізаційну та адаптаційну функції. Контур управління (КУ) безпосередньо забезпечує координацію між суб'єктами та об'єктами, впроваджуючи заздалегідь законодавче затверджені тригерні протоколи реагування, які дозволяють оперативно змінювати режими функціонування всієї системи залежно від умов середовища.

Реалізація керуючого впливу безпосередньо здійснюється через інструментально-методичний блок (І, Мет), який містить конкретний набір важелів та методологічних підходів. Інструментарій механізму розподіляється за функціональними напрямками і включає фіскальні стимули, програми компенсації відсоткових ставок, державні гарантійні схеми, прямі гранти, а також інфраструктурні елементи у вигляді бізнес-інкубаторів та інформаційних хабів. Методична складова забезпечує наукову обґрунтованість застосування цих інструментів, спираючись на оцінку кредитного плеча, аналіз віддачі від використання фінансового левериджу та моделювання траєкторій розвитку різних груп підприємств. Важливим інтеграційним елементом методичної складової виступає адаптований «SME Test», який виконує функцію інституційного фільтра в підсистемі зворотного зв'язку (ЗЗ). Він забезпечує попередню оцінку регуляторного та фінансового навантаження на суб'єктів господарювання, дозволяючи диференціювати інструменти підтримки залежно від масштабу бізнесу (мікро-, мале чи середнє підприємництво) та мінімізувати їхні трансакційні витрати ще на етапі розробки керуючих впливів.

Середовищний контекст функціонування механізму описується через внутрішнє та зовнішнє середовище (ВС, ЗС). Внутрішнє середовище охоплює інституційні рамки самої системи регулювання, рівень міжвідомчої координації та ефективність розподілу ресурсів. Зовнішнє середовище визначає специфічні екзогенні обмеження, включаючи безпекову турбулентність, макроекономічну

нестабільність, євроінтеграційні фільтри та загальний стан трансакційного простору, під які механізм змушений постійно адаптувати свою внутрішню структуру.

Безперервність та якість функціонування системи забезпечує ресурсне та інформаційне забезпечення (Заб). Цей блок акумулює фінансові ресурси державного бюджету та міжнародних донорів, матеріально-технічний потенціал інфраструктури підтримки, а також інформаційні масиви великих даних. Інформаційне забезпечення, інтегроване із сучасними цифровими платформами, дозволяє усунути асиметрію інформації на ринку та надає паливо для роботи аналітичних контурів системи.

Блок зворотного зв'язку та моніторингу (ЗЗ) є центральним елементом адаптивності механізму та функціонує на базі інтегрованої цифрової платформи, синхронізованої з системами «Дія», податковими реєстрами, банківською звітністю НБУ та регіональними даними про ділову активність. Його функція полягає у безперервному відстеженні реакції підприємницького середовища на керуючі імпульси та оцінці ступеня досягнення стратегічних цілей. Саме цей блок фіксує перетин порогових значень стійкості бізнесу і виступає ініціатором запуску тригерних протоколів перерозподілу ресурсів між контурами розвитку та стабілізації.

Технічно блок працює за таким принципом – у реальному часі (з періодичністю оновлення не рідше одного разу на добу) збираються ключові дані про стан підприємницького сектору, зокрема, кількість активних суб'єктів господарювання за регіонами та масштабами, динаміка обсягів кредитування, рівень простроченої заборгованості, темпи релокації підприємств, обсяги експорту, індекс ділової активності та інтегральний показник (РА). Математично та методично показник РА базується на розробленому у п.2.2 нормованому Інтегральному індексі (Іузаг), обчислення якого в реальному часі дозволяє координувати зворотний зв'язок та забезпечувати самоналаштування контурів МАРП. Даний показник синтезує в собі кількісні та якісні параметри трансформації бізнес-сектору, виступаючи одночасно мірилом ефективності дії

всього механізму та головним інформаційним сигналом для блоку зворотного зв'язку, що замикає циклічність та забезпечує безперервну самоорганізацію системи МАРП.

Моніторинг здійснюється за допомогою системи KPI, серед яких:

- індекс структурної адаптивності (зміна питомої ваги середнього бізнесу);
- індекс ринкової динаміки (темпи зростання доданої вартості та рентабельності);
- індекс трансформаційної стійкості (частка інноваційно-активних та експортно-орієнтованих підприємств).

Тригерний механізм спрацьовує автоматично при перетині порогових значень. Наприклад, якщо інтегральний індекс РА падає нижче 1,75 протягом двох звітних періодів поспіль або якщо частка кредитів у активах банків знижується більше ніж на 8% порівняно з попереднім періодом, система автоматично переводить механізм у стабілізаційний режим – пріоритет надається безповоротним грантам та компенсаціям для мікро- та малого бізнесу. При поверненні РА у зону вище 1,92 система переходить у режим розвитку, активуючи інструменти компенсації відсоткових ставок та інвестиційних гарантій для середнього підприємництва.

Усі рішення фіксуються у блокчейн-реєстрі для забезпечення прозорості та неможливості заднього редагування.

З огляду на представлену архітектуру, практичне розгортання та життєздатність сформованого кортежу критично залежать від нормативно-методологічного фундаменту, який задає правила взаємодії між усіма його компонентами. Принципи формування та дії МАРП розглядаються як фундаментальні імперативи, що визначають характер керуючих імпульсів та адаптивність системи до умов високої невизначеності (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Системні принципи формування та функціонування комплексного
механізму активізації розвитку підприємництва

Назва принципу	Сутнісний зміст принципу в контексті МАРП	Зв'язок з елементами механізму
1	2	3
Системності	Передбачає розгляд підприємництва як цілісної системи, де зміна одного елемента викликає трансформацію всієї структури, вимагаючи комплексного підходу.	Усі елементи кортежу в їхньому взаємозв'язку
Ієрархічності	Забезпечує чітке підпорядкування тактичних та оперативних регуляторних імпульсів стратегічному цільовому вектору розвитку бізнес-сектору.	Цільовий вектор (МА), суб'єктно-об'єктний базис (С, О)
Адаптаційності	Визначає здатність механізму динамічно змінювати внутрішні параметри та інструментальну базу у відповідь на коливання зовнішнього середовища.	Середовище (ВС, ЗС), блок моніторингу (ЗЗ)
Превентивної резильєнтності	Орієнтує механізм на випереджальне формування внутрішніх резервів та імунітету підприємств до екзогенних шоків ще до моменту їх настання.	Контур управління (КУ), Ресурсне забезпечення (Заб)
Технологічного імперативу	Вимагає обов'язкової опори на сучасні цифрові технології та інноваційні рішення при реалізації керуючих та фасилітаційних впливів.	Інструментально-методичний блок (І, Мет)
Інституційної конвергенції	Спрямований на зближення, синхронізацію та гармонізацію дій державних регуляторів, фінансових інституцій та бізнес-асоціацій.	Функціонально-регулятивний блок (ПР, Ф, КУ)
Ресурсної синергії	Забезпечує отримання додаткового кумулятивного ефекту за рахунок інтеграції та взаємодоповнення фінансових, матеріальних та людських ресурсів.	Ресурсне та інформаційне забезпечення (Заб)
Стратегічної інклюзивності	Гарантує залучення до контуру підтримки всіх верств та масштабів підприємництва (особливо мікро- та малого) задля забезпечення загальної стійкості.	Об'єктний базис (О)
Інформаційної прозорості	Передбачає відкритість алгоритмів розподілу ресурсів, усунення інформаційної асиметрії між державою, банками та суб'єктами господарювання.	Інформаційне забезпечення (Заб)
Аналітичної релевантності	Вимагає, щоб усі моніторингові дані та оцінки точно відповідали реальному поточному стану бізнес-середовища без часових лагів.	Блок моніторингу та зворотного зв'язку (ЗЗ)
Безперервності	Забезпечує перманентність циклів моніторингу, регулювання та коригування, унеможливаючи виникнення пауз у системі підтримки бізнесу.	Весь замкнений контур від МА до РА через ЗЗ

Джерело: побудовано автором

Представлені принципи знаходять конкретну реалізацію в архітектурі механізму. Принцип адаптаційності забезпечується тригерним алгоритмом блоку моніторингу, який автоматично змінює пріоритети розподілу ресурсів залежно від поточного значення індексу РА. Принцип превентивної резильєнтності реалізується через попереднє тестування регуляторних ініціатив за допомогою адаптованого «SME Test», що дозволяє прогнозувати вплив рішень на транзакційні витрати бізнесу ще до їх ухвалення. Принцип інституційної конвергенції втілюється у єдиній цифровій платформі, яка забезпечує постійну координацію між Міністерством економіки, Національним банком, банками-партнерами та бізнес-асоціаціями. Принцип технологічного імперативу матеріалізується через інтеграцію блокчейн-технологій для фіксації всіх транзакцій підтримки та смарт-контрактів для автоматичного виконання гарантійних зобов'язань. Таким чином, системна взаємодія принципів створює не просто набір правил, а функціонуючий операційний каркас, здатний забезпечити гнучкість механізму в умовах високої невизначеності.

Для візуалізації просторової архітектоніки, ієрархічних зв'язків та логіки взаємодії між усіма елементами обґрунтованого кортежу та його методологічними принципами, структурно-логічну схему МАРП представлено на рис. 3.1.

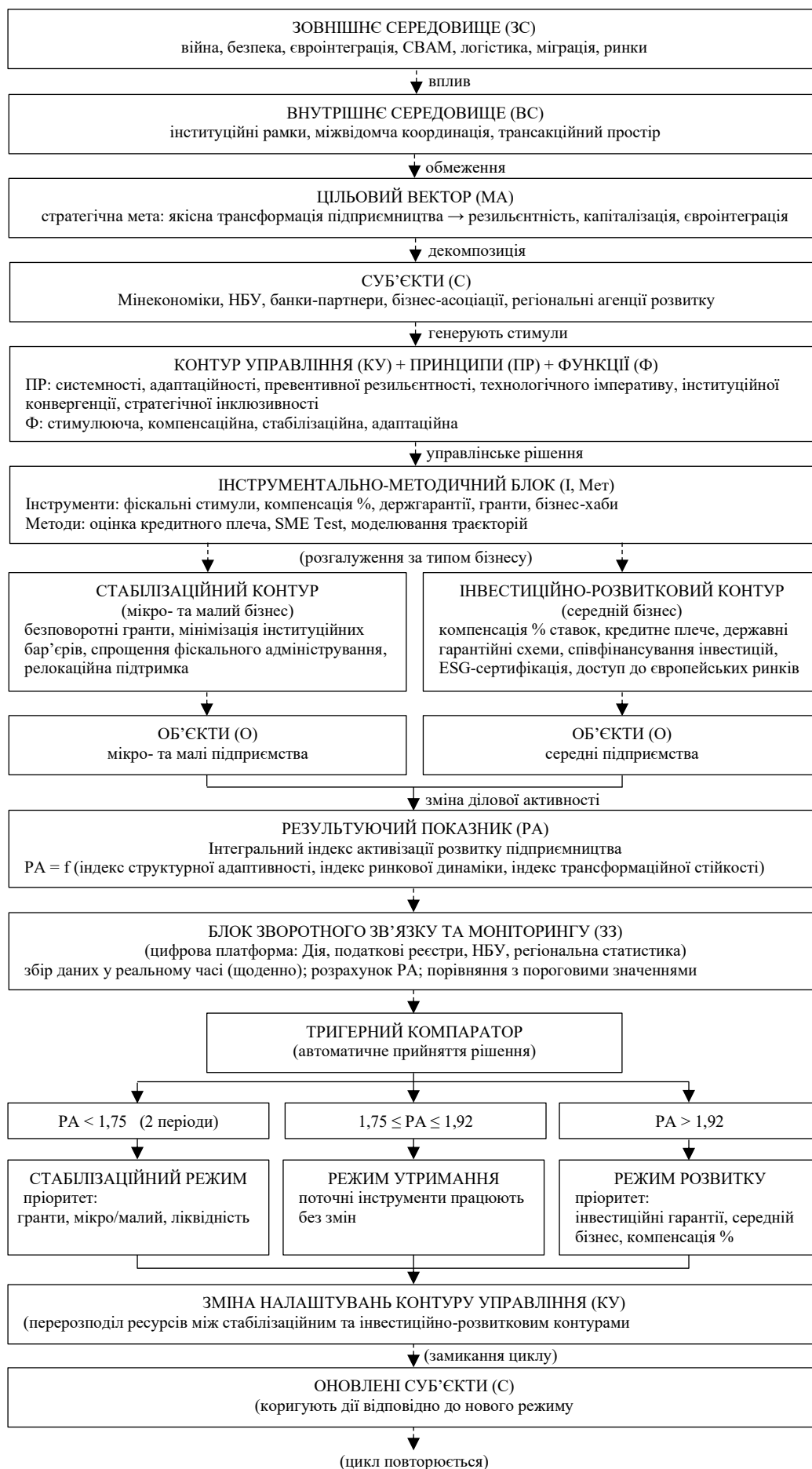


Рис. 3.1. Структурно-логічна схема МАРП
Джерело: побудовано автором

Функціонування МАРП є циклічним, замкненим та самоорганізовуваним процесом, що реалізується через послідовне проходження кількох взаємопов'язаних етапів, на кожному з яких відбувається трансформація керуючих імпульсів у конкретні результати ділової активності.

На початковому етапі, який можна визначити як етап стратегічного цілепокладання та ініціації, відбувається актуалізація цільового вектора (МА) під впливом імпульсів із зовнішнього середовища (ЗС). Органи державного управління та інститути розвитку, що виступають суб'єктами (С) механізму, здійснюють декомпозицію стратегічних цілей підвищення капіталізації та резильєнтності бізнесу до рівня конкретних нормативно-правових та фінансово-економічних завдань. На цьому ж етапі через призму принципів системності та ієрархічності здійснюється налаштування контуру управління (КУ), який визначає архітектуру майбутніх керуючих впливів.

Другий етап пов'язаний із розгортанням інформаційно-аналітичного контуру системи, де блок ресурсного та інформаційного забезпечення (Заб) у синергії з блоком моніторингу (ЗЗ) здійснює первинний скринінг стану об'єктів управління (О), тобто суб'єктів мікро-, малого та середнього підприємництва. Завдяки реалізації принципів інформаційної прозорості та аналітичної релевантності, система збирає масиви даних щодо фінансового левериджу підприємств, їхньої потреби в обігових коштах, рівня трансакційних витрат та логістичних обмежень. Це дозволяє усунути асиметрію інформації та сформувати точний соціально-економічний та інвестиційний профіль кожного сегменту бізнесу без часових лагів.

Третій етап є безпосередньо стадією диференційованого інструментального впливу. На основі отриманих аналітичних даних контур управління (КУ) активує відповідні важелі інструментально-методичного блоку (І, Мет). Специфіка дії механізму на цьому етапі полягає в тому, що керуючі імпульси розгалужуються за двома основними векторами. Для сегменту мікро- та малого підприємництва вмикається сервісно-стабілізаційний контур, який спрямовує ресурси (Заб) на мінімізацію трансакційних витрат, надання

безповоротних адаптаційних грантів та спрощення фіскального адміністрування. Водночас для середнього підприємництва активується інвестиційно-розвитковий контур, який через інструменти співфінансування, гарантійні схеми та компенсацію відсоткових ставок оптимізує кредитне плече підприємств, стимулюючи їхнє масштабування та інтеграцію до ланцюгів доданої вартості Європейського Союзу.

Четвертий етап фіксує отримання безпосередніх результатів та формування виходу системи. Суб'єкти підприємництва, абсорбувавши фінансові, інфраструктурні та регуляторні стимули, трансформують їх у підвищення власної ділової активності, капіталізації та стійкості. Ці зміни матеріалізуються на виході системи у вигляді результуючого показника (РА), який розраховується як інтегральний індекс активізації розвитку підприємництва.

П'ятий етап є замикаючим і відображає роботу контуру зворотного зв'язку (ЗЗ). Блок моніторингу безперервно оцінює динаміку показника РА та співставляє його з вихідними параметрами цільового вектора (МА). Якщо фіксується відхилення або якщо зовнішнє середовище (ЗС) генерує новий екзогенний шок, блок зворотного зв'язку ініціює алгоритмізований (тригерний) перерозподіл ресурсів. У разі перетину порогових значень стійкості система на основі заздалегідь затверджених нормативно-інституційних протоколів Кабінету Міністрів України автоматично переорієнтовує ресурси з програм розширеного відтворення на тактичну підтримку операційної ліквідності бізнесу. Після стабілізації показників РА та повернення їх у безпечну зону, тригерний механізм так само оперативно перемикає систему у режим розвитку, забезпечуючи безперервність та превентивну резильєнтність усього підприємницького середовища України.

Результуючі показники (РА) матеріалізуються у формі Інтегрального індексу активізації розвитку підприємництва, який розраховується на основі зваженого поєднання трьох суб-індексів, що відображають реакцію об'єктів управління на імпульси механізму. Першим складником виступає індекс структурної адаптивності, який фіксує темпи капіталізації підприємств, зміну

питомої ваги середнього бізнесу в загальній структурі економіки та швидкість релокації чи відновлення об'єктів у кризових регіонах. Другим складником є індекс ринкової динаміки, який акумулює дані щодо темпів приросту обсягів реалізованої продукції, чистого прибутку та рівня рентабельності суб'єктів господарювання з особливим акцентом на віддачу від фінансового левериджу. Третім складником визначено індекс трансформаційної стійкості, що вимірює частку інноваційно активних та експортно орієнтованих підприємств, які успішно подолали євроінтеграційні регуляторні фільтри.

Критерії результативності функціонування МАРП виступають пороговими мірками, які дозволяють блоку зворотного зв'язку (ЗЗ) оцінювати якість роботи механізму та ініціювати тригерні протоколи. Головним критерієм є мінімізація часового лагу між виникненням екзогенного шоку та моментом отримання адаптаційного чи фінансового ресурсу кінцевим суб'єктом бізнесу, що свідчить про гнучкість контуру управління. Іншим критичним критерієм визначено темп приросту доданої вартості на одиницю витрачених державних чи залучених інвестиційних ресурсів, що дозволяє оцінити наявність ресурсної синергії та відсікти неефективні канали субсидування. Також важливим критерієм є рівень інституційної конвергенції, який вимірюється ступенем зниження непрямих трансакційних витрат бізнесу при взаємодії з державними інституціями та банками.

Кінцевим виходом системи є результуючі ефекти, які мають довгостроковий кумулятивний характер і розгалужуються за трьома основними напрямками:

- економічний ефект полягає у забезпеченні стійких темпів розширеного відтворення національного капіталу завдяки оптимізації кредитного плеча середнього бізнесу та подоланню інвестиційного голоду. Це приводить до підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на внутрішньому та європейському ринках, збільшення податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів та загальної стабілізації макроекономічної ситуації в державі;

- соціальний ефект реалізується через забезпечення стратегічної

інклюзивності механізму, що проявляється у стабілізації сектору мікро- та малого підприємництва, збереженні наявних та створенні нових робочих місць, зниженні рівня безробіття та підвищенні реальних доходів населення. Цей ефект трансформує вимушену самозайнятість у стійкі форми мікропідприємництва, що знижує соціальну напругу в суспільстві в періоди трансформаційних криз;

– синергетичний (резильєнтний) ефект виражається у формуванні превентивної резильєнтності всієї економічної системи України. Механізм забезпечує живучість та еластичність підприємницького середовища, здатного оперативно переналаштовувати внутрішню структуру під впливом будь-яких зовнішніх загрозливих чинників. У підсумку синергетичний ефект забезпечує перехід від моделі пасивного протистояння загрозам до моделі випереджального інноваційного розвитку, замикаючи повний цикл функціонування сучасної архітектури МАРП.

Прикладне розгортання та безперервне функціонування контурів МАРП базується на функціонуванні інтегрованої цифрової платформи, яка виступає єдиним інституційним середовищем координації та взаємодії між державними регуляторами, фінансовими інституціями й бізнес-асоціаціями (суб'єктами управління (С)). Зазначена платформа забезпечує безперебійний рух інформаційних потоків і визначає логіку практичного вирішення визначених завдань через два альтернативні режими функціонування механізму:

Сценарій А: Активація контуру стабілізації в умовах дестабілізації. При виникненні раптового екзогенного шоку (наприклад, безпекових руйнувань чи логістичних блоkad у конкретному регіоні) блок моніторингу та зворотного зв'язку (ЗЗ) через інтегровану платформу автоматично акумулює дані цифрових реєстрів і фіксує критичне падіння ділової активності мікро- та малого бізнесу. Система в реальному часі аналізує дані з реєстрів «Дія», податкової та банківської звітності, після чого спрацьовує тактичний тригер і сигнал спрямовується безпосередньо на Рівень 3 (Ресурсне забезпечення), тимчасово призупиняючи фінансування довгострокових проєктів і переформатовуючи операційно-забезпечувальний блок під потреби сервісно-стабілізаційного

модуля. У результаті суб'єкти управління (С) через інтегровані в платформу уповноважені банки та фонди синхронно спрямовують екстрені безповоротні гранти на збереження ліквідності й релокацію суб'єктів мікро- та малого підприємництва (О), забезпечуючи їхню системну життєздатність.

Сценарій Б: Активація контуру розвитку в умовах відносної стабілізації. У період відновлення та адаптації ринку, коли блок моніторингу фіксує вихід інтегрального показника (РА) у безпечну цільову зону, платформа автоматично перемикає систему на стратегічний контур розвитку. Керуючий імпульс зворотного зв'язку піднімається на Рівень 2 (Суб'єктно-управлінський контур (КУ)). На основі цих аналітичних даних міністерства та профільні комітети ініціюють довгострокові інституційні зміни, коригуючи правила регулювання. Це запускає інвестиційно-розвитковий модуль на Рівні 3, і для підприємств середнього бізнесу (О) через платформу відкривається доступ до програм зниження відсоткових ставок під модернізацію виробництва, а також надається комплексний інфраструктурний та юридичний супровід для проходження сертифікації за стандартами Європейського Союзу, що стимулює їхню випереджальну інноваційно-експортну активність. Усі процеси фіксуються у блокчейн-реєстрі, що забезпечує прозорість і оперативність прийняття рішень.

У підсумку, розроблений комплексний механізм (МАРП) діє не як статичний набір регуляторних дотацій, а як динамічний адаптивний навігатор, що через єдине цифрове середовище гнучко переформатовує інструменти підтримки залежно від безпекового стану зовнішнього середовища та масштабу бізнесу.

3.2. Стратегічне управління бізнес-процесами в умовах цифровізації як чинник активізації розвитку підприємництва в Україні

У сучасних умовах глобалізації та зростаючої конкуренції ефективність підприємницької діяльності значною мірою визначається здатністю підприємств

до стратегічного управління бізнес-процесами. Бізнес-процеси формують основу господарської діяльності підприємства, охоплюючи всі ключові напрями – від виробництва продукції та надання послуг до маркетингу, логістики, фінансів і управління персоналом. Тому раціоналізація та вдосконалення цих процесів виступає одним із головних чинників забезпечення конкурентоспроможності та стійкого розвитку підприємств.

Стратегічне управління бізнес-процесами дозволяє підприємствам не лише оптимізувати внутрішню діяльність, а й адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища. Воно передбачає визначення довгострокових цілей, формування системи управлінських рішень, що базуються на аналізі ринку, а також впровадження інноваційних підходів до організації виробничих та управлінських функцій. Особливого значення це набуває для підприємницьких структур, які працюють в умовах невизначеності та високих ризиків.

В Україні проблема підвищення ефективності підприємництва є надзвичайно актуальною з огляду на необхідність відновлення економіки, особливо у повоєнний період, інтеграції у світові ринки та забезпечення стійкого розвитку бізнес-середовища через зменшення податкового навантаження та формування таких фіскальних умов, які б активізували інвестиційну, інноваційну та виробничу діяльність суб'єктів підприємництва [97].

Підприємство можна розглядати як цілісну систему, що функціонує завдяки взаємодії комплексу бізнес-процесів. Кожен з них має свою специфіку та роль, але водночас усі вони взаємопов'язані та формують єдину логіку діяльності підприємства [66, с. 401]. Тому чітке усвідомлення сутності бізнес-процесів, їх класифікації та взаємодії в межах системи управління є ключовою передумовою ефективного розвитку організації.

Розуміння бізнес-процесів дозволяє здійснювати комплексну діагностику стану підприємства, виявляти «вузькі місця» та потенціал для вдосконалення. Це створює основу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, які спрямовані на підвищення конкурентоспроможності, оптимізацію використання ресурсів та забезпечення стійкого розвитку.

Стратегічне управління бізнес-процесами сприяє розширенню виробничих потужностей, зниженню витрат, підвищенню оперативності та якості виконання робіт. Крім того, саме завдяки налагодженим процесам формується позитивний імідж підприємства та досягається головна мета – задоволення потреб і очікувань клієнтів. Адже сучасні ринки орієнтовані, насамперед, на споживача, і здатність швидко реагувати на його запити стає критичним чинником успіху.

Зауважимо, що стратегічне управління бізнес-процесами виступає своєрідним «адаптером» до волатильного середовища, забезпечуючи гнучке узгодження внутрішніх процесів підприємства з коливанням попиту, цінової кон'юнктури, валютного курсу, деструктивним впливом інфляційного тиску, а також до змін законодавства. У цьому контексті стратегічне управління бізнес-процесами сприяє не лише підвищенню операційної ефективності, а й формуванню стійкості підприємства, його адаптивності та довгострокової конкурентоспроможності. Узгодження стратегічних цілей із процесним підходом дозволяє мінімізувати ризики деструктивного впливу волатильності та забезпечити безперервність підприємницької діяльності, навіть, за умов кризових потрясінь.

Поняття «бізнес-процес» має багатозначний характер, тому відсутнє єдине універсальне його трактування. У науковій літературі різні вчені визначають його по-різному.

Т. Мурована та Я. Антонюк визначають «бізнес-процес як сукупність взаємопов'язаних та структурованих цілей, завдань та алгоритмів, дій персоналу, організації роботи автоматизованих систем, які будуються на принципах прозорості та зрозумілості для підвищення ефективності господарської діяльності та задоволення потреб потенційних споживачів» [61, с. 101].

Колектив авторів І. Довба та С. Сойма розглядають бізнес-процес «як сукупність різних видів діяльності, в межах якої на вході використовується один або декілька ресурсів, а в результаті цієї діяльності на виході створюється продукт, що має цінність для споживача, який є результатом діяльності, визначеної технологією чи інструкціями» [44, с. 132].

В. Демиденко зазначає, що «...бізнес-процес являє собою спланований алгоритм взаємопов'язаних дій чи потоків роботи, який підлягає систематичним змінам під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, в якому задіяні всі ресурси організації, який спрямований на задоволення попиту споживачів і максимізацію прибутку. Такий процес має початок (вхід), певну кількість стадій діяльності і результат роботи, який отримується на виході» [42].

У своєму науковому дослідженні ми зазначили, що «бізнес-процес підприємства – це упорядкована сукупність взаємопов'язаних видів діяльності та напрямів роботи відповідних працівників, які є мотивованими для досягнення головної цілі та отримання в кінцевому результаті готового продукту, який використовується споживачами» [17, с. 40].

У сучасній економіці бізнес-процеси розглядають як основу конкурентних переваг. Підприємства, які впроваджують системи управління бізнес-процесами (BPM), досягають вищої ефективності завдяки:

- цифровізації процесів;
- застосуванню методологій для усунення неефективних ланок;
- інтеграції процесів із загальною стратегією підприємства.

Для малого та середнього бізнесу чітке визначення бізнес-процесів дозволяє швидко масштабувати діяльність, сприяє формуванню корпоративної культури та полегшує взаємодію з інвесторами та партнерами, оскільки показує прозорість діяльності.

У науковій літературі прийнято розрізняти три основні групи бізнес-процесів підприємства, які відображають різний рівень деталізації та охоплення діяльності (рис. 3.2).

Бізнес-процеси є фундаментальною основою ефективності підприємницької діяльності, адже саме від їхнього належного функціонування залежить результативність роботи підприємства, його конкурентні позиції та здатність до розвитку.

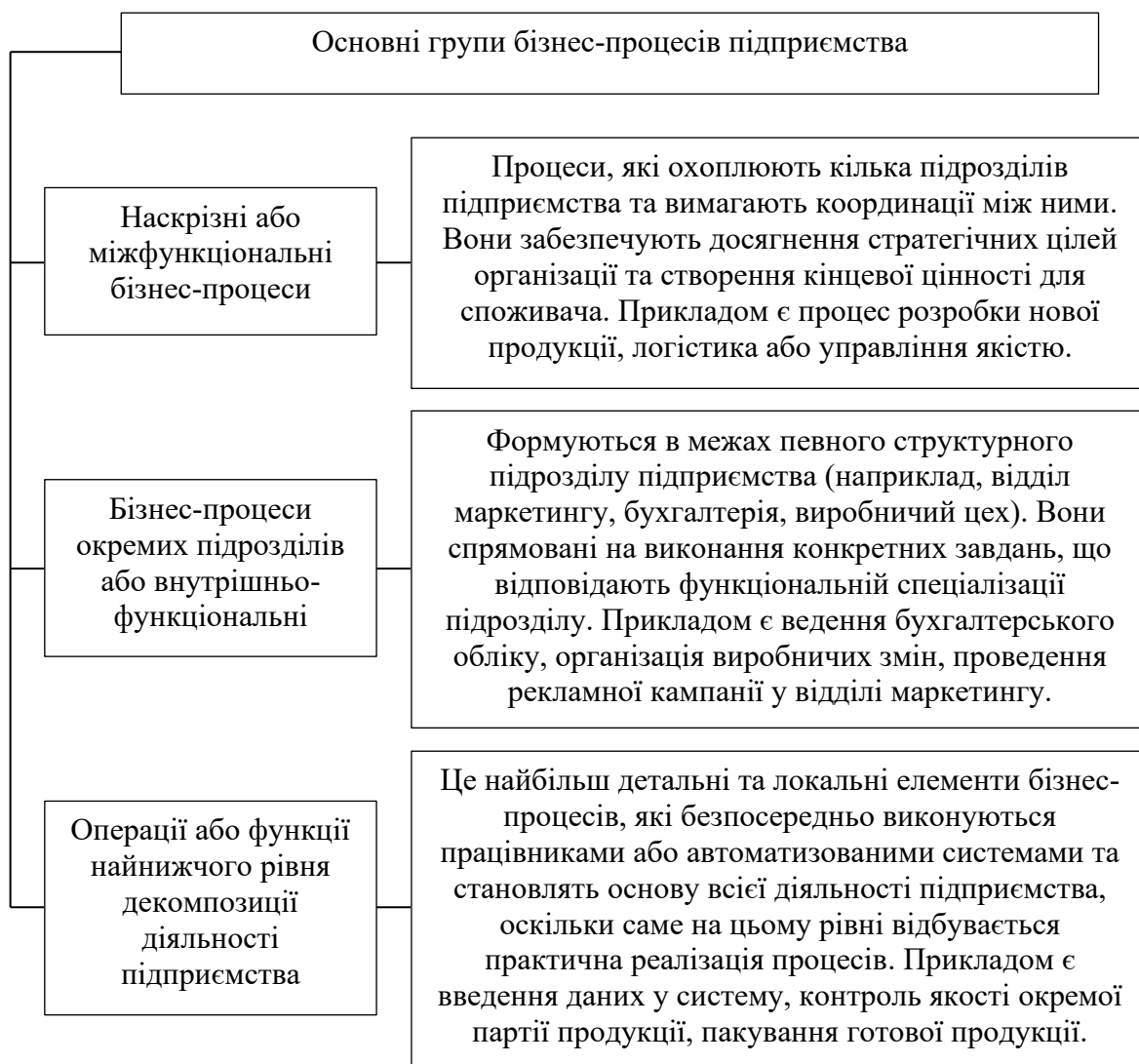


Рис. 3.2. Основні групи бізнес-процесів підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі [77, с. 12]

Для глибшого розуміння сутності бізнес-процесів необхідно не лише визначити їхню роль у системі управління, але й здійснити їх класифікацію (табл. 3.2). Це дасть можливість виокремити різні види процесів за їхніми функціями, призначенням та впливом на діяльність підприємства, що забезпечує більш чітку організацію роботи та визначення пріоритетів у розвитку.

Класифікація бізнес-процесів дозволяє не лише впорядкувати їх за певними ознаками, а й визначити пріоритетні напрями розвитку, оптимізувати розподіл ресурсів та сформувати основу для стратегічного планування. Саме через класифікацію створюються передумови для системного управління, що

забезпечує підвищення результативності діяльності підприємства та його здатність швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Таблиця 3.2

Класифікація бізнес-процесів підприємства

Вид бізнес-процесу	Характеристика	Приклади	Значення для підприємництва
Основні (ключові)	Безпосередньо створюють цінність для клієнта, а також пов'язані з виробництвом продукції чи наданням послуг.	Виробництво товару; надання послуг; продаж продукції; маркетинг і реклама для просування продукції.	Формують основний дохід, визначають конкурентоспроможність і задоволеність споживачів.
Допоміжні (підтримуючі)	Забезпечують функціонування основних процесів, не створюючи прямої доданої вартості.	Бухгалтерський облік; кадрове діловодство; технічне обслуговування обладнання; ІТ-підтримка.	Створюють умови для безперебійної роботи підприємства, знижують ризики збоїв.
Управлінські	Орієнтовані на планування, контроль і координацію діяльності підприємства.	Стратегічне планування; управління фінансами; аналіз і контроль виконання планів; прийняття управлінських рішень.	Забезпечують ефективність усієї системи управління, сприяють досягненню стратегічних цілей.
Бізнес-процеси розвитку	Спрямовані на оновлення, інновації та довгострокове зростання підприємства.	Дослідження та розробки; інноваційна діяльність; освоєння нових ринків; інвестиційні проєкти; партнерські програми.	Підвищують адаптивність і стійкість підприємства, забезпечують модернізацію, впровадження нових технологій та розширення бізнесу.

Джерело: узагальнено автором на основі [17, с. 43]

Кожний вид бізнес-процесу на підприємстві виконує власну функцію та займає відповідне місце у створенні доданої вартості, формуючи цілісну систему управління діяльністю. Виходячи з наведених характеристик, можна виділити кілька ключових аспектів бізнес-процесів [17, с. 43]:

- кожне підприємство визначає чітку мету, заради якої здійснюються бізнес-процеси;
- бізнес-процеси мають послідовний і повторюваний характер, що

забезпечує сталість і передбачуваність результатів;

– для реалізації бізнес-процесів підприємство використовує необхідні ресурси – трудові, фінансові, матеріальні, інформаційні тощо.

Систематизація та класифікація бізнес-процесів дає змогу сформувати загальну «картину» діяльності підприємства, виявити внутрішні взаємозв'язки між окремими процесами та оцінити їхній вплив на кінцевий результат – отримання прибутку і зміцнення конкурентних позицій.

Бізнес-процес виступає своєрідною «картою дій», яка дозволяє кожному працівнику чітко усвідомлювати послідовність своїх функціональних обов'язків та правила взаємодії з колегами у межах єдиної системи. Наявність правильно сформованого алгоритму забезпечує прозорість і зрозумілість усіх етапів діяльності, що дає можливість будь-якому учаснику виробничого процесу швидко розібратися у механізмі роботи незалежно від його посадових функцій.

Чітко структурований бізнес-процес не лише оптимізує робочі завдання, а й створює умови для гнучкого управління персоналом. Це особливо важливо у ситуаціях, коли потрібно терміново ввести у роботу нового співробітника або замінити працівника, відсутнього через хворобу чи інші обставини. Завдяки зрозумілому алгоритму дій новачок може без тривалого періоду адаптації швидко включитися у виконання завдань, а колектив отримує гарантію безперервності роботи та стабільності результатів.

Крім того, добре описані бізнес-процеси підвищують ефективність комунікацій між підрозділами, мінімізують ризик помилок, знижують залежність підприємства від окремих ключових працівників і водночас сприяють формуванню єдиних стандартів виконання завдань. У результаті підприємство отримує стійку, прогнозовану та керовану систему діяльності, що забезпечує безперервність бізнесу навіть у непередбачуваних ситуаціях.

Бізнес-процеси мають динамічний характер і не залишаються незмінними впродовж тривалого часу: для них властивий ефект «старіння», коли певні елементи ланцюга дій поступово втрачають ефективність або перестають відповідати новим умовам розвитку підприємства та зовнішнього середовища. У

таких випадках виникає необхідність вилучати застарілі компоненти та впроваджувати нові елементи, які краще відповідають сучасним потребам [48].

Саме тому критично важливо здійснювати постійне тестування бізнес-процесів: проводити їх перевірку, відстежувати результативність, а також забезпечувати системний контроль за дотриманням алгоритмів усіма учасниками. Безперервний моніторинг дає змогу своєчасно реагувати на зміни у внутрішньому середовищі підприємства та виклики зовнішнього ринку.

Регулярний і глибокий аналіз бізнес-процесів дозволяє ідентифікувати їх слабкі сторони. Під час такого аналізу можна визначити, на якому етапі виникають «вузькі місця», які процедури є надмірно складними й потребують скорочення, а також які операції, навпаки, вимагають більшої уваги чи додаткових ресурсів.

В умовах цифровізації та швидкої зміни технологій актуальним стає використання інструментів бізнес-аналітики, систем моніторингу KPI та методологій процесного менеджменту [98, с. 390]. Вони дозволяють автоматизувати контроль за бізнес-процесами, моделювати їхні варіанти та прогнозувати можливі наслідки управлінських рішень. Таким чином, своєчасна оцінка та адаптація бізнес-процесів не лише підтримує стабільність функціонування підприємства, але й забезпечує його конкурентоспроможність, підвищує гнучкість та готовність до змін в умовах сучасного динамічного ринку.

Розглядаючи сутність та основні характеристики бізнес-процесів, можна дійти висновку, що їх ефективність значною мірою залежить від цілеспрямованого управління. Саме тому постає необхідність у формуванні системи управління бізнес-процесами підприємства, яка забезпечує їх упорядкованість, взаємозв'язок та узгодженість усіх дій. Така система дозволяє інтегрувати бізнес-процеси у єдину модель діяльності та підвищити результативність функціонування підприємства [100, с. 112].

Система управління ефективністю бізнес-процесів підприємства є комплексним утворенням, що об'єднує кілька взаємозалежних підсистем, кожна з яких виконує власне функціональне призначення. Водночас зміст і

спрямованість функцій цих підсистем визначаються стратегічними орієнтирами та планами розвитку підприємств [61, с. 102].

Особливу роль у цьому процесі відіграє здатність підприємства швидко адаптуватися до зовнішніх змін – від трансформації потреб споживачів до глобальних викликів економічного чи політичного характеру. Це вимагає створення системи стратегічного управління бізнес-процесами, яка базується на принципах безперервного вдосконалення, використання сучасних інформаційних технологій, управління знаннями та орієнтації на довгострокові конкурентні переваги. Тому стратегічний підхід до управління бізнес-процесами є інструментом не лише збереження стабільності підприємства, а й забезпеченні його здатності до інновацій, розширення ринкових позицій та формування цінності для зацікавлених сторін. У результаті підприємство отримує можливість не просто реагувати на зміни, а й активно формувати нові умови розвитку, що є визначальним фактором його успіху в сучасному економічному середовищі.

У таблиці 3.3 наведено основні механізми стратегічного управління бізнес-процесами.

Таблиця 3.3

Механізми стратегічного управління бізнес-процесами на підприємстві

Механізм	Характеристика
1	2
Стратегічне планування бізнес-процесів	Забезпечує визначення довгострокових цілей підприємства, формування пріоритетів та розробку планів зміни бізнес-процесів відповідно до загальної стратегії розвитку діяльності підприємства. Підтримує цілісність між місією компанії та її поточними бізнес-процесами.
Реінжиніринг бізнес-процесів	Забезпечує радикальне перепроєктування ключових бізнес-процесів з метою досягнення суттєвих покращень у вартості, якості, швидкості та сервісі. Дає змогу адаптувати підприємство до нових умов ринку та усунути неефективні сфери діяльності.
Контролінг бізнес-процесів	Механізм, який забезпечує моніторинг, оцінку та контроль виконання бізнес-процесів через систему показників (KPI, BSC). Забезпечує виявлення відхилення від стратегічних цілей і своєчасно вживати коригувальні заходи.
Управління якістю (TQM, ISO-стандарти)	Забезпечують відповідність процесів та результатів міжнародним стандартам якості. Формують систему постійного вдосконалення, яка є орієнтованою на задоволення потреб споживачів та підвищення довіри до підприємства.

1	2
Управління ризиками в бізнес-процесах	Передбачає ідентифікацію, аналіз та мінімізацію ризиків, які можуть виникати під час виконання бізнес-процесів. Такий механізм є важливим для забезпечення стійкості підприємств в умовах невизначеності та кризових ситуацій.
Цифровізація та автоматизація бізнес-процесів	Спрямована на впровадження інформаційних систем, ERP-рішень, CRM-платформ, технологій Big Data, штучного інтелекту, що дозволяє автоматизувати рутинні операції, знизити витрати та забезпечити прозорість і швидкість прийняття рішень.
Аутсорсинг та інсорсинг бізнес-процесів	Характеризується передачею окремих процесів стороннім компаніям або, навпаки, інтеграцію важливих процесів всередині підприємства. Використовується для зосередження на стратегічно важливих напрямках діяльності.
Управління знаннями й інноваціями	Механізм, який забезпечує накопичення, систематизацію та використання знань працівників для удосконалення процесів роботи. Такий механізм включає впровадження інноваційних рішень і нових бізнес-моделей, що підвищують конкурентоспроможність.
Бенчмаркінг бізнес-процесів	Напрямок, який орієнтований на вивчення кращих практик конкурентів чи лідерів галузі з метою адаптації ефективних рішень у діяльності власного підприємства.
Процесний контролінг на основі Balanced Scorecard (BSC)	Забезпечує стратегічне узгодження бізнес-процесів через систему збалансованих показників у чотирьох площинах: фінанси, клієнти, внутрішні процеси та навчання/розвиток персоналу.

Джерело: розроблено та систематизовано автором.

Таким чином, стратегічне управління бізнес-процесами – це багатогранна система організації діяльності підприємства, яка включає в себе довгострокове планування, цілеспрямовану координацію та контроль ключових бізнес-процесів для досягнення конкурентних переваг та підвищення показників результативності діяльності. Сутність стратегічного управління бізнес-процесами полягає у тому, що управління процесами здійснюється не лише на оперативному рівні (наприклад, виробництво, збут тощо), а й інтегрується у стратегічні цілі підприємства, які визначають пріоритетні напрями розвитку.

Стратегічне управління підприємством дозволяє підвищити ефективність використання ресурсів, забезпечити гнучкість і адаптивність до змін ринкового середовища, синхронізувати окремі процеси з корпоративною стратегією, а також сформувати єдину систему цілей.

Криза в економічній науці традиційно трактується як фактор, який, поряд

із деструктивними наслідками, створює умови для пошуку нових можливостей розвитку. Водночас масштабні виклики, зокрема повномасштабна війна, стали для українського бізнесу несподіваними й надзвичайно складними [52, с. 562].

На початковому етапі воєнних дія підприємницький сектор в Україні зазнав істотних втрат, пов'язаних із руйнуванням виробничої та логістичної інфраструктури, зниженням платоспроможного попиту та міграцією трудових ресурсів [17, с. 46].

Проте в процесі адаптації підприємства змогли виробити ефективні механізми протидії кризовим явищам. Значна частина бізнесу здійснила релокацію потужностей у відносно безпечні регіони, активізувала цифровізацію діяльності, впровадила віддалені форми співпраці та використала гнучкі моделі управління персоналом з метою збереження трудових колективів [93, с. 44].

Важливим результатом трансформацій стало не лише відновлення підприємницької активності, а й посилення орієнтації на зовнішні ринки. Українські компанії довели здатність конкурувати на міжнародному рівні, розширивши експорт товарів і послуг у сферах ІТ, агропромислового виробництва, легкої промисловості тощо. Це свідчить про формування нової моделі підприємницької стійкості, яка ґрунтується на гнучкості, інноваційності та здатності до швидкої адаптації в умовах невизначеності [99, с. 71].

Передумовою забезпечення ефективного функціонування системи управління бізнес-процесами є їх своєчасна оцінка та ґрунтовний аналіз. Саме результати цього етапу створюють підґрунтя для формування висновків щодо доцільності змін та визначення конкретних напрямів удосконалення бізнес-процесів на підприємстві. Без якісної діагностики важко приймати стратегічні рішення, оскільки вона дозволяє виявити слабкі місця, дублювання функцій, неефективне використання ресурсів чи невідповідність процесів сучасним вимогам ринку. У цьому контексті подальший розгляд доцільно зосередити на напрямках оптимізації бізнес-процесів сучасного підприємства в Україні, яка опирається на чотири ключові складові:

1. Методика швидкого аналізу рішень (Fast Analysis Solution Technology -

FAST) – методика, яка передбачає оперативне оцінювання бізнес-процесів на основі доступних даних та ключових показників ефективності. Такий підхід дозволяє швидко приймати управлінські рішення без тривалих процедур і забезпечує гнучкість підприємства в умовах постійних змін ринку [67, с. 106].

2. Перепроєктування бізнес-процесів – це процес, який передбачає внесення часткових або повних змін у структуру процесів з метою підвищення їх ефективності, зниження витрат чи покращення якості кінцевого результату. Мається на увазі, адаптація бізнес-процесів до нових умов господарювання, цифровізації та змін у поведінці споживачів.

3. Реінжиніринг бізнес-процесів – більш радикальний підхід, що передбачає кардинальне переосмислення і перебудову ключових процесів підприємства. Цей підхід застосовується тоді, коли поступові зміни не дають бажаного результату, а підприємство потребує якісного стрибка у розвитку, наприклад, щоб вийти на міжнародні ринки або суттєво скоротити час виробничого циклу [86, с. 85].

4. Бенчмаркінг – являє собою систематичне порівняння власних бізнес-процесів із найкращими практиками провідних компаній. Це дозволяє підприємству переймати успішний досвід, оцінювати свій рівень конкурентоспроможності та визначати напрями вдосконалення [103, с. 145]. Тому бенчмаркінг є невід’ємною частиною стратегічного планування та вдосконалення діяльності підприємства.

Оптимізація бізнес-процесів у сучасних українських реаліях має комплексний характер, який поєднує швидкі управлінські рішення та стратегічні трансформації, спираючись на кращі міжнародні практики та адаптуючись до специфіки національного бізнес-середовища.

Для удосконалення бізнес-процесів підприємств застосовуються різноманітні концепції (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Ключові характеристики
концепцій удосконалення бізнес-процесів підприємства

Назва	Характеристика	Приклади застосування
1	2	3
Постійне поліпшення процесів (Continuous Improvement Process (CIP))	Концепція ґрунтується на ідеї безперервних, хоч і невеликих, змін у всіх складових бізнес-процесів. Її автор, Едвардс Демінг, сформулював 14 принципів, які стали базою сучасного менеджменту якості. Саме їхнє впровадження зумовило феномен так званого «японського дива», коли завдяки системному вдосконаленню виробничих і управлінських процесів Японія досягла високих темпів економічного зростання.	Принципи Едвардса Демінга показали свою роботу та ефективність в Японії та інших країнах.
Концепція загального управління якістю (Total Quality Management (TQM))	Концепція ґрунтується на тому, що управління підприємством і його бізнес-процесами має бути спрямоване на забезпечення якості в цілому, а не лише на вдосконаленні кінцевої продукції. У її реалізації важливу роль відіграє активна участь персоналу всіх рівнів. Основна ідея концепції полягає в безперервному вдосконаленні трьох ключових компонентів: якості продукції, що випускається; якості організації бізнес-процесів, які забезпечують ефективність виробничої та управлінської діяльності; рівня професійної підготовки персоналу, що визначає компетентність і здатність працівників підтримувати високі стандарти. Серед інструментів цієї концепції найчастіше застосовуються: створення команд із підвищення якості; використання методів статистичного контролю процесів; впровадження бенчмаркінгу; проведення тренінгів і програм розвитку персоналу; залучення співробітників до процесів управління якістю.	Підприємства Toyota Limited, Nippon Electric Co., Motorola, Kawasaki Steel тощо.
Кайдзен (Kaizen)	Концепція передбачає безперервне вдосконалення як бізнес-процесів, так і стилю життя загалом. Її ключовим елементом виступає поєднання підтримання вже досягнутого рівня стандартів, що забезпечують конкурентоспроможність підприємства, та поступове їх оновлення відповідно до змін у споживчих уподобаннях.	Фірми Canon, Honda, Nissan, Growth Hacking, Scrum.

1	2	3
Кайдзен (Kaizen)	Особливістю цієї концепції є орієнтація не стільки на кінцевий результат, скільки на сам процес діяльності, а центральним акцентом у системі управління виступає «людський фактор».	
Концепція «бережливе виробництво» (Lean Production, LP)	Дана концепція передбачає організацію бізнес-процесів із максимальним урахуванням інтересів клієнта та потреб ринку, а також активне залучення кожного працівника до їх реалізації. Основна мета цієї моделі полягає у постійному усуненні всіх видів втрат, що дозволяє не лише підвищувати якість продукції, але й одночасно зменшувати її собівартість. «Бережливе виробництво» поєднує у собі принципи кайдзен, орієнтовані на безперервне вдосконалення, та має спільні риси з концепцією TQM у частині забезпечення високої якості товару на кожному етапі його життєвого циклу.	Компанії Oracle, Pella Emerson Electric, Toyota Corporation тощо.
Цикл «Шухарта-Демінга» (цикл PDCA, цикл Демінга)	Цикл «Шухарта-Демінга» передбачає послідовне проходження чотирьох взаємопов'язаних етапів: - планування (Plan) – полягає у визначенні цілей і завдань, формуванні бізнес-процесів для їх досягнення, розробці заходів із задоволення потреб клієнтів, а також у пануванні необхідних ресурсів та їх розподілі для реалізації поставлених завдань; - виконання (DO) – означає практичну реалізацію запланованих заходів, тобто виконання конкретних робіт відповідно до складеного плану; - перевірка (Check) – охоплює збір даних та оцінку отриманих результатів за допомогою ключових показників ефективності (KPI). На цьому етапі здійснюється виявлення відхилень від запланованих показників, аналіз їхніх причин і розгляд можливих альтернативних рішень; - коригування (Act) – передбачає своєчасне впровадження дій для усунення причин виявлених відхилень. Цей етап відображає внесення змін у планування, розподіл ресурсів і вдосконалення процесів для підвищення ефективності подальшої діяльності.	Компанії Ford Motors, Nissan Motor Co, Toyota тощо.

Джерело: узагальнено автором на основі [105, с. 435]

Отже, можна підсумувати, що кількість бізнес-процесів на підприємстві є

значною, а їхнє управління та вдосконалення становлять складний і ресурсомісткий процес. Оптимізація бізнес-процесів виступає ключовою умовою підвищення ефективності діяльності підприємства та формування його стійких конкурентних переваг. Для досягнення цього вітчизняним підприємствам доцільно зосереджувати увагу на гармонізації бізнес-процесів із довгостроковими стратегічними цілями розвитку, орієнтованими як на задоволення потреб зовнішніх клієнтів, так і на підвищення рівня внутрішньої ефективності. Важливим чинником у цьому контексті є постійний моніторинг змін зовнішнього середовища, що вимагає гнучкості та адаптивності управлінських рішень. Удосконалення бізнес-процесів має здійснюватися комплексно – шляхом злагодженої взаємодії керівництва та персоналу, впровадження системи безперервного покращення всіх ключових процесів, підвищення продуктивності та якості, а також локальної оптимізації найбільш критичних ділянок. В окремих випадках, для досягнення проривних результатів, може бути виправданим радикальне переформатування або реінжиніринг бізнес-процесів. Тому результативне управління бізнес-процесами сучасного підприємства слід розглядати не лише як технічний інструмент, а як стратегічний механізм забезпечення стійкого розвитку, інноваційного оновлення та підвищення конкурентоспроможності в умовах динамічного ринкового середовища.

Одним із перспективних цифрових інструментів, здатних посилити стратегічне управління бізнес-процесами підприємств, є блокчейн-технології (Blockchain technology), які забезпечують прозорість операцій, незмінність даних, автоматизацію договірних відносин через смарт-контракти та підвищення рівня довіри між суб'єктами підприємницької діяльності.

Блокчейн – це розподілена база даних або розподілений реєстр, де зберігається впорядкований ланцюжок записів, або блоків, який постійно довшає через накопичення інформації [31, с. 138]. Також ці послідовні блоки інформації з'єднуються між собою криптографічними хешами та утворюють єдиний ланцюг.

На відміну від традиційних централізованих реєстрів, блокчейн працює на основі розподіленої мережі комп'ютерів або вузлів, які розміщені в різних точках світу. Кожен з цих комп'ютерів зберігає повну або часткову копію всього ланцюга даних, що забезпечує високий рівень надійності, захисту від втрат і фальсифікацій. Інформація в блокчейні групується у блоки, які пов'язані між собою у суворій хронологічній послідовності. Після додавання нових записів до блоку вони неможливі до редагування чи видалення, що забезпечує прозорість і незмінність даних.

Вперше концепцію захищеного розподілу блоків, яка є основою блокчейн-технології, було розроблено у 1991 р. американськими криптографами Стюартом Габером та У. Скоттом Сторнеттою. Науковці запропонували модель цифрового реєстру, де записи неможливо було змінити без виявлення змін, застосовуючи криптографічні хеш-функції для підтвердження достовірності інформації та збереження її цілісності [113, с. 102].

У 1992 р. С. Габер та У. Скотт Сторнетта удосконалили свою концепцію, інтегрувавши в неї структуру дерева Меркла, яка дозволила підвищити ефективність зберігання та перевірки даних. Це рішення забезпечило можливість групувати кілька транзакцій у один блок, формуючи ієрархічну систему, в якій кореневий хеш унікально ідентифікує набір транзакцій. Такий підхід дав змогу зменшити обсяг даних, необхідних для перевірки окремих транзакцій, і став технічною основою сучасних блокчейн-систем [72, с. 208].

Далі ці напрацювання почали використовуватися у розробці Bitcoin у 2008 р., так як саме ідеї про хронологічний ланцюг незмінних записів і дерево Меркла були втілені в першу криптовалюту, розробником якої був Сатоші Накамото [62].

Колектив учених Г. Купалова, Н. Коренєва та Н. Гончаренко наголошують, що головне призначення блокчейну полягає у створенні можливостей для фіксації та поширення цифрової інформації, яка стосується всіх транзакцій у сфері підприємницької діяльності [55, с. 123]. Інакше кажучи, дана технологія виступає основою для формування постійних, незмінних і надійно захищених реєстрів транзакцій, які не підлягають редагуванню чи повному видаленню. Суть

функціонування блокчейну полягає у структуризації даних. Коли обсяг блоку досягає своєї максимальної місткості, він закривається та приєднується до попереднього блоку, що вже містить інформацію. Таким чином створюється своєрідний «ланцюг блоків», де кожен елемент системи взаємопов'язаний із попереднім і наступним через криптографічні механізми. Це забезпечує цілісність та послідовність даних [55, с. 124].

Варто відзначити, що важливою характеристикою блокчейну є формування незворотної часової шкали транзакцій. Завдяки цьому будь-яка зміна в інформації потребує підтвердження від усіх учасників мережі, що фактично унеможливорює маніпуляції чи підробки. У науково-практичному контексті блокчейн розглядається не лише як технічний інструмент збереження даних, а й як механізм підвищення довіри до економічних процесів, адже він забезпечує прозорість, достовірність та захищеність фінансових операцій.

Крім того, блокчейн дозволяє спростити процеси обліку та контролю, зменшити витрати на посередницькі послуги, прискорити обробку інформації та підвищити рівень взаємодії між партнерами, клієнтами й державними структурами. У підсумку це формує новий рівень організації бізнес-процесів, орієнтований на прозорість, ефективність і довготривалу стабільність.

На перших етапах становлення блокчейн розглядався переважно як інструмент для забезпечення прозорості та безпеки фінансово-економічних операцій, зокрема у банківській сфері та на ринку криптовалют. Основний акцент робився на можливості використання технології як децентралізованого реєстру для фіксації транзакцій, що гарантує їхню достовірність і незмінність. Однак із часом спектр застосування блокчейну значно розширився, і сьогодні ця технологія демонструє високий потенціал у багатьох різних сферах суспільного життя та господарської діяльності (табл. 3.5).

У світі блокчейн вже активно застосовується у США, ЄС, Китаї тощо. Серед представників ЄС технологія блокчейн використовується для системи електронного голосування, цифрової ідентифікації та забезпечення прозорості державних закупівель. У США технологія інтегрована в банківську систему,

страхування, медицину та ланцюги постачання. У Китаї активно розвиваються державні блокчейн-платформи для фінансових транзакцій і торгівлі. У Сінгапурі та Естонії блокчейн застосовується у сфері державного управління, кіберзахисту та цифрових сервісів для населення. У сфері агробізнесу, а саме в таких країнах як Бразилія та Нідерланди, технологія блокчейн допомагає відстежувати походження продукції та гарантувати її якість [3].

Таблиця 3.5

Сфери застосування технології блокчейн

Назва сфери застосування	Характеристика
Бухгалтерський облік та аудит	Спрощення процедури перевірки, забезпечення достовірності первинних документів.
Освіта	Збереження та підтвердження дипломів, сертифікатів і результатів навчання.
Охорона здоров'я	Створення єдиних медичних карток пацієнтів, захист даних про стан здоров'я.
Підприємницька діяльність	Автоматизація бізнес-процесів, цифровізація контрактів (smart contracts), облік товарів і послуг.
Соціальні програми	Прозорий розподіл соціальної допомоги та грантових коштів.
Міжнародна торгівля та логістика	Відстеження руху товарів, перевірка сертифікатів походження продукції.
Страхування	Швидка перевірка страхових випадків і прозорість виплат.
Кібербезпека	Захист персональних даних і цифрових ресурсів.
Державне управління та адміністрування	Електронне голосування, ведення реєстрів власності, податковий контроль.
Платіжні системи	Прискорення та здешевлення міжнародних переказів.
Ринок транспорту та нерухомості	Прозорий продаж транспортних засобів та об'єктів власності.
Валютно-фінансовий сектор і банківська система	Цифрові валюти центральних банків, оптимізація кредитних процесів.

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 78, с. 142; 106, с. 272]

Щодо України, то тут блокчейн поступово впроваджується у наступні напрями:

- державні послуги – земельний кадастр, реєстрація майнових прав, електронне голосування на експериментальних рівнях;
- бізнес – використання смарт-контрактів у логістиці та зовнішньоекономічній діяльності;
- фінансовий сектор – розвиток криптовалютних бірж, обговорення

запуску електронної гривні (е-гривні);

– агропромисловий комплекс – контроль за походженням та експортом сільськогосподарської продукції;

– охорона здоров'я – запровадження електронних медичних записів на блокчейн-основі.

Далі у таблиці 3.6 розглянемо деякі українські компанії, які вже використовують технологію блокчейн у своїй роботі.

Таблиця 3.6

Компанії, які використовують у своїй діяльності
технологію блокчейн в Україні

Назва	Особливості використання
ProZorro	Застосування блокчейну у сфері державного управління та фінансового контролю. Це електронна платформа для публічних закупівель, яка функціонує на принципах прозорості, відкритості та децентралізації. Платники податків мають змогу відстежувати, на які потреби спрямовуються кошти з державного та місцевих бюджетів, що формує довіру у громадян та бізнесу до державних фінансових процесів. Користувачі цієї програми отримують доступ до детальної інформації про всі тендерні пропозиції, умови проведення закупівель та контрагентів, що беруть участь у них. Кожна операція зберігається у вигляді незмінного запису, тобто жодна зі сторін не може видалити чи підробити внесені дані.
«Курс з криптограмотності та блокчейну» від Міністерства цифрової трансформації	Освітній проєкт, безоплатний курс, щоб люди розуміли, як працюють технології, включно з блокчейном, криптовалютами та NFT. Це є прикладом, як держава інвестує в підвищення грамотності в цій сфері.
Binance Pay	Сучасна платіжна система, яка надає українцям змогу здійснювати не лише в інтернет-магазинах, а й у фізичних торговельних точках (наприклад, автозаправний комплекс WOG). Така платіжна система сприяє поширенню безготівкових розрахунків нового покоління та інтеграції блокчейну в бізнес-середовище.
Bloqly	Стартап української компанії, заснований в 2018 р. та використовується за такими напрямками: - «Черга на блокчейні» - через платформу можна ставати в чергу в садочок чи в школу. Дані про позицію в черзі зберігаються на блокчейні, що унеможливорює підміну чи видалення записів. - реєстри для місцевих громад (Smart City) – розробка локальних реєстрів, в яких будуть доступні сервіси з оптимізації отримання держпослуг, наприклад, заздалегідь стати в чергу.

Джерело: узагальнено автором на основі [90]

Такий аналіз дає підстави стверджувати, що блокчейн-технологія поступово виходить за межі виключно фінансово-економічного середовища та активно інтегрується у різні сфери суспільного розвитку – від державного управління й адміністрування до медицини, освіти та бізнес-процесів. Така багатогалузева функціональність свідчить не лише про високий інноваційний потенціал блокчейну, але й про його здатність виступати каталізатором структурних змін у національних економіках.

В Україні технологія блокчейн розглядається як один із перспективних інструментів цифрової трансформації, здатний забезпечити прозорість, безпеку та ефективність у функціонуванні різних секторів економіки та суспільного життя. Попри значний потенціал, практичне використання цієї технології наразі обмежується низкою факторів, серед яких ключовим є недостатньо розвинена законодавча та нормативно-правова база [72, с. 211].

Оскільки Україна перебуває лише на початковому етапі впровадження блокчейн-рішень, першочерговим завданням держави та профільних інституцій стає формування комплексної нормативної основи, яка б забезпечувала правову визначеність, захист прав учасників ринку та регулювання специфічних процесів, пов'язаних із використанням розподілених реєстрів. Це включає розробку законів і підзаконних актів, які б визначали правовий статус цифрових активів, регламентували порядок здійснення транзакцій та унормовували відповідальність суб'єктів за порушення встановлених правил.

Важливим кроком у напрямі формування правового підґрунтя для розвитку блокчейн-технології в Україні стало підписання Президентом України у березні 2022 р. Закону України «Про віртуальні активи». Прийняття цього закону стало своєрідним сигналом про готовність держави впроваджувати новітні цифрові інструменти та створювати умови для функціонування сучасного ринку цифрових фінансових послуг [79].

Однак, попри факт підписання, цей нормативний документ ще не набрав чинності, а отже, він не може використовуватися як практичний регулятор правовідносин у сфері віртуальних активів. Коли закон офіційно набуде

чинності, він стане ключовим чинником у легалізації ринку віртуальних активів в Україні. Це означатиме, що правовідносини між учасниками цього ринку отримають законодавче підґрунтя, що забезпечить більшу прозорість, захищеність інвесторів і користувачів, а також сприятиме зменшенню рівня тіньових операцій. Крім того, введення закону в дію може стати потужним імпульсом для залучення іноземних інвестицій, розвитку інноваційних фінансових сервісів та підвищення міжнародної конкурентоспроможності України на глобальному ринку цифрових технологій [72, с. 211].

Законом України «Про віртуальні активи» передбачено права та обов’язки всіх учасників ринку віртуальних активів; перераховано принципи державного регулювання обороту віртуальних активів (рис. 3.3); визначено загальні засади у питаннях міжнародного співробітництва у сфері обороту віртуальних активів [79].



Рис. 3.3. Принципи державного регулювання обігу віртуальних активів

Джерело: узагальнено автором на основі [79]

Таким чином, законодавче визначення віртуальних активів має важливе значення для формування прозорого та передбачуваного ринку. Воно сприяє легалізації новітніх фінансових інструментів, підвищенню довіри з боку інвесторів та користувачів, а також гармонізації української практики з міжнародними стандартами у сфері цифрової економіки.

3 вересня 2025 р. Верховна Рада України ухвалила у першому читанні

законопроект «10225-д «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів щодо врегулювання обігу віртуальних активів». Цей документ формує правові засади легалізації ринку криптовалют в Україні. Він визначає порядок оподаткування операцій із віртуальними активами: прибуток від їхнього продажу оподатковуватиметься за ставкою 23% (із них 18% – податок на доходи фізичних осіб та 5% – військовий збір), тоді як протягом першого року після набуття законом чинності діятиме пільгова ставка у розмірі 5% [64].

Законопроект також встановлює вимоги до постачальників послуг у сфері обігу віртуальних активів, зокрема щодо ведення обліку, подання звітності та проходження процедури авторизації у регулятора.

У таблиці 3.7 розглянемо можливі напрями застосування блокчейн-технології у вітчизняному підприємстві.

Таблиця 3.7

**Можливі напрями застосування блокчейн-технології
у вітчизняному підприємстві**

Сфера застосування	Характеристика
1	2
Фінанси та банківська справа	
Платежі, кредитування, міжнародні перекази	Блокчейн дає змогу здійснювати транзакції швидше, дешевше й без посередників, забезпечуючи прозорість та зменшення ризиків шахрайства. Автоматизація збору податків і прозорість руху коштів у державному бюджеті.
Логістика та ланцюги постачання	
Контроль руху товарів, сертифікація походження продукції, управління складськими запасами.	Блокчейн забезпечує прозорість і відстежуваність кожного етапу постачання. Це особливо актуально для аграрного та харчового секторів України, де важливим є контроль якості та підтвердження екологічності продукції.
Державні закупівлі та взаємодія з державою	
Платформи на зразок ProZorro, податкова звітність, грантові програми	Децентралізований реєстр дозволяє зменшити корупційні ризики, оскільки дані не можуть бути змінені «заднім» числом. Це підвищує довіру підприємців до держави.
Корпоративне управління та договори	
Смарт-контракти, реєстри прав власності, корпоративні угоди	Блокчейн автоматизує виконання угод, що зменшує витрати на юридичний супровід. Це перспективно для венчурних інвестицій та партнерських програм.

1	2
Інтелектуальна власність та цифрові активи	
Захист авторських прав, токенизація об'єктів інтелектуальної власності, NFT для креативних індустрій.	Блокчейн допомагає українським креативним і технологічним компаніям захищати свої інновації, а також монетизувати їх на глобальних ринках.
Аграрний сектор	
Підтвердження сертифікатів якості, контроль земельних реєстрів, торгівля агропродукцією.	Сільське господарство України виграє від прозорості у земельних відносинах та відслідковуваності продукції, що підвищує конкурентоспроможність на європейському ринку.
Охорона здоров'я та фармацевтика	
Електронні медичні картки, відстеження ліків, захист персональних даних пацієнтів	Блокчейн допоможе уникнути підробок ліків та забезпечить захищене зберігання медичних даних.
Енергетика та «зелена економіка»	
Облік споживання енергії, екологічні проєкти, торгівля «зеленими сертифікатами», peer-to-peer продаж енергії	В умовах переходу України до відновлювальної енергетики блокчейн сприятиме ефективному обліку та прозорості розподілу ресурсів. Контроль фінансування природоохоронних програм.
Кібербезпека та інформаційні технології	
Захист даних, інтернет речей (IoT), цифрова ідентифікація	Використання блокчейну для створення децентралізованих систем кібербезпеки. Безпечна взаємодія «розумних» пристроїв без посередників. Створення єдиної системи підтвердження особи для громадян та бізнесу.

Джерело: розроблено та систематизовано автором.

Блокчейн в Україні має значний потенціал у підприємстві, особливо у сферах, де потрібні прозорість, відстежуваність та довіра між сторонами. Його впровадження здатне стимулювати інноваційний розвиток бізнесу, знизити транзакційні витрати та підвищити конкурентоспроможність українських компаній на світовому ринку.

У діяльності підприємств блокчейн-технологія знаходить широке застосування в різних напрямках: від здійснення фінансових розрахунків із клієнтами через банківські установи до отримання кредитних ресурсів. Вона використовується для формування та збереження клієнтських баз даних, укладання та реалізації «розумних» контрактів, а також у веденні

бухгалтерського обліку та контролі фінансових потоків. Завдяки здатності ефективно працювати з великими масивами даних блокчейн значно скорочує витрати на обробку інформації, оскільки автоматизує багато операційних процесів і зменшує ймовірність виникнення помилок, а також формує рівень довіри інвесторів [72, с. 214].

Сфера застосування блокчейну в українському бізнесі постійно розширюється: зростає кількість компаній, які інтегрують цю технологію у свою діяльність, що свідчить про високу динаміку розвитку інноваційного середовища. Використання блокчейну не лише підвищує рівень прозорості та довіри у відносинах між підприємствами й державними органами, а й забезпечує додаткові конкурентні переваги на міжнародному ринку.

Активний розвиток індустрії блокчейну в Україні створює сприятливі умови для залучення нових клієнтів і стратегічних інвесторів із-за кордону. Формування зрозумілої та стабільної системи державного регулювання обігу блокчейн-технологій дозволить не тільки підвищити рівень інвестиційної привабливості країни, а й сприятиме припливу як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій. Це є особливо важливим у нинішніх умовах воєнних викликів, коли економіка України потребує додаткової фінансової підтримки. У довгостроковій перспективі блокчейн може стати одним із ключових інструментів повоєнного відновлення економіки, модернізації підприємницького середовища та посилення конкурентоспроможності національного бізнесу. Тому, для повноцінної інтеграції блокчейн-технології в економіку та управлінські процеси України необхідно не лише адаптувати наявні правові норми, а й створити нові регулятивні механізми. Це дозволить забезпечити баланс між інноваційним розвитком і правовою безпекою, сприятиме залученню інвестицій та підвищить довіру бізнесу й громадян до новітніх цифрових рішень.

3.3. Моделювання та сценарне прогнозування траєкторій розвитку підприємництва в умовах дисбалансів ринку капіталу

Практична імплементація запропонованого комплексного механізму активізації розвитку підприємництва та переведення бізнес-процесів суб'єктів господарювання на цифрову основу потребують аналітико-оцінювального інструментарію для прийняття управлінських рішень. Оскільки архітектура МАРП функціонує як координаційна цифрова платформа на засадах адаптивного зворотного зв'язку, її ефективність безпосередньо залежить від здатності системи ідентифікувати деструктивні чинники в автоматизованому режимі. У цьому контексті математичне моделювання фінансово-кредитних детермінант виступає внутрішнім інтелектуальним модулем платформи, який забезпечує кількісне вимірювання бар'єрів розвитку підприємницького сектору та створює інформаційний фундамент для превентивного тригерного реагування системи. Реалізація зазначеного підходу вимагає декомпозиції макроекономічних детермінант на протилежні за своїм вектором сили фінансові потоки, що безпосередньо формують рівень ліквідності та капіталізації бізнес-середовища. Оскільки координаційна платформа МАРП має оперувати точними математичними залежностями для налаштування своїх контурів, виникає потреба у формалізації ключового фінансового протиріччя сучасної економіки України - конкуренції за капітал між державою та приватним сектором.

У зв'язку з цим виникає необхідність не лише окремо оцінити вплив банківського кредитування на розвиток підприємництва, а й врахувати протилежний за економічним змістом вплив спрямування фінансових ресурсів у державні боргові інструменти. Це потребує побудови інтегральної моделі, яка дасть змогу комплексно відобразити взаємозв'язок між обсягами кредитування суб'єктів господарювання, масштабами вкладень банків у ОВДП та узагальненим рівнем розвитку підприємництва в Україні.

Виходячи з цього доцільно сформувати модель оцінювання впливу банківського кредитування та ефекту витіснення фінансових ресурсів у державні

боргові цінні папери на розвиток підприємництва в Україні. Такий підхід дозволяє перейти від фрагментарного аналізу окремих показників до комплексного оцінювання фінансово-кредитних умов розвитку підприємницького сектору.

Пропонуємо таку багатофакторну регресійну модель з урахуванням ефекту «витіснення» банківського кредитування підприємств унаслідок спрямування фінансових ресурсів банків у ОВДП:

$$Y_t = \alpha + \beta_1 Credit_t - \beta_2 CrowdingOut_t + \varepsilon_t, \quad (3.2)$$

де, Y_t – індекс розвитку підприємництва;

$Credit_t$ – обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання;

$CrowdingOut_t$ – відношення придбаних банками ОВДП до наданих кредитів;

ε_t – випадкова похибка.

Окремо зауважимо, що доступ підприємницького сектору до кредитних ресурсів значною мірою залежить не лише від процентної політики НБУ та ризиків банківської системи, а й від загальної ситуації на внутрішньому фінансовому ринку. В умовах кризових явищ, воєнного стану та зростання потреб держави у фінансуванні бюджетного дефіциту частина фінансових ресурсів акумулюється не у сфері кредитування підприємств, а спрямовується на покриття державних боргових зобов'язань.

Високий рівень державного боргу змушує уряд країни спрямовувати значну частину бюджетних коштів на обслуговування зобов'язань, що обмежує можливості фінансування програм підтримки бізнесу, інфраструктурних проєктів та інноваційного розвитку. К. Третьак, Н. Климаш та Г. Роганова у своєму дослідженні зазначають, що «...державний борг є дієвим інструментом держави у тому випадку, коли державні витрати спрямовуються у реальні сектори економіки, що дає можливість збільшувати виробництво та

стимулювати попит, а також, у підсумку, збільшувати валовий внутрішній продукт» [95, с. 155].

У таблиці 3.8 представлено динаміку сукупного державного боргу України у 2014–2024 рр.

Таблиця 3.8

Динаміка сукупного державного боргу України у 2014–2024 рр.

Роки										
2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Сукупний державний борг, млрд. грн.										
1101	1572	1930	2142	2168	1998	2552	2672	4072	5519	6980
Абсолютне відхилення, млрд. грн.										
–	471	358	212	26	–170	554	120	1400	1447	1461
Відносне відхилення, %										
–	42,78	22,77	10,98	1,21	–7,84	27,73	4,70	52,40	35,54	26,47
Зовнішній борг, млрд. грн.										
612	1043	1240	1375	1397	1159	1519	1560	2611	3863	5048
Абсолютне відхилення, млрд. грн.										
–	431	197	135	22	–238	360	41	1051	1252	1185
Відносне відхилення, %										
–	70,42	18,89	10,89	1,60	–17,04	31,06	2,70	67,37	47,95	30,68
Внутрішній борг, млрд. грн.										
489	529	690	767	771	839	1033	1112	1461	1656	1932
Абсолютне відхилення, млрд. грн.										
–	40	161	77	4	68	194	79	349	195	276
Відносне відхилення, %										
–	8,18	30,43	11,16	0,52	8,82	23,12	7,65	31,38	13,35	16,67

Джерело: розраховано автором на основі [43]

За даними таблиці 3.8 можна побачити, що сукупний державний борг протягом аналізованого періоду зростав від 1101 млрд грн у 2014 р. до 6980 млрд грн у 2024 р. і прогнозується подальше його зростання.

Також, якщо розглядати окремо зовнішній та внутрішній борг країни, то теж можна побачити зростання показників боргу протягом аналізованого періоду за обома напрямками.

Через військові дії у 2014 р. та повномасштабне вторгнення агресора на

територію України у 2022 р., відбувся значний скачок щодо різкого збільшення показників боргу, а особливо це виділяється у 2022 р. Складна ситуація з витратами на обороноздатність, яка призвела до перевантаження бюджету та збільшення державного боргу.

Подальший аналіз доцільно зосередити на динаміці саме внутрішнього державного боргу України (рис. 3.4), оскільки його зростання відображає посилення ролі держави як позичальника на внутрішньому ринку капіталу. Така ситуація є важливою для оцінювання фінансово–кредитних умов розвитку підприємництва, адже активне залучення державою коштів через боргові інструменти потенційно впливає на обсяг ресурсів, доступних для кредитування реального сектору економіки.

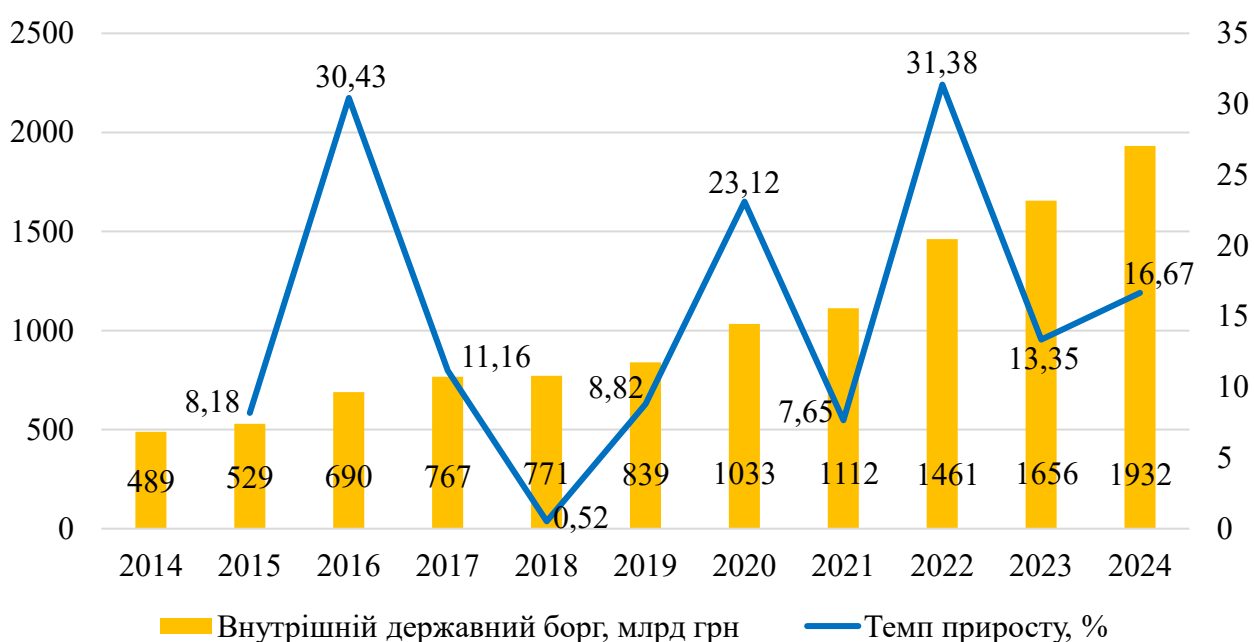


Рис. 3.4. Динаміка внутрішнього державного боргу України у 2014–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [43]

Дані рисунку 3.4 відображають стійку тенденцію до зростання внутрішнього державного боргу України у 2014–2024 рр. За аналізований період його обсяг збільшився з 489 млрд грн у 2014 р. до 1932 млрд грн у 2024 р., тобто майже у 4 рази, що свідчить про посилення ролі внутрішніх боргових запозичень

у фінансуванні потреб державного бюджету.

Динаміка внутрішнього державного боргу була нерівномірною. У 2015 р. борг зріс помірно – на 8,18%, однак уже у 2016 р. спостерігалось різке прискорення темпу приросту до 30,43%. У 2017–2018 рр. темпи зростання суттєво сповільнилися, особливо у 2018 р., коли приріст становив лише 0,52%. Це може свідчити про відносну стабілізацію внутрішніх боргових зобов'язань у цей період.

Новий етап активного нарощування внутрішнього державного боргу розпочався у 2020 р., коли його обсяг збільшився з 839 млрд грн до 1033 млрд грн, а темп приросту становив 23,12%. У 2021 р. зростання знову сповільнилося до 7,65%, проте у 2022 р. відбулося найвище за весь період збільшення боргу – до 1461 млрд грн, або на 31,38%. Це стало наслідком різкого зростання потреб держави у фінансових ресурсах воєнного стану, необхідності фінансування оборонних, соціальних та інших критично важливих видатків.

У 2023–2024 рр. внутрішній державний борг продовжив зростати і у 2023 р. він досяг 1656 млрд грн, а у 2024 р. – 1932 млрд грн. Водночас темпи приросту становили відповідно 13,35% та 16,67%, що свідчить про збереження високої потреби держави у внутрішньому борговому фінансуванні.

Виходячи з отриманих даних рисунку 3.4, робимо висновок, що протягом 2014–2024 рр. внутрішній державний борг України мав чітко виражену зростаючу динаміку, а найбільш інтенсивне його нарощування спостерігалось у кризові періоди – 2016, 2020 та особливо 2022 роках. Така тенденція свідчить про зростання залежності державних фінансів від внутрішніх запозичень. У контексті розвитку підприємництва це має подвійний вплив: з одного боку, внутрішні запозичення дозволяють державі фінансувати першочергові потреби, з іншого – активне залучення коштів через боргові інструменти може посилювати конкуренцію за фінансові ресурси між державою та підприємництвом, обмежуючи можливості банківського кредитування підприємницького сектору.

Основним інструментом залучення ресурсів на внутрішньому фінансовому

ринку виступають облігації внутрішньої державної позики, які активно купуються банківськими установами.

На рисунку 3.5 розглянемо частку кредитів, що надані суб'єктам господарювання, та частку вкладень в ОВДП в активах банківських установ України у 2016–2024 рр.

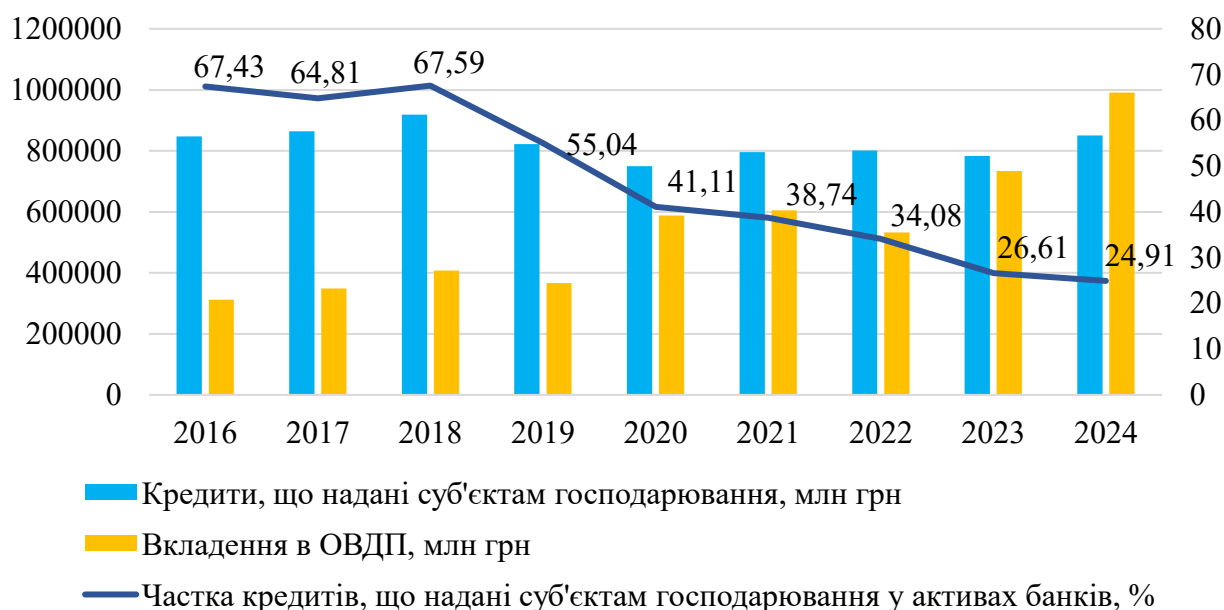


Рис. 3.5. Частка кредитів, що надані суб'єктам господарювання, та частка вкладень в ОВДП в активах банківських установ України у 2016–2024 рр. *

* Аналітичні дані кредитів, що надані суб'єктам господарювання, та вкладень в ОВДП у 2014–2015 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ, тому розрахунок проводитимемо за період 2016–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [92]

На рисунку 3.5 відображено співвідношення двох важливих напрямів розміщення ресурсів банківських установ України у 2016–2024 рр.: кредитування суб'єктів господарювання та вкладень банків в ОВДП. Загальна динаміка свідчить про поступову зміну пріоритетів банківського сектору – від активного кредитування економіки до зростання ролі операцій із державними цінними паперами.

У 2016–2018 рр. частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання, в

активах банків залишалася високою і становила понад 64–67%. Зокрема, у 2018 р. цей показник досяг 67,59%, що свідчило про вагому роль банківського кредитування у фінансуванні діяльності підприємств.

Починаючи з 2019 р., спостерігається різке скорочення частки кредитів у банківських активах. Якщо у 2019 р. вона становила 55,04%, то у 2020 р. знизилася до 41,11%, а у 2023 р. досягла мінімального значення – 26,61%. Це свідчить про послаблення кредитної функції щодо бізнесу. Така тенденція могла бути зумовлена високими макроекономічними ризиками, погіршенням платоспроможності позичальників, зростанням невизначеності, а також підвищенням привабливості альтернативних інструментів розміщення банківських ресурсів.

Водночас обсяги вкладень банків в ОВДП демонстрували стійку тенденцію до зростання. Якщо у 2016 р. вони становили близько 312 млрд грн, то у 2024 р. наблизилися майже до 1 трлн грн. Особливо помітне зростання відбувалося у 2020–2024 рр., коли потреба держави у борговому фінансуванні суттєво посилювалася. Це вказує на зростання ролі банків як основних покупців державних боргових інструментів.

Показово, що в абсолютному вимірі вкладення в ОВДП зростали значно швидше, ніж кредити суб'єктам господарювання, що свідчить про перерозподіл ресурсів банків на користь вкладень у низькоризикові цінні папери.

У 2024 р. спостерігається певне відновлення частки кредитів у банківських активах – до 29,01% порівняно з 26,61% у 2023 р. Однак цей показник залишається більш ніж удвічі нижчим, ніж у 2016–2018 рр. Це означає, що кредитування підприємств ще не відновило своєї попередньої ролі в активах банківської системи.

Отже, наведені дані підтверджують наявність ознак ефекту витіснення кредитних ресурсів через те, що значна частина банківських коштів спрямовується в відносно безпечні та дохідні державні цінні папери, тоді як кредитування суб'єктів господарювання втрачає позиції. Для розвитку підприємництва така ситуація є проблемною, оскільки обмежує доступ бізнесу

до банківських кредитів, знижує можливості фінансування інвестицій, модернізації виробництва та розширення господарської діяльності. Відповідно, активізація підприємництва в Україні потребує посилення фінансово–кредитних стимулів, які б підвищували зацікавленість банків у кредитуванні реального сектору економіки, зокрема малого та середнього підприємництва.

Оцінювання частки кредитів суб'єктами господарювання та вкладень в ОВДП в активах банківських установ України дає змогу визначити структурні зміни у використанні банківських активів. Проте такий підхід відображає лише загальну вагу відповідних інструментів у балансі банківської системи і не дає повного уявлення про конкуренцію між кредитним фінансуванням підприємництва та інвестуванням у державні боргові інструменти. Тому наступним етапом аналізу є визначення частки ОВДП у сукупному обсязі ресурсів, що потенційно могли бути спрямовані як на кредитування суб'єктів господарювання, так і на придбання державних цінних паперів (рис. 3.6).

На рисунку 3.6 відображено співвідношення між обсягами кредитів, наданих суб'єктам господарювання, вкладеннями в ОВДП та часткою ОВДП у сукупному обсязі цих активів у 2016–2024 рр. Загалом графік засвідчує поступове посилення ролі державних боргових цінних паперів у структурі активів, які могли бути спрямовані як на кредитування реального сектору економіки, так і на фінансування державних запозичень.

У 2016–2019 рр. частка ОВДП у сукупному обсязі активів зростала помірно – з 26,95% у 2016 р. до 30,87% у 2019 р. Це свідчить про відносно збалансоване співвідношення між кредитуванням суб'єктів господарювання та вкладеннями у державні цінні папери. У цей період кредити підприємствам суттєво перевищували вкладення в ОВДП, тому боргові інструменти держави ще не домінували у структурі аналізованих активів.

Помітна зміна відбулася у 2020 р., коли частка ОВДП різко зросла до 43,98%. Це означає, що майже половина сукупного обсягу активів, представлених кредитами бізнесу та вкладеннями в ОВДП, була сконцентрована саме у державних боргових цінних паперах. Така динаміка може свідчити про

зростання привабливості ОВДП для фінансового сектору порівняно з кредитуванням підприємств, особливо в умовах економічної нестабільності та підвищених ризиків господарської діяльності.

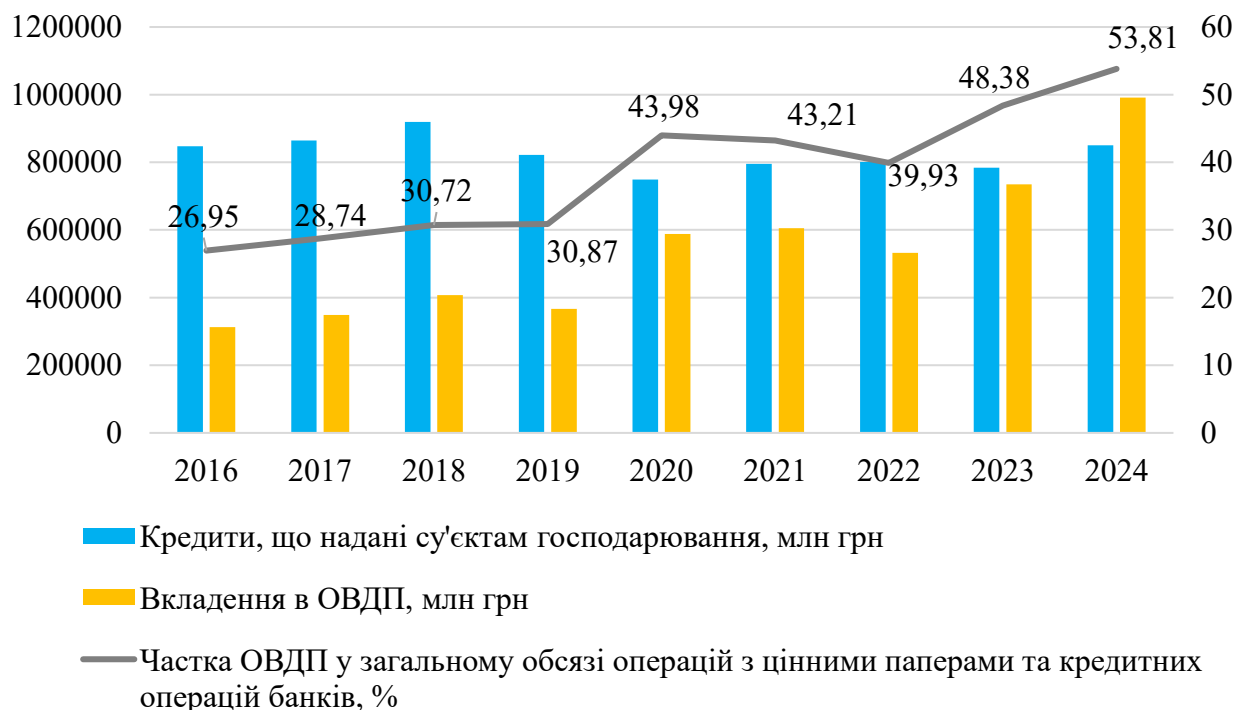


Рис. 3.6. Частка ОВДП у сукупному обсязі операцій з цінними паперами та кредитних операцій банків України у 2016–2024 рр.*

* Аналітичні дані кредитів, що надані суб'єктам господарювання, та вкладень в ОВДП у 2014–2015 рр. відсутні у відкритій статистиці НБУ, тому розрахунок проводитимемо за період 2016–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [92]

У 2021–2022 рр. показник дещо знизився – з 43,21% до 39,93%, однак залишався значно вищим, ніж у 2016–2019 рр. Це свідчить про те, що навіть за певного скорочення частки ОВДП їх роль у розміщенні фінансових активів залишалася вагомою. Водночас обсяги кредитування суб'єктів господарювання не демонстрували суттєвого зростання, що може вказувати на обмеженість кредитної підтримки підприємницького сектору.

Найбільш виражене зростання спостерігається у 2023–2024 рр. – частка

ОВДП збільшилася з 48,38% до 53,81%. У 2024 р. цей показник перевищив половину сукупного обсягу аналізованих активів, тобто вкладення в ОВДП стали більшими за обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання. Це є важливим аналітичним сигналом, оскільки вказує на посилення орієнтації фінансового сектору на фінансування державного боргу, а не на кредитування підприємницької діяльності.

Отже, динаміка показника частки ОВДП у сукупному обсязі активів у 2016–2024 рр. свідчить про формування передумов для ефекту витіснення кредитів, тобто зі зростанням обсягів вкладень в ОВДП фінансові ресурси банків дедалі більшою мірою спрямовуються на обслуговування потреб державного бюджету, тоді як кредитування суб'єктів господарювання не отримує достатнього імпульсу для активного зростання. Для розвитку підприємництва така ситуація є проблемною, оскільки обмежує доступ бізнесу до позикового капіталу, особливо в умовах високої вартості кредитів, воєнних ризиків та потреби підприємств у фінансових ресурсах для відновлення, модернізації й розширення діяльності.

У таблиці 3.9 проаналізуємо відношення придбаних банками ОВДП до наданих кредитів у 2015-2024 рр.

Таблиця 3.9

Відношення придбаних банками ОВДП до наданих кредитів
у 2015-2024 рр. *

Рік	Кредити, що надані суб'єктам господарювання, млн грн	Вкладення в ОВДП, млн грн	Відношення придбаних банками ОВДП до наданих кредитів
1	2	3	4
2015	830632	176477	0,212
2016	847092	312470	0,369
2017	864412	348638	0,403
2018	919071	407443	0,443
2019	821936	367060	0,447
2020	749335	588307	0,785

1	2	3	4
2021	795513	605244	0,761
2022	801413	532704	0,665
2023	783690	734466	0,937
2024	850581	990817	1,165

*Аналітичні дані кредитів, що надані суб'єктам господарювання, та вкладень в ОВДП у 2014 р. відсутні у відкритій статистиці НБУ, тому розрахунок проводитимемо за період 2015–2024 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [92]

За даними таблиці 3.9 простежується посилення орієнтації банків на вкладення в ОВДП порівняно з кредитуванням суб'єктів господарювання. У 2015–2019 рр. співвідношення придбаних банками ОВДП до наданих кредитів було відносно помірним і зросло з 0,212 до 0,447, тобто обсяг ОВДП становив менше половини обсягу кредитів підприємствам.

Суттєва зміна відбулася у 2020 р., коли вкладення банків в ОВДП різко зросли до 588307 млн грн, а обсяг кредитів суб'єктам господарювання знизився до 749335 млн грн. Унаслідок цього співвідношення ОВДП до кредитів збільшилося до 0,785. Це може свідчити про посилення переорієнтації банківських ресурсів у державні цінні папери, які є менш ризиковим та більш прогнозованим інструментом порівняно з кредитуванням бізнесу.

У 2021–2022 рр. показник дещо знизився – з 0,761 до 0,665, однак залишався значно вищим, ніж у 2016–2019 рр. Надалі у 2023–2024 рр. знову відбулося різке зростання вкладень в ОВДП з 734466 млн грн у 2023 р. до 990817 млн грн у 2024 р. Водночас обсяг кредитів у 2024 р. дорівнював 850581 млн грн, тобто був нижчим за обсяг банківських вкладень в ОВДП.

Отже, у 2024 р. співвідношення придбаних банками ОВДП до наданих кредитів досягло 1,165, тому це означає, що обсяг вкладень банків у державні цінні папери перевищив обсяг кредитування суб'єктів господарювання. Це є важливою ознакою потенційного ефекту витіснення кредитних ресурсів, коли значна частина банківського капіталу спрямовується не на фінансування підприємницької діяльності, а на придбання державних боргових інструментів.

Така тенденція може обмежувати доступ підприємств до кредитних ресурсів і стримувати інвестиційну та виробничу активність бізнесу.

Вхідні дані для розрахунку наявності або відсутності ефекту витіснення наведено у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Вхідні дані для побудови багатофакторної регресійної моделі розвитку підприємництва в Україні за рахунок кредитних ресурсів

Рік	Індекс підприємництва	Кредити, що надані банками суб'єктам господарювання, млн грн	ОВДП у активах банків, млн грн	CrowdingOut
2015	1,1	830632	176477	0,212
2016	1,204	847092	312470	0,369
2017	1,38	864412	348638	0,403
2018	1,604	919071	407443	0,443
2019	1,713	821936	367060	0,447
2020	1,582	749335	588307	0,785
2021	1,917	795513	605244	0,760
2022	1,401	801413	532704	0,664
2023	1,741	783690	734466	0,937
2024	1,938	850581	990817	1,164

Джерело: розраховано та систематизовано автором.

Тепер, маючи всі необхідні вхідні дані для розрахунку багатофакторної регресійної моделі з урахуванням ефекту «витіснення» банківського кредитування підприємств унаслідок спрямування фінансових ресурсів банків у ОВДП, доцільно здійснити оцінювання впливу банківського кредитування та концентрації банківських активів у державних цінних паперах на розвиток підприємництва в Україні. Розрахункові дані для побудови багатофакторної регресійної моделі впливу банківського кредитування та ефекту «витіснення» на розвиток підприємництва в Україні наведені у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Розрахункові дані для побудови багатофакторної регресійної моделі впливу банківського кредитування та ефекту «витіснення» на розвиток підприємництва в Україні

Рік	Y	X_1	X_2	X_1^2	X_2^2	X_1Y	X_2Y	X_1X_2
2015	1,100	830632	0,212	689949515424	0,045	913695,2	0,233	176493,9
2016	1,204	847092	0,369	717564857664	0,136	1020098,8	0,444	312576,9
2017	1,380	864412	0,403	747210107744	0,162	1196888,6	0,556	348757,0
2018	1,604	919071	0,443	844691502041	0,196	1473990,0	0,710	407610,5
2019	1,713	821936	0,447	675579796096	0,200	1408076,4	0,766	367205,4
2020	1,582	749335	0,785	561502930225	0,616	1185497,9	1,242	588228,0
2021	1,917	795513	0,760	632841181169	0,578	1524948,4	1,457	604589,9
2022	1,401	801413	0,664	642262792569	0,441	1122779,6	0,930	532138,2
2023	1,741	783690	0,937	614169416100	0,878	1364384,3	1,631	734118,8
2024	1,938	850581	1,164	723488036761	1,355	1642425,9	2,255	989076,3
-	Сума показників							
-	15,58	8264675	6,184	6845260139793	4,607	13142785,1	10,224	5062794,9

Джерело: розраховано та систематизовано автором.

На основі наведених розрахункових даних методом найменших квадратів, використовуючи формулу 3.1, було побудовано багатофакторну регресійну модель впливу банківського кредитування та ефекту «витіснення» на розвиток підприємництва в Україні. За результатами розрахунків отримано таке рівняння регресії:

$$Y_t = 1,225 + 0,00000057 * Credit_t + 0,179 * CrowdingOut_t$$

Отримані результати свідчать про наявність прямого зв'язку між обсягом банківського кредитування суб'єктів господарювання та рівнем розвитку підприємництва в Україні. Додатне значення коефіцієнта β_1 підтверджує, що збільшення обсягів кредитування супроводжується покращенням інтегрального індексу розвитку підприємництва. Це дає підстави стверджувати, що банківські кредити залишаються важливим фінансовим джерелом підтримки економічної активності, забезпечення поточної діяльності підприємств та розширення їх виробничо-збутових можливостей.

Водночас коефіцієнт при показнику $CrowdingOut_t$ також набув додатного значення, що свідчить про відсутність класичного ефекту «витіснення» у досліджуваному періоді. Незважаючи на суттєве зростання вкладень банків у ОВДП, це не супроводжувалося критичним пригніченням розвитку підприємництва. Такий результат може пояснюватися специфікою функціонування економіки України в умовах воєнного стану, коли фінансування державного бюджету через механізм ОВДП забезпечувало підтримку сукупного попиту, фінансування державних видатків, соціальних програм та оборонного сектору, що опосередковано сприяло збереженню економічної активності підприємств.

Коефіцієнт детермінації моделі становить $R^2 = 0,635$, що свідчить про те, що близько 63,5% варіації інтегрального індексу розвитку підприємництва пояснюється змінами обсягів кредитування суб'єктів господарювання та рівнем концентрації банківських ресурсів у державних цінних паперах. Решта 36,5% варіації показника формується під впливом інших факторів, зокрема макроекономічної нестабільності, інфляційних процесів, воєнних ризиків, рівня ділової активності, податкового навантаження, інвестиційного клімату та державної підтримки бізнесу.

Для узагальнення результатів розрахунків побудуємо підсумкову таблицю.

Таблиця 3.12

Результати оцінювання багатофакторної регресійної моделі впливу
банківського кредитування та ефекту «витіснення»
на розвиток підприємництва в Україні

Показник	Значення	Економічна інтерпретація
Константа α	1,225	Базовий рівень індексу підприємництва за відсутності впливу факторів моделі
Коефіцієнт при $Credit_t$	0,00000057	Зростання обсягів кредитування позитивно впливає на розвиток підприємництва
Коефіцієнт при $CrowdingOut_t$	0,179	Зростання вкладень банків в ОВДП не супроводжувалося пригніченням підприємницької активності
R^2	0,635	Моделі пояснює 63,5% варіації індексу розвитку підприємництва

Джерело: розраховано та систематизовано автором.

Отже, результати побудованої багатофакторної регресійної моделі (табл. 3.12) свідчать, що банківське кредитування залишається важливим чинником розвитку підприємництва в Україні. Водночас у досліджуваному періоді не підтверджено наявності класичного ефекту «витіснення» кредитування підприємств унаслідок зростання вкладень банків у ОВДП. Це дає підстави стверджувати, що в умовах воєнної економіки державні боргові інструменти виконували не лише функцію фінансування бюджетного дефіциту, а й опосередковано сприяли підтримці економічної активності та стабілізації підприємницького сектору.

Виходячи з отриманих результатів, для оцінювання можливого впливу зміни обсягів банківського кредитування на розвиток підприємництва в Україні можна розробити сценарний прогноз на основі побудованої багатофакторної регресійної моделі. За базовий період приймемо 2024 рік, для прогнозування використаємо три сценарії розвитку кредитування:

- песимістичний;
- базовий;
- оптимістичний.

При цьому припустимо, що показник $CrowdingOut_t$ у короткостроковому періоді залишається відносно стабільним. Використовуючи формулу 3.2 отримаємо наступні результати у таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Сценарний прогноз впливу банківського кредитування на розвиток
підприємництва в Україні

Сценарій	Зміна обсягу кредитування	Прогнозний обсяг кредитів, млн грн	Прогнозне значення індексу розвитку підприємництва
Песимістичний	-10%	765523	1,870
Базовий	+5%	893110	1,943
Оптимістичний	+15%	978168	1,991

Джерело: розраховано та систематизовано автором.

Результати сценарного прогнозування свідчать, що зміна обсягів банківського кредитування має безпосередній вплив на рівень розвитку підприємництва в Україні. За песимістичного сценарію, який передбачає скорочення кредитування на 10%, прогнозне значення інтегрального індексу підприємництва знижується до 1,870. Це свідчить про погіршення умов фінансування підприємницької діяльності та потенційне уповільнення економічної активності суб'єктів господарювання.

Базовий сценарій, який передбачає помірне зростання кредитування на 5%, забезпечує незначне підвищення інтегрального індексу підприємництва до 1,943. Це вказує на збереження позитивної динаміки розвитку підприємницького сектору за умов відносної стабільності фінансового ринку.

Найбільш сприятливі результати отримано за оптимістичного сценарію, відповідно до якого збільшення обсягів банківського кредитування на 15% супроводжується зростанням інтегрального індексу підприємництва до 1,991. Це підтверджує важливу роль кредитних ресурсів у забезпеченні розвитку підприємницької діяльності, підтриманні виробничої активності та розширенні фінансових можливостей суб'єктів господарювання.

Побудовані базовий, песимістичний та оптимістичний сценарії розвитку підприємницького сектору мають не лише прогностичне, а й безпосереднє прикладне значення для функціонування архітектури запропонованого механізму. Отримані критичні значення інтегрального індексу та кількісні параметри деструктивного ефекту витіснення фінансових ресурсів у державні облігації (ОВДП) слугують цифровими тригерами для координаційної платформи. Так, зниження прогнозного індексу до песимістичного рівня (1,870) є системним сигналом для автоматичного перемикавання ресурсів механізму у тактичний контур стабілізації (активація сервісно-підтримуючих рішень для збереження життєздатності мікро- та малого бізнесу). Натомість досягнення параметрів оптимістичного сценарію (1,991) запускає алгоритми стратегічного контуру розвитку для інвестиційного масштабування середнього підприємництва. Таким чином, інструменти сценарного моделювання інтегруються з цифровою інфраструктурою управління бізнес-процесами, забезпечуючи наскрізну логічну цілісність, адресність та високу адаптивність

третього розділу дослідження.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано концептуальні підходи до формування комплексного механізму активізації розвитку підприємництва (МАРП), який, на відміну від традиційних фрагментарних і переважно лінійних моделей, пропонується розуміти як адаптивну багаторівневу цифрову платформу. Цей механізм забезпечує диференційовану, проактивну та тригерну підтримку суб'єктів господарювання залежно від їхнього масштабу та поточного рівня безпекової та економічної стійкості. МАРП функціонує як єдина координаційна система, що поєднує державні регуляторні органи, банківський сектор та бізнес-асоціації через інтегровану цифрову інфраструктуру з елементами блокчейн-технологій. Його ключовими характеристиками є дворівнева архітектура (стабілізаційний контур для мікро- та малого підприємництва та інвестиційно-розвитковий контур для середнього бізнесу), постійний моніторинг у реальному часі, алгоритмізований тригерний перерозподіл ресурсів та превентивна мінімізація трансакційних витрат. Формалізація механізму у вигляді кортежу дозволила забезпечити цілісність і високий рівень адаптивності системи в умовах перманентної турбулентності.

2. Визначено напрями модернізації інструментарію стратегічного управління бізнес-процесами підприємницьких структур в умовах інтенсифікації цифровізації. Доведено, що переведення операційної діяльності суб'єктів господарювання на хмарну інфраструктуру та відкриті аналітичні платформи є базовою передумовою їхньої успішної інтеграції в архітектуру запропонованого комплексного механізму. Обґрунтовано, що цифровізація внутрішніх управлінських та технологічних контурів підприємств забезпечує радикальне зниження адміністративно-трансакційних витрат, мінімізує вплив просторових та логістичних обмежень у безпековому контексті, підвищує внутрішню гнучкість бізнес-систем та створює технічну можливість для автоматизованого обміну даними з координаційною платформою МАРП у реальному часі.

3. Розроблено та практично апробовано інструментарій моделювання та

сценарного прогнозування траєкторій розвитку підприємництва в умовах дисбалансів ринку капіталу. На основі розрахунку інтегрального індексу активізації розвитку підприємницької діяльності формалізовано деструктивний вплив фінансово-кредитних детермінант, зокрема кількісно виміряно ефект витіснення фінансових ресурсів із реального сектору економіки в державні боргові інструменти (облігації внутрішньої державної позики). Обґрунтовано три прогностичні траєкторії розвитку підприємницького середовища залежно від обсягів банківського кредитування: песимістичну (зниження інтегрального індексу до 1,870 за умови скорочення кредитування на 10%), базову (стабілізація індексу на рівні 1,943 за помірного зростання кредитування на 5%) та оптимістичну (зростання індексу до 1,991 за розширення кредитного плеча на 15%). Доведено, що отримані критичні значення індексу слугують цифровими тригерами управління: падіння ліквідності приватного сектору автоматично сигналізує про необхідність активації тактичного контуру адаптаційного виживання суб'єктів господарювання, тоді як вихід на параметри оптимістичного сценарію запускає алгоритми стратегічного контуру інвестиційного розвитку бізнесу. Додатково запропоновано адаптацію європейського інструментарію «SME Test» до вітчизняної практики регуляторного моніторингу для превентивного виявлення інституційних бар'єрів та мінімізації регуляторного навантаження на малий бізнес.

4. Доведено, що запропонований комплексний механізм МАРП діє не як статичний набір регуляторних заходів, а як динамічний адаптивний навігатор, здатний оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища та забезпечувати перехід підприємницького сектору від режиму виживання до режиму інвестиційного зростання. Практична реалізація механізму через єдину цифрову платформу з використанням блокчейн-технологій створює умови для підвищення ефективності державної підтримки, зниження трансакційних витрат бізнесу та прискорення повоєнного відновлення економіки України.

5. Результати досліджень знайшли відображення у публікаціях [7], [11], [12], [14], [17], [20], [21], [72].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі набули подальшого розвитку теоретико-методологічні засади та розроблено науково-методичне забезпечення механізму активізації розвитку підприємництва в Україні в умовах економічної нестабільності, воєнних викликів та повоєнного відновлення. Отримані в ході дослідження результати дозволили сформулювати такі основні висновки, що мають наукове та практичне значення:

1. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади сутності підприємництва та його поліфункціональної ролі в сучасній моделі соціально-економічного розвитку. Доведено, що в умовах системної нестабільності підприємництво трансформується з суто комерційного інституту генерації прибутку на базовий стабілізаційний фактор національної безпеки та соціальної адаптивності. Запропоновано авторське трактування сутності категорії «підприємництво» як динамічної, цифровізованої та резильєнтної системи господарювання, ключовою властивістю якої є висока операційна гнучкість. Доведено, що в умовах перманентних екзогенних деструкцій класичні орієнтири максимізації прибутку поступаються місцем критеріям системної життєздатності та здатності до швидкої реконфігурації внутрішніх ресурсів. Установлено, що специфіка сучасного підприємницького сектору полягає в його рухомості та спроможності оперативно змінювати стратегічні вектори функціонування – від інерційного антикризового самозбереження до проактивного інноваційного розвитку й нарощування ринкової вартості, що безпосередньо детермінується коливаннями макроекономічної кон'юнктури та рівнем доступності фінансового капіталу.

2. Систематизовано наукові підходи до формування механізмів активізації розвитку підприємництва та запропоновано авторську класифікацію за рівнем інституційно-технологічної зрілості та адаптивності, що дозволило чітко розмежувати традиційні фрагментарні моделі та сучасні комплексні багатовимірні (цифрові) механізми.

3. Узагальнено світовий досвід активізації підприємницької діяльності,

зокрема, інституційного забезпечення підприємницької діяльності в країнах Європейського Союзу, з акцентом на механізми реалізації принципів «Think Small First» (Спочатку думай про малих) та застосування інструменту «SME Test» (Тест на малий бізнес). Виявлено, що провідною європейською практикою є превентивна оцінка регуляторного навантаження на мікро- та мале підприємництво до моменту прийняття нормативно-правових актів. Обґрунтовано необхідність адаптації цього інструментарію до специфіки національної економіки з метою мінімізації адміністративних та некомерційних витрат вітчизняного бізнесу в процесі євроінтеграції.

4. На основі проведеного моніторингу та аналізу економічних індикаторів функціонування підприємницького сектору України встановлено наявність хронічних структурних деформацій. Виявлено феномен критичної «мікронізації» національного бізнесу (абсолютне кількісне домінування мікропідприємств при їхній низькій капіталізації), що свідчить про вичерпання традиційних ринкових інструментів саморегуляції в умовах перманентних криз. Встановлено, що попри високий адаптаційний потенціал та здатність до інерційного виживання суб'єктів господарювання, наявні розрізнені державні програми підтримки не забезпечують стратегічного розвитку та структурного оновлення економіки.

5. Оцінено характер та глибину впливу фінансово-кредитних детермінант на розвиток підприємницької діяльності в Україні. Ідентифіковано ключові деструктивні чинники фінансового ринку, серед яких: висока вартість залучення капіталу, жорсткі заставні вимоги банківського сектору та виражений ефект витіснення (crowding-out effect) вільних ліквідних ресурсів фінансової системи у державні боргові інструменти (ОВДП). Доведено, що такий інституційний дизайн фінансового сектору позбавляє реальний сектор економіки необхідного інвестиційного ресурсу, консервує низькотехнологічну структуру бізнесу і вимагає створення альтернативних (грантових, змішаних) каналів фінансування та диференційованого підходу до стимулювання різних груп підприємств.

6. Науково обґрунтовано та розроблено архітектуру комплексного

механізму активізації розвитку підприємництва (МАРП), яка представлена у вигляді у вигляді кортежу:

$$\text{МАРП} = \{ \text{МА}; (\text{С}, \text{О}); (\text{ПР}, \text{Ф}, \text{КУ}); (\text{І}, \text{Мет}); (\text{ВС}, \text{ЗС}); \text{Заб}; \text{ЗЗ}; \text{РА} \},$$

де враховано цільовий вектор (МА), суб'єктно-об'єктний базис (С), (О), функціональний склад, внутрішнє та зовнішнє середовище (ВС), (ЗС) та інформаційно-ресурсне забезпечення (Заб). Комплексний механізм активізації розвитку підприємництва пропонується розуміти як адаптивну багаторівневу цифрову платформу, що відрізняє його від традиційних фрагментарних і переважно лінійних моделей. Головною відмінністю та науковою новизною розробленої архітектури є інтеграція у процесуальне ядро системи Блоку зворотного зв'язку та моніторингу (ЗЗ), який виконує роль «інституційного фільтра» на основі адаптованого інструменту «SME Test». Це дозволяє здійснювати покроковий дескриптивний аналіз, проводити прямі консультації з бізнес-середовищем, моделювати потенційні транзакційні витрати та оперативно коригувати регуляторні важелі. Механізм забезпечує диференційовану, проактивну та тригерну підтримку суб'єктів господарювання залежно від їхнього масштабу та рівня стійкості, поєднуючи стабілізаційний контур для мікро- та малого бізнесу з інвестиційно-розвитковим контуром для середнього підприємництва.

7. Удосконалено підходи до стратегічного управління бізнес-процесами підприємств в умовах інтенсифікації цифровізації економіки. Доведено, що інтеграція сучасних цифрових інструментів та інформаційних технологій (CRM/ERP-систем, хмарних обчислень, цифрових платформ підтримки) у діяльність суб'єктів господарювання є базовою передумовою зниження внутрішніх транзакційних витрат, оптимізації логістичних ланцюгів та розширення ринків збуту. Визначено параметри інформаційної підтримки МАРП, що базуються на використанні сучасних аналітичних інструментів управління даними для підвищення прозорості та швидкості взаємодії між державою, фінансовими інститутами та бізнесом.

8. Запропоновано науково-методичний підхід до моделювання впливу

банківського кредитування на розвиток підприємництва на основі розрахунку результуючого показника (РА) як виходу системи МАРП, що слугує основою для автоматичного тригерного перерозподілу ресурсів у межах механізму. Сформований результуючий показник є інтегральним індексом розвитку підприємництва, який об'єднує параметри економічної ефективності (темпи зростання доданої вартості, рівень капіталізації), соціальної результативності (динаміка створення нових робочих місць) та інституційної стійкості бізнесу.

9. Доведено, що запропонований механізм МАРП дозволяє забезпечити перехід підприємницького сектору від моделі інерційного виживання до моделі стійкого інноваційного розвитку, поєднуючи інструменти державної підтримки, фінансово-кредитні важелі та сучасні цифрові технології.

Практичне значення результатів дисертації підтверджується їх впровадженням у діяльність підприємств та навчальний процес. Теоретичні розробки та рекомендації можуть бути використані органами державної влади при формуванні політики підтримки підприємництва, а також суб'єктами господарювання для підвищення ефективності бізнес-процесів в умовах невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоша О. І., Саломатіна Л. М. Інноваційний розвиток промислових підприємств у регіонах: проблеми та перспективи. *Економіка України*. 2017. № 3. С. 20-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_3_3 (дата звернення: 27.11.2024).
2. Бажал Ю. М. Інвестиційний ресурс інноваційного розвитку. *Інноваційний розвиток економіки : модель, система управління, державна політика*. НАН України, Ін-т економічного прогнозування. Київ : Основа, 2005. Розд. 1, п. 1.3. С. 56-72.
3. Балазюк О. Ю., Пилявець В. М. Технологія блокчейн: дослідження суті та аналіз сфер використання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-13> (дата звернення: 18.10.2024).
4. Бачинський А. Я. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. №2. Том 29 (68). С. 52-55.
5. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Актуальні виклики та рушії розвитку підприємництва в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 22 травня 2025 р.)*. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 186-188.
6. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Аналіз діючих підприємств в Україні та напрями повоєнного відновлення економіки регіонів України. *Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні регіонів України: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 24-26 квітня 2024 р.)*. Одеса : Олді+, 2024. С. 415-418.
7. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Державна підтримка розвитку підприємництва в Україні. *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови : матеріали VII Міжнародної науково-*

практичної конференції (м. Ірпінь, 31 травня 2024 р.). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 110-112.

8. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Діджиталізація підприємства у сучасних умовах функціонування. *Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ломжа, Республіка Польща, 26 січ. 2023 р.). Ломжа, Республіка Польща : MANS w Łomży, 2023 р. Ч. 3. С. 80-84.

9. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Залучення інвестицій як напрям активізації розвитку підприємництва в Україні. *Вісник ХНТУ*. 2024. № 1(88). С. 397-402. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.1.56> (дата звернення: 05.06.2025).

10. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Напрями залучення інвестицій для розширення видів підприємницької діяльності в Україні. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку*: Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 18-19 квітня 2024 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 58-60.

11. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Напрями розвитку вітчизняного підприємництва за підтримки уряду та міжнародних донорів. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика. Поствоєнне відновлення*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Харків, 14–15 листопада 2024 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. С. 130-132.

12. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Перспективи розвитку підприємницької діяльності в Україні в контексті державної підтримки. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*. 2024. № 3 (496). С. 114-119. DOI: [https://doi.org/10.15589/znp2024.3\(496\).17](https://doi.org/10.15589/znp2024.3(496).17). (дата звернення: 11.05.2025).

13. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Підприємництво як основа стабілізації

економіки у повоєнний час. *Концептуальні підходи та механізми стимулювання розвитку соціально-економічних систем та суб'єктів ринку* : монографія / за заг. ред. Н. В. Шандової. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2023. С. 176-188.

14. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Повоєнний розвиток підприємництва в Україні: імплементація державних програм. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 20 червня 2024 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 197-200.

15. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Проблеми та напрями підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств в Україні. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 17-18 квітня 2025 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 90-92.

16. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Роль фінансових ресурсів підприємства у забезпеченні його діяльності. *Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 10 грудня 2024 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 131-134.

17. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Світовий досвід управління бізнес-процесами у підприємницькій діяльності та напрями його імплементації в Україні. *Фінансово-економічні та обліково-аналітичні аспекти забезпечення сталого розвитку* : монографія / за заг. ред. Л. П. Сідельникової. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 40-55.

18. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Соціально-економічний контекст підтримки конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу в післявоєнний період. *Економічні системи в умовах глобальної нестійкості: шляхи оновлення і модернізації* : монографія / за заг. ред. Н. В. Шандової. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 263-280.

19. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Україна в Європейському Союзі: перспективи для підприємництва. *Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кременчук, 27-28 листопада 2023 року). Кременчук : КрНУ, 2023. С. 61-64.

20. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Фактори та пріоритети сталого розвитку економіки повоєнного періоду. *Сучасний менеджмент : моделі, стратегії, технології* : матеріали XXV Всеукраїнської щорічної студентської науково-практичної конференції за міжнародною участю. (м. Одеса, 25 квітня 2024 р.). Одеса : НУ «Одеська політехніка», 2024. С. 246-247.

21. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Характеристика бізнес-процесів підприємства та пропозиції щодо їх удосконалення. *Глобалізаційні процеси та їх вплив на соціально-економічний та правовий розвиток України*: матеріали II Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Київ, 20 грудня 2023 р.). Київ : КТГГ, 2023. С. 155-159.

22. Боровік Л., Осадча Т. Напрями залучення інвестицій для розвитку підприємництва на Херсонщині. *Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні Херсонщини* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26-28 квітня 2023 р.). Одеса : Олді+, 2023 р. С. 39-43.

23. Боровік Л., Осадча Т. Розвиток підприємницької діяльності в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 26-27 квітня 2023 р.). Полтава, 2023 р. С. 265-267.

24. Боровік Л., Осадча Т. Теоретичні аспекти механізму максимізації прибутку на сучасному підприємстві. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 27-28 квітня 2023 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2023 р. С. 105-108.

25. Боровік Л., Осадча Т. Теоретичні засади управління фінансовою діяльністю підприємства. *Формування новітньої парадигми управління*

публічними та приватними фінансами в Україні : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 20 грудня 2022 р.). Хмельницький-Херсон : ХНТУ, 2022. С. 114-116.

26. Боровік Л., Осадча Т. Цифрова трансформація економіки України та її вплив на роботу підприємництва. *Країні практики цифровізації в ЄС та цифрова трансформація економіки України* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Запоріжжя, 19 листопада 2024 р.). Запоріжжя : ФОП Мокшанов В. В., 2024. С. 304-308.

27. Валовий внутрішній продукт в Україні. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 28.11.2024).

28. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія. Київ : Знання України, 2020. 423 с.

29. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. 4-те вид., стер. Київ : Т-во Знання, КОО, 2008. 302 с.

30. Василик О. Д. Податкова система України: навч. посіб. – Київ : Поліграф книга, 2004. 478 с.

31. Величко К. Ю., Носач Л. Л. Практичні аспекти регулювання та специфіка реалізації блокчейн-технології в сучасному валютно-фінансовому секторі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2019. Вип. 2 (30). С. 135-146.

32. Волощук В. Р. Механізми активізації інноваційного розвитку. *Інноваційна економіка*. 2019. № 7-8. С. 27-33.

33. Волянський Н. Досвід Польщі: що потрібно Україні для економічного дива. *Економічна правда*. <https://epravda.com.ua/columns/2024/10/23/720884/> (дата звернення: 11.12.2024).

34. Газуда Л. М., Волощук Н. Ю. Активізація розвитку підприємств малого і середнього бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2016. Вип. 1 (47). Т.2. С. 279-284.

35. Гальчинський А. С. Україна - на перехресті геополітичних інтересів :

монографія. Київ : Знання України, 2002. 178 с.

36. Геець В. М. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання : монографія / за ред. В. М. Гейця. Харків : Форт, 2000. 432 с.

37. Геець В. М. Трансформація моделі економіки України: ідеологія, протиріччя, перспективи : монографія / за ред. В. М. Гейця. Київ : Логос, 1999. 500с.

38. Голишева Є. О., Грищенко О. Ф., Макаренко Є. В. Аналіз досвіду країн «азійських тигрів» для формування стратегічних напрямків науково-технологічного розвитку вітчизняних промислових підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6419> (дата звернення: 27.11.2024).

39. Гонtareва І. В., Євтушенко В. А., Михайленко Д. Г. Особливості розвитку підприємництва в умовах військових дій та повоєнного відновлення України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-04> (дата звернення: 27.11.2024).

40. Гончарук Т. В. Зарубіжний досвід розвитку підприємницьких структур та можливості його використання в Україні. *Ефективна економіка*. 2017. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5772> (дата звернення: 11.12.2024).

41. Грабовська І. Управління підприємством в умовах невизначеності та кризи. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2024. № 6. С. 105-111. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/items/a0e5fc90-56f6-4978-8790-9ec508bd9649> (дата звернення: 27.11.2024).

42. Демиденко В. В. Управління бізнес-процесами як складова процесного підходу до управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_45 (дата звернення: 18.05.2025).

43. Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України з 2013 р. по 2024 р. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (дата звернення: 04.05.2025).

44. Довба І. В., Сойма С. Ю. Особливості оптимізації управління бізнес-

процесами підприємства та методи їх удосконалення. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. №6. С. 130-133.

45. Єфіменко Н. А. Механізм покращення підприємницької діяльності в Україні. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2012. № 4 (62). С. 300-302.

46. Живко З. Б. Підходи до тлумачення понять «Підприємництво» та «підприємницька діяльність» через призму функцій економічної системи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 9. С. 31-34.

47. Житар М. О. Інноваційні стратегії трансформації ринку праці у контексті економічної безпеки. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2(53). С. 285-290. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-38> (дата звернення: 17.06.2025).

48. Житар М. О. Стратегія управління фінансовою діяльністю підприємства в умовах діджиталізації бізнес-процесів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-9> (дата звернення: 11.02.2025).

49. Забашта Є. Ю. Розвиток підприємництва в умовах європейської інтеграції. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-37> (дата звернення: 11.12.2024).

50. Іванюта С. М., Іванюта В. Ф. Підприємництво та бізнес-культура : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 288 с.

51. Історія економічних учень : навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай, П. М. Леоненко, А. П. Нестеренко; ред. Базилевич В. Д. Київ : Знання, 2004. 1300 с. URL: <https://www.info-library.com.ua/books-book-84.html> (дата звернення: 23.11.2024).

52. Казак О. О., Дідушок Р. З. Цифрова трансформація малого та середнього бізнесу України в умовах воєнного стану: виклики, можливості та стратегії адаптації. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2025. № 3(17). С. 558-567. DOI: <https://doi.org/10.32750/2025-0348> (дата звернення: 12.10.2025).

53. Квасниця О. Еволюція підходів до трактування сутності підприємництва. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету

«Економічна думка», 2012. Вип. 10. Ч. 4. С. 156-160.

54. Кузьмінов М. В. Механізм стратегічного інноваційного розвитку підприємництва. *Економічні горизонти*. 2021. № 4 (19). С. 4-13. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3-4\(18\).2021.245224](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3-4(18).2021.245224) (дата звернення: 11.12.2024).

55. Купалова Г., Коренєва Н., Гончаренко Н. Теоретико-організаційні аспекти застосування технології блокчейн у підприємстві. *Modeling The Development Of The Economic Systems*. 2022. № 2. С. 121-127. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-4-16> (дата звернення: 18.10.2024).

56. Лукінов І. І. До стабілізації еколого-економічного і соціального розвитку. *Проблеми сталого розвитку України* : зб. наук. доп. 2-е вид., доп. і уточн. НАН України. Київ, 1998. С. 27-41.

57. Лукінов І. І. Методи та засоби державного регулювання економіки перехідного періоду. *Економіка України*. 1999. №5. С. 8-11.

58. Митна енциклопедія. 2016. URL: https://apitu.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/01/the_customs_encyclopedia_t2.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

59. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 640 с.

60. Мочерний С. В. Рікардо Давид (1772-1823). Економічна енциклопедія : в трьох томах. Т. 3. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. С. 271-272.

61. Мурована Т. О., Антонюк Я. Ю. Управління бізнес-процесами в контексті стратегічного розвитку підприємств. *Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 100-103.

62. Накамото С. Біткоїн: електронна пірингова система готівки. URL: https://bitcoin.org/files/bitcoin-paper/bitcoin_uk.pdf (дата звернення: 18.10.2024).

63. Ніколенко Ю. В. Основи економічної теорії : підручник. Київ : ЦНЛ, 2003. 539 с.

64. Новий етап регулювання віртуальних активів в Україні: що змінюється для бізнесу та інвесторів. *Liga Zakon*. URL:

https://biz.ligazakon.net/analytics/238907_noviy-etap-regulyuvannya-virtualnikh-aktivv-v-ukran-shcho-zmnyutsya-dlya-bznesu-ta-nvestorv (дата звернення: 18.09.2025).

65. Олійник Н. М., Олійник О. М. Організаційно-економічний механізм забезпечення сталого розвитку підприємства: сутність, складові та особливості формування. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540637> (дата звернення: 18.02.2025).

66. Олійник Н. М., Смоляк О. С., Ільяшенко Д. М. Стратегії забезпечення економічної безпеки в умовах нестабільності у контексті стимулювання розвитку підприємництва. *Вісник ХНТУ*. 2025. № 2(93). Ч. 2. С. 398-405. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.2.2.50> (дата звернення: 27.07.2025).

67. Ольшанський О. В. Аналіз методів удосконалення бізнес-процесів підприємств торгівлі. *Держава та регіони. Економіка та підприємництво*. 2019. № 2 (107). С. 106-107.

68. Орлова Н., Винник Т., Побігун С. Інноваційні стратегії розвитку бізнесу в умовах кризи: аналіз і практична реалізація в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-75> (дата звернення: 27.11.2024).

69. Осадча Т. Інституційне вдосконалення податкової системи як чинник формування сприятливого бізнес-середовища в Україні. *Актуальні проблеми фінансової системи України* : матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 20 листопада 2025 р.). Черкаси : ЧДТУ, 2025. С. 67-70.

70. Осадча Т. Ю. Макроекономічні детермінанти розвитку підприємництва в Україні: аналіз поточного стану та прогностні орієнтири. *Вісник ХНТУ*. 2025. № 4(95). DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.4.3.39> (дата звернення: 03.01.2026).

71. Осадча Т. Ю. Підприємницька активність в Україні: сучасні виклики для малого та середнього бізнесу. *Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції* : матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Херсон

– м. Хмельницький, 18 листопада 2025 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 256-259.

72. Осадча Т. Ю. Технологія блокчейн у діяльності підприємств: теоретичний базис та практичне застосування. *Economic Synergy*. 2024. № 4 (14). С. 205-219. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-4-15> (дата звернення: 15.04.2025).

73. Основи економічної грамотності та підприємництва : навч. посіб. / С. В. Алексєєва, Л. О. Базиль, В. Б. Байдулін, І. А. Гриценюк, Л. М. Єршова, Д. О. Закатнов, В. Ф. Орлов, Г. В. Сохацька. Житомир : Полісся, 2021. 248 с.

74. Підоричева І. Ю. Україна у науково-технологічному та інноваційному просторах європейського союзу: проблеми, позитивні зрушення та напрями інтеграції. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 2(60). С. 36-52. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001152962> (дата звернення: 27.11.2024).

75. Показники балансу підприємств. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.06.2025).

76. Показники діяльності підприємств. URL: <https://stat.gov.ua/uk/explorer> (дата звернення: 27.11.2025).

77. Полінкевич О. М. Механізми адаптації бізнес-процесів промислових підприємств до нової економіки : монографія. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2014. 448 с.

78. Попівняк Ю. М. Технологія блокчейн у бухгалтерському обліку й аудиті: сучасний стан, можливості та перспективи застосування. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3(89). С. 137-144. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2019-3\(89\)-137-144](https://doi.org/10.26642/ema-2019-3(89)-137-144) (дата звернення: 18.10.2024).

79. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. Дата оновлення : 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

80. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 р. № 4196-IX. Дата оновлення: 31.10.2025. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

81. Про Підприємництво : Закон України від 07.02.1991 р. № 436-IV. Дата оновлення: 11.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#n38> (дата звернення: 27.10.2024).

82. Республіка Індія: потуга, що зростає. Перспективи розвитку українсько-індійських відносин : аналіт. доп. / [О. Александров, Н. Гавриленко, А. Гриценко, О. Давимука, М. Замікула, В. Орлик та ін.] ; наук. ред. М. Паламарчука. Київ : НІСД, 2022. 88 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/ad-india-07-07-2022-gotove.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.10> (дата звернення: 04.12.2024).

83. Рецепт дива: що робила Польща для зростання економіки? *Офіційний сайт Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України*. URL: <https://restoration.gov.ua/press/news/71634.html> (дата звернення: 11.12.2024).

84. Рибчак В. І. Світовий досвід державного регулювання підприємств малого бізнесу. *Науковий вісник НЛТУ України* : зб. наук.-техн. праць. Львів : РВВ НЛТУ України, 2010. Вип. 16.1. С. 235-238.

85. Романовська Ю. А., Смоляр Л. В. Роль банківських кредитів у розвитку малого та середнього бізнесу у повоєнному відновленні держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 2. С. 82-88. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.2.82> (дата звернення: 06.05.2025).

86. Сакун Л. М., Сухомлин Л. В., Різніченко Л. В., Велькін Б. О. Реінжиніринг бізнес-процесів як сучасний метод управління стратегічними змінами на підприємстві. *Економіка і організація управління*. 2020. № 2 (38). С. 81-97.

87. Сідельникова Л. П., Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Вектори впливу системи оподаткування на розвиток підприємницької діяльності в Україні. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. Вип. 6 (15). С. 377-383. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.15-60> (дата звернення: 04.05.2025).

88. Сідельникова Л. П., Чижова Т. В. Підприємництво як об'єкт

податкового регулювання в системі забезпечення фіскальної безпеки держави. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 3 (25). С. 1216-1230. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3\(25\)-1216-1230](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3(25)-1216-1230) (дата звернення: 11.04.2026).

89. Словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 11.12.2024).

90. Слонець Б. Як технологія блокчейн застосовується в Україні? *Рівне вечірнє*. 2023. URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/yak-tekhnohohiya-blokcheyn-zastosovuetsya-v-ukraini> (дата звернення: 18.10.2024).

91. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. О. Васильєва, М. Межевiкіної, А. Малiвського. Київ : Наш Формат, 2018. 722 с.

92. Статистика фінансового сектору. *Офіційний сайт Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial#3fa> (дата звернення: 04.05.2025).

93. Танклевська Н. С., Боровік Л. В. Інновації як фактор розвитку національної економіки. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2023. Вип. 8. С. 41-47. DOI: 10.33251/2707-8620-2023-8-41-47 (дата звернення: 04.05.2025).

94. Таукешева Т. Д., Даудова Г. В., Прасол В. М. Механізми стимулювання розвитку підприємницької діяльності. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. № 4. Том. 31 (70). С. 8-14.

95. Третяк К. В., Климаш Н. І., Роганова Г. О. Державний борг України: виклики та загрози для економіки. *Бізнес Інформ*. 2022. № 10. С. 152-161. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-152-161> (дата звернення: 04.05.2025).

96. Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку : монографія / [В. В. Небрат, Н. А. Супрун та ін.] ; за ред. д.е.н. В. В. Небрат ; ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2014. 396 с.

97. Чижова Т. В., Волкова О. В. Податкові, митні та фінансові стимули

розвитку підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2025. № 82. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7351>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-82-143> (дата звернення: 10.02.2026).

98. Шандова Н. В., Сенчин О. В., Рибась Д. Є. Концептуальні підходи до оцінювання ефективності цифровізації підприємств малого та середнього бізнесу. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2024. № 2(14). С. 389-398. DOI: <https://doi.org/10.32750/2024-0235> (дата звернення: 04.02.2025).

99. Шандова Н. В., Тарасюк А. В. Концептуальні засади активізації інноваційної діяльності підприємств. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна серія «Економічна»*. 2023. № 104. С. 68-78. DOI: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-08> (дата звернення: 11.12.2024).

100. Шандова Н., Кошовий Т. Напрями адаптації бізнес-моделей малих та середніх підприємств. *Review of transport economics and management*. 2024. Iss. 12(28). Р. 110-117. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2024/327525> (дата звернення: 08.06.2025).

101. Швед В. В., Омельченко О. В., Таран О. А. Сутність та особливості підприємницької діяльності. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2024. Том 35 (74). № 1. С. 27-34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4803/74-1-5> (дата звернення: 04.05.2025).

102. Широкий Г., Гавриленко Н. Економіка КНР: перспективи та виклики. *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/ekonomika-knr-perspektyvy-ta-vyklyky.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).

103. Шкуренко О. В. Особливості використання інструментарію бенчмаркінгу на підприємстві. *Економіка і організація управління*. 2021. № 1 (41). С. 143-151.

104. Шоля Р. І. Елементи закордонного досвіду стимулювання розвитку

підприємництва та перспективи його застосування в Україні. *Modern Economics*, 2019. № 15. С. 230-235. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-33](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-33) (дата звернення: 11.12.2024).

105. Шостак Л. В., Близнюк А. Л., Богдан М. А. Управління бізнес-процесами: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Економіка і суспільство. Економіка та управління підприємствами*. 2019. Вип. № 20. С. 433-440.

106. Ющенко Н. Л. Розвиток блокчейн-технологій в Україні та світі. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 269-275. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-40> (дата звернення: 18.10.2024).

107. Які особливості ведення бізнесу в Індонезії. *Forbes Ukraine*. 2023. URL: <https://forbes.ua/innovations/yaki-osoblivosti-vedennya-biznesu-v-indonezii-dosvid-zasnovnika-jayjay-vitaliya-somki-14092023-15994> (дата звернення: 18.11.2024).

108. British Business Bank. URL: <https://www.british-business-bank.co.uk/> (accessed December 11, 2024).

109. Cantillon R. An Essay on Economic Theory. / transl. by C. Saucier; ed. by M. Thornton/ Auburn, Alabama : Ludwig von Mises Institute, 2010. URL: https://mises.org/library/book/essay-economic-theory?d7_alias_migrate=1 (accessed November 10, 2024).

110. Demirgüç-Kunt A., Maksimovic V. Law, Finance, and Firm Growth. *The Journal of Finance*. 1998. Vol. 53, no. 6. P. 2107-2137.

111. Erasmus for Young Entrepreneurs. URL: <https://www.erasmus-entrepreneurs.eu/> (accessed December 11, 2024).

112. European Investment Fund. URL: https://www.eif.org/who_we_are/index.htm (accessed December 11, 2024).

113. Haber S., Stornetta W.S. How to Time-Stamp a Digital Documentin. *Journal of Cryptology*. 1991. Vol. 3. pp. 99-111.

114. Hannan M. T., Freeman J. The Population Ecology of Organizations. *American Journal of Sociology*. 1997. Vol. 82, no. 5. P. 929-964.

115. Hayek F. Monetary Theory and the Trade Cycle. 1929. URL:

http://www.mises.ch/library/Hayek_Monetary_Theory&Trade_Cycle.pdf (accessed November 10, 2024).

116. Hayek F. The Pretence of Knowledge. *Nobel Memorial Lecture*. 1974. URL: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1974/hayek-lecture.html (accessed November 10, 2024).

117. Horizon Europe. *European Commission*. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (accessed December 11, 2024).

118. Kazak O., Sulyma M. Business transformation in Ukraine during the year of war. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2023. № 1(11). С. 140-149. DOI: <https://doi.org/10.32750/2023-0111> (accessed October 26, 2024).

119. Law J. Money and Trade Considered. 1705. URL: https://avalon.law.yale.edu/18th_century/mon.asp (accessed November 10, 2024).

120. Li T. Institutional environments and entrepreneurial start-ups: an international study. *Management Decision*. 2020. Vol. 59 (8). DOI: <https://doi.org/10.1108/MD-01-2020-0031> (accessed December 11, 2024).

121. Marshall A. Principles of Economics. 1890. URL: <https://eet.pixel-online.org/files/etranslation/original/Marshall,%20Principles%20of%20Economics.pdf> (accessed November 10, 2024).

122. Morrish S. C., Earl A. Networks, institutional environment and firm internationalization. *Journal of Business & Industrial Marketing*. 2020. Vol. 36 (11). DOI: <https://doi.org/10.1108/JBIM-05-2019-0230> (accessed November 15, 2024).

123. Nygaard S., Kokholm A.R., Huulgaard R.D. Incorporating the sustainable development goals in small- to medium-sized enterprises. *Journal of Urban Ecology*. 2022. Vol. 8, issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1093/jue/juac022> (accessed November 15, 2024).

124. Republic of Estonia E-Residency. URL: <https://www.e-resident.gov.ee/e-residency-ukraine-ua/> (accessed December 11, 2024).

125. Say J.-B. A Treatise on Political Economy. CreateSpace Independent

Publishing Platform, 2013. 492 p.

126. SME Test. *European Commission*. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/sme-strategy-and-sme-friendly-business-conditions/sme-test_en (accessed December 11, 2024).

127. Smith H., Discetti R., Bellucci M., Acuti D. SMEs engagement with the Sustainable Development Goals: A power perspective, *Journal of Business Research*, Elsevier. 2022. Vol. 149. pp. 112-122. DOI: DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.05.021> (accessed November 15, 2024).

128. Teece D. J., Pisano G., Shuen A. Dynamic Capabilities and Strategic Management. *Strategic Management Journal*. 1997. Vol. 18, no. 7. P. 509-533.

129. U.S. Department of Commerce. URL: <https://www.commerce.gov/> (accessed December 11, 2024).

130. U.S. National Science Foundation. URL: <https://www.nsf.gov/> (accessed December 11, 2024).

131. U.S. Small Business Administration. URL: <https://www.sba.gov/> (accessed December 11, 2024).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Залучення інвестицій як напрям активізації розвитку підприємництва в Україні. *Вісник ХНТУ*. 2024. № 1(88). С. 397-402. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.1.56>.

(особистий внесок здобувача – запропоновано комплекс заходів для формування позитивного інвестиційного іміджу держави та покращення інвестиційного клімату, що сприяє активізації інвестиційних процесів і зростанню інвестиційної привабливості національної економіки).

2. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Перспективи розвитку підприємницької діяльності в Україні в контексті державної підтримки. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*. 2024. № 3 (496). С. 114-119. DOI: [https://doi.org/10.15589/znp2024.3\(496\).17](https://doi.org/10.15589/znp2024.3(496).17).

(особистий внесок здобувача – досліджено та запропоновано впровадження державних і партнерських програм фінансової підтримки для відновлення та розширення підприємницької діяльності).

3. Осадча Т. Ю. Технологія блокчейн у діяльності підприємств: теоретичний базис та практичне застосування. *Economic Synergy*. 2024. № 4 (14). С. 205-219. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-4-15>.

4. Сідельникова Л. П., Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Вектори впливу системи оподаткування на розвиток підприємницької діяльності в Україні. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. Вип. 6 (15). С. 377-383. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.15-60>.

(особистий внесок здобувача – запропоновано напрями покращення вітчизняної системи оподаткування в контексті її впливу на розвиток підприємницької діяльності в державі).

5. Осадча Т. Ю. Макроекономічні детермінанти розвитку підприємництва в Україні: аналіз поточного стану та прогностні орієнтири. *Вісник ХНТУ*. 2025. № 4(95). DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.4.3.39>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Підприємництво як основа стабілізації економіки у повоєнний час. *Концептуальні підходи та механізми стимулювання розвитку соціально-економічних систем та суб'єктів ринку* : монографія / за заг. ред. Н. В. Шандової. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2023. С. 176-188.

(особистий внесок здобувача – розкрито економічну сутність підприємництва та визначено його місце в архітектурі сучасної економіки).

7. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Світовий досвід управління бізнес-процесами у підприємницькій діяльності та напрями його імплементації в Україні. *Фінансово-економічні та обліково-аналітичні аспекти забезпечення сталого розвитку* : монографія / за заг. ред. Л. П. Сідельникової. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 40-55.

(особистий внесок здобувача – здійснено ретроспективний аналіз та узагальнено міжнародний досвід управління бізнес-процесами у підприємницькій діяльності).

8. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Соціально-економічний контекст підтримки конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу в післявоєнний період. *Економічні системи в умовах глобальної нестійкості: шляхи оновлення і модернізації* : монографія / за заг. ред. Н. В. Шандової. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 263-280.

(особистий внесок здобувача – здійснено оцінку сучасного стану підприємництва в Україні та доведено, що малі та середні підприємства є рушійною силою для повоєнного відновлення економіки України).

9. Боровік Л., Осадча Т. Теоретичні засади управління фінансовою діяльністю підприємства. *Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні* : матеріали III Всеукраїнської

науково-практичної конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 20 грудня 2022 р.). Хмельницький-Херсон : ХНТУ, 2022. С. 114-116.

(особистий внесок здобувача – обґрунтовано сутність фінансової діяльності підприємства).

10. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Діджиталізація підприємства у сучасних умовах функціонування. *Цифрова трансформація та діджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ломжа, Республіка Польща, 26 січ. 2023 р.). Ломжа, Республіка Польща : MANS w Łomży, 2023 р. Ч. 3. С. 80-84.

(особистий внесок здобувача – визначено теоретичний зміст та переваги діджиталізації на сучасному підприємстві).

11. Боровік Л., Осадча Т. Розвиток підприємницької діяльності в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 26-27 квітня 2023 р.). Полтава : ПДАУ, 2023 р. С. 265-267.

(особистий внесок здобувача – проаналізовано сучасний стан підприємницької діяльності в Україні).

12. Боровік Л., Осадча Т. Напрями залучення інвестицій для розвитку підприємництва на Херсонщині. *Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні Херсонщини* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26-28 квітня 2023 р.). Одеса : Олді+, 2023 р. С. 39-43.

(особистий внесок здобувача – обґрунтовано пріоритетні напрями залучення інвестицій для розвитку підприємництва на Херсонщині).

13. Боровік Л., Осадча Т. Теоретичні аспекти механізму максимізації прибутку на сучасному підприємстві. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 27-28 квітня 2023 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2023 р. С. 105-108.

(особистий внесок здобувача – виокремлено зовнішні та внутрішні

фактори, які впливають на формування прибутку підприємства).

14. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Україна в Європейському Союзі: перспективи для підприємництва. *Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кременчук, 27-28 листопада 2023 року). Кременчук : КрНУ, 2023. С. 61-64.

(особистий внесок здобувача – окреслено напрями підприємницької діяльності, розвиток яких зазнає суттєвого поліпшення в умовах вступу до Європейського Союзу).

15. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Характеристика бізнес-процесів підприємства та пропозиції щодо їх удосконалення. *Глобалізаційні процеси та їх вплив на соціально-економічний та правовий розвиток України*: матеріали II Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Київ, 20 грудня 2023 р.). Київ : КТГГ, 2023. С. 155-159.

(особистий внесок здобувача – здійснено характеристику бізнес-процесів підприємства).

16. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Напрями залучення інвестицій для розширення видів підприємницької діяльності в Україні. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностні сценарії та перспективи розвитку*: Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 18-19 квітня 2024 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 58-60.

(особистий внесок здобувача – визначено загальнодержавні проблеми, які впливають на скорочення інвестиційної привабливості та акцентовано увагу на перспективних видах підприємницької діяльності для залучення інвестицій).

17. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Аналіз діючих підприємств в Україні та напрями повоєнного відновлення економіки регіонів України. *Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні регіонів України*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 24-26 квітня 2024 р.). Одеса : Олді+, 2024. С. 415-418.

(особистий внесок здобувача – окреслено фактори, які впливають на відновлення підприємництва в регіонах, які постраждали від військової агресії).

18. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Фактори та пріоритети сталого розвитку економіки повоєнного періоду. *Сучасний менеджмент : моделі, стратегії, технології* : матеріали XXV Всеукраїнської щорічної студентської науково-практичної конференції за міжнародною участю. (м. Одеса, 25 квітня 2024 р.). Одеса : НУ «Одеська політехніка», 2024. С. 246-247.

(особистий внесок здобувача – сформульовано пріоритетні напрями сталого розвитку національної економіки в умовах повоєнного відновлення).

19. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Державна підтримка розвитку підприємництва в Україні. *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 31 травня 2024 р.). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 110-112.

(особистий внесок здобувача – зазначено напрями державної підтримки розвитку підприємництва в умовах повоєнного відновлення).

20. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Повоєнний розвиток підприємництва в Україні: імплементація державних програм. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 20 червня 2024 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 197-200.

(особистий внесок здобувача – здійснено характеристику державних програм розвитку підприємницької діяльності в Україні).

21. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Напрями розвитку вітчизняного підприємництва за підтримки уряду та міжнародних донорів. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика. Поствоєнне відновлення*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Харків, 14–15 листопада 2024 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. С. 130-132.

(особистий внесок здобувача – окреслено напрями підтримки розвитку підприємництва в Україні в межах програм міжнародної донорської допомоги).

22. Боровік Л., Осадча Т. Цифрова трансформація економіки України та її вплив на роботу підприємництва. *Кращі практики цифровізації в ЄС та цифрова трансформація економіки України* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Запоріжжя, 19 листопада 2024 р.). Запоріжжя : ФОП Мокшанов В. В., 2024. С. 304-308.

(особистий внесок здобувача – визначено основні напрями цифрової трансформації у роботі підприємств).

23. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Роль фінансових ресурсів підприємства у забезпеченні його діяльності. *Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 10 грудня 2024 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 131-134.

(особистий внесок здобувача – обґрунтовано теоретичну сутність фінансових ресурсів підприємства).

24. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Проблеми та напрями підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств в Україні. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 17-18 квітня 2025 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 90-92.

(особистий внесок здобувача – визначено проблеми, які перешкоджають зростанню конкурентоспроможності малих та середніх підприємств в Україні).

25. Боровік Л. В., Осадча Т. Ю. Актуальні виклики та рушії розвитку підприємництва в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 22 травня 2025 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 186-188.

(особистий внесок здобувача – систематизовано актуальні виклики, з

якими стикаються підприємства України в процесі поточної господарської діяльності).

26. Осадча Т. Ю. Підприємницька активність в Україні: сучасні виклики для малого та середнього бізнесу. *Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції* : матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 18 листопада 2025 р.). Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. С. 256-259.

27. Осадча Т. Інституційне вдосконалення податкової системи як чинник формування сприятливого бізнес-середовища в Україні. *Актуальні проблеми фінансової системи України* : матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 20 листопада 2025 р.). Черкаси : ЧДТУ, 2025. С. 67-70.

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

«СОФОРТ»

Юридична адреса: вул. Героїв Крут, 152, м. Херсон, 73000, Україна
код ЄДРПОУ 43001332

№ 02-264/2025 від 17.09.2025 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки
Херсонського національного технічного університету
Осадчої Тетяни Юріївни
«Механізм активізації розвитку підприємництва в Україні»

Результати науково-дослідної роботи Осадчої Т.Ю., здобувача ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка», впровадженов практичну діяльність ТОВ "СОФОРТ".

У дисертаційній роботі обґрунтовано напрями застосування блокчейн-технології, які сприятимуть оптимізації діяльності підприємств, а саме:

- здійснення транзакцій швидше, дешевше та без посередників, забезпечуючи прозорість відносин із контрагентами та рівень довіри з боку інвесторів;
- автоматизація виконання угод, що дозволяє скоротити витрати на юридичний супровід;
- захист авторських прав на інноваційні розробки та можливість їх монетизації на глобальних ринках.

Це підтверджує практичну цінність наукових результатів дисертаційного дослідження і доцільність їх впровадження.

Директор
ТОВ «СОФОРТ» _____

(підпис)



Надія КРУГЛІКОВА

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

«ГРАНД ПРОФІ 777»

Юридична адреса: вул. Університетська, 132а, офіс 406, м. Херсон,
Херсонська область, 73000, Україна
код ЄДРПОУ 39530670

№ 9/15-175 від 02.10.2025 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки
Херсонського національного технічного університету
Осадчої Тетяни Юріївни
«Механізм активізації розвитку підприємництва в Україні»

Видана здобувачу ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» про те, що основні результати та практичні рекомендації, отримані під час виконання дисертаційного дослідження «Механізм активізації розвитку підприємництва в Україні» були використані в практичній діяльності ТОВ "ГРАНД ПРОФІ 777".

Підприємством використано рекомендації дисертаційного дослідження щодо інтеграції блокчейн-технологій у систему управління господарськими операціями. Зокрема, впровадження цифрових рішень сприяло підвищенню швидкості та надійності фінансово-господарських розрахунків, а також зменшенню залежності від посередницьких структур. Застосування смарт-контрактів сприяло спрощенню процедур укладання та виконання договірних зобов'язань, а також підвищенню дисципліни виконання угод.

Реалізація зазначених підходів сприяла зміцненню інвестиційної привабливості підприємства та підвищенню рівня довіри з боку контрагентів.

Довідка видана Осадчій Т.Ю. для підтвердження використання отриманих результатів дослідження у дисертації в практичній діяльності підприємства.

Директор
ТОВ «ГРАНД ПРОФІ 777»



(підпис)

Наталя КОЖЕМ'ЯКА

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

«АГРОФІРМА «МУРАВКА»

вул. Виноградна, буд. 22А, м. Снігурівка, Баштанський район, Миколаївська область, 57303

тел. +38 (097) 328 5890, E-mail muravkaagro@gmail.com Код ЄДРПОУ 40718765

№ 29-11 від 27.11.2025 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки
Херсонського національного технічного університету
Осадчої Тетяни Юріївни
на тему «Механізм активізації розвитку підприємництва в Україні»
в практичну діяльність ТОВ «АГРОФІРМА МУРАВКА»**

Здобувач ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» Осадча Т.Ю. дослідила теоретичні положення та запропонувала практичні рекомендації на основі концепцій удосконалення бізнес-процесів підприємства.

Серед яких можна виокремити концепцію загального управління якістю, реалізація якої ґрунтується на тому, що управління підприємством і його бізнес-процесами має бути спрямоване на забезпечення якості в цілому, а не лише на удосконаленні кінцевої продукції.

А також концепція «бережливого виробництва», яка передбачає організацію бізнес-процесів підприємства із максимальним урахуванням інтересів клієнта та потреб ринку. Впровадження цієї моделі сприятиме зменшенню витрат, а також підвищенню якості продукції, одночасно зменшуючи її собівартість.

Результати проведеного наукового дослідження підвищили якість обґрунтування управлінських рішень в роботі підприємства, що у довгостроковому періоді забезпечить позитивний вплив на стабільність та розвиток підприємства.

Довідку видано Осадчій Т.Ю. як підтвердження впровадження отриманих наукових результатів дисертаційної роботи у практичну діяльність ТОВ «АГРОФІРМА МУРАВКА»

Директор



Ірина ЛИСИЦЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчальної роботи
Херсонського національного технічного
університету



Володимир ШЕРСТЮК

08.05.2026 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Осадчої Тетяни Юріївни,

«Механізм активізації розвитку підприємництва в Україні», що подається на
здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»

Осадча Т. Ю. в 2022-2026 рр. здобувала вищу освіту на третьому освітньо-науковому рівні та брала участь у науково-дослідній роботі кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки та кафедри фінансів, обліку та оподаткування в Херсонському національному технічному університеті за темами:

1. Відновлення та модернізація економічних процесів і систем в умовах глобальної нестійкості (держ. реєстр. № 0123 U 101497), в межах якої обґрунтовано доцільність запровадження на підприємствах систематичного моніторингу стану підприємницької діяльності у споріднених сферах та розроблено рекомендації щодо запровадження заходів на державному рівні, які стимулюватимуть розвиток підприємництва в Україні;

2. Фінансові інструменти сталого розвитку України в умовах системної економічної трансформації (держ. реєстр. № 0121 U 112967), в межах якої здійснено теоретичний аналіз бізнес-процесів підприємств та розроблено практичні рекомендації для оптимізації бізнес-процесів підприємств в Україні.

Комісія у складі:

голови комісії – декана факультету міжнародних економічних відносин, управління і бізнесу, к.е.н., доцента О.В. Волкової, та

членів комісії – завідувача кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки, д.е.н., професора Н.В. Шандової та к.т.н., доцента кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки Н.М. Олійник,

цим Актом засвідчує, що результати проведених Осадчою Т.Ю. досліджень впроваджено у навчальний процес Херсонського національного технічного університету на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти:

- при викладанні дисциплін ОПП «Економіка підприємства і бізнес-аналітика»: «Підприємництво і бізнес-культура», «Бізнес-стратегії розвитку підприємств»; «Фінансово-економічна безпека бізнесу»;

- при викладанні дисциплін ОПІ «Міжнародний бізнес»: «Підприємництво в Україні».

Навчальний матеріал, який присвячений питанням активізації розвитку підприємництва в Україні, довів свою ефективність при застосуванні в освітньому процесі і є невід'ємною складовою формування компетенцій фахівців з економіки.

Результати впровадження результатів науково-дослідної роботи дають підстави вважати дисертаційне дослідження Осадчої Т.Ю. як таке, що має теоретичне і практичне значення для закладів вищої освіти у рамках підготовки фахівців економічних спеціальностей.

08.05.2026.

Голова комісії, декан факультету
міжнародних економічних відносин,
управління і бізнесу, к.е.н., доцент



Олена ВОЛКОВА

член комісії, завідувач кафедри
економіки, підприємництва та
економічної безпеки, д.е.н., професор



Наталія ШАНДОВА

член комісії, доцент кафедри
економіки, підприємництва та
економічної безпеки, к.т.н., доцент



Наталія ОЛІЙНИК